

1-6
KOROŠKI

fužinar

*Novo leto smo začeli,
da bi zdravi in veseli
delali še v tej fužini,
složni kot v družini*

GLASILO RAVENSKIH ŽELEZARJEV

Leto XVI.

Ravne na Koroškem, 1. februarja 1966

Št. 1

NA MLADIH SVET STOJI

Foto: Z. Vezjak

Direktor Gregor Klančnik

GOSPODARSKA PREOBRAZBA

Že smo v drugem mesecu novega, 1966. leta, leta velike preizkušnje, leta, v katerem bo gospodarska reforma prišla do polnega izraza in od vsega jugoslovanskega aktivnega prebivalstva zahtevala za doseg stabilizacije in mednarodne enakovrednosti našega gospodarstva zavestno in požrtvovalno delo. Ob zaključku starega leta smo pozabili na pretekle probleme, pa tudi na to, če smo se kdaj medsebojno sporekli. Medsebojno smo si želeli srečo in iskreno sodelovanje v novem letu. Sedaj, ko smo že v teku tega obdobja in nas že tarejo novi vsakdanji problemi, problemi, ki jih pred nas potiska zahtevnost izvrševanja plana letošnjega leta, včasih radi pozabimo na to, kar smo si ob vstopu v novo leto zaželeli, radi zapademo človeškim slabostim, zaljubljenosti vase. Če so vzajemnost, sloga in medsebojno pomaganje uspešno gibalno, osnovni pogoj najboljšega uspeha, potem bi bilo prav, da se celo leto spominjamo na to, kar smo si ob začetku obljubili.

Smo v času zaključnih računov, v času, ko vse delovne skupnosti na podlagi zbranih podatkov pregledujejo in ugotavljajo rezultate svojega dela v letu 1965. V naši železarni je vpeljana praksa, da že ob zaključku leta pogledamo nazaj, da bi si na podlagi registriranih izkušenj in uspehov realnejše zasnovali gospodarsko pot novega letnega obdobja. V prispevku »Ob vstopu v novo leto« sem v Informativnem fužinarju opisal naše poslovanje lanskega leta ter podal prikaz rasti in napredka naše delovne organizacije v vsem 20-letnem obdobju po osvoboditvi. S tem in s prikazanim programom dela v bodoče sem poskušal delovno skupnost seznaniti z deležem, ki ga je do sedaj dala železarna Ravne pri krepitvi jugoslovanskega gospodarstva, ter

z njeno vlogo pri stabilizaciji in mednarodnem uveljavljanju v bodoče.

Četudi ni možno prve dni novega leta zbrati in urediti vseh podatkov, ki bi natančno podali rezultate dela, je vendar omenjeni članek zadosti verna slika našega dela v preteklem letu. Sedaj je možno posredovati že točnejše podatke vsaj glede proizvodnje, dokončno sliko pa nam bo izoblikoval zaključni račun.

Skupne proizvodnje je bilo v preteklem letu 1965 213.543 ton, kar je v primerjavi z letom 1964 14,1 %, proti planirani proizvodnji pa 3 % več. Posamezni proizvodni obrati so pri tem dosegli: topilnica 98.383 t raznih vrst surovega jekla ali 8,1 % več kot v predhodnem letu, livarna je dala 10.001 t jeklenih ulitkov, kar je napredek za 0,4 %, valjarna 81.801 t valjanih pol in gotovih izdelkov, kar je napredovanje za 26,2 %, kovačnica 16.142 t kovanih izdelkov ali 11,8 % več kot leta 1964, vzmetarna 4.491 t raznih vrst vzmeti, kar je napredovanje za 17,3 %; jeklovlek pa je proti letu 1964 proizvodnjo več kot podvojil — dosegel je 1.225 t vlečenega in brušenega jekla, kar je napredek za 108 %. V skupni proizvodnji, izraženi s tonami, je zaradi prehoda na proizvodnjo z večjo obdelavo nazadovala le mehanska obdelovalnica, ki je dala 7.149 t raznih mehansko obdelanih izdelkov ali 4,6 % manj od predhodnega leta. Proti predvideni proizvodnji ob upoštevanju rebalansa plana po akcijskem programu gospodarske reforme je topilnica preseгла svoje zadolžitve za 2,5 %, valjarna za 4,7 %, kovačnica za 5,2 %, mehanska obdelovalnica za 2,1 %, zaostali pa so livarna za 2 %, vzmetarna za 5,5 % ter jeklovlek za 12 %. Tako gibanje letne skupne proizvodnje je bilo v glavnem rezultat

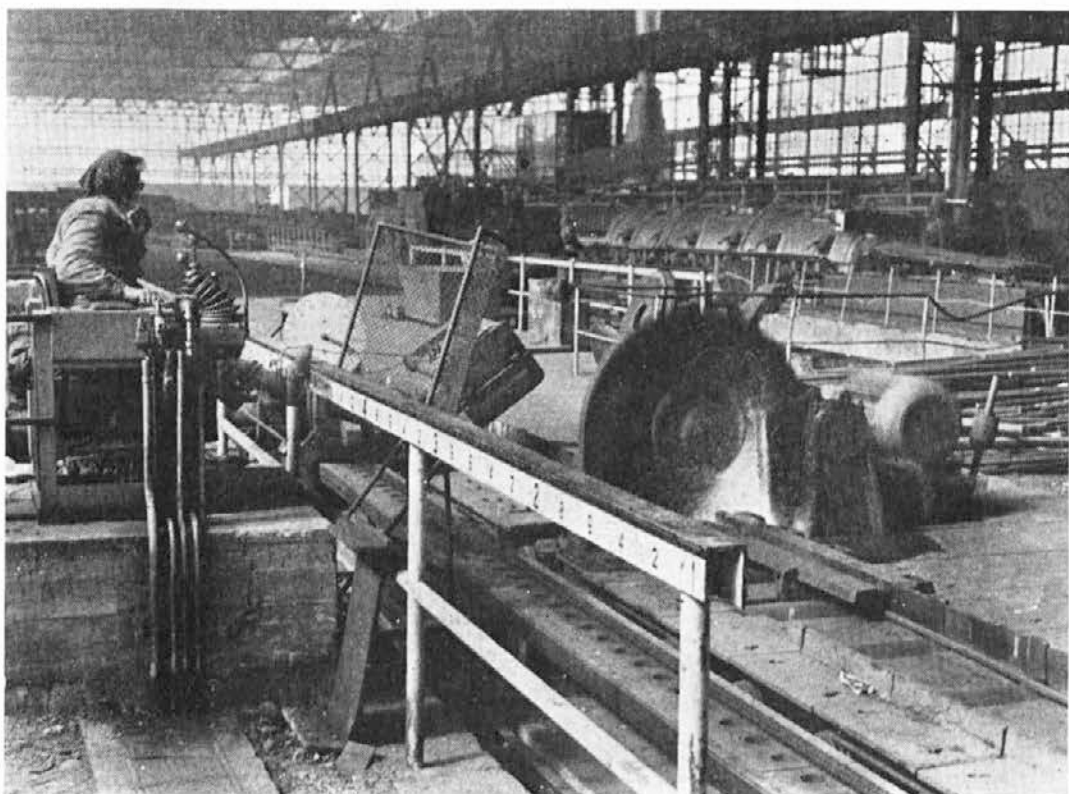
objektivnih pogojev in prizadevnosti delavcev posameznih proizvodnih obratov. Zaostajanje proizvodnje izpod predvidene strme rasti v vzmetarni in jeklovleku je sledilo umirjevanju investicijskih naložb, livarna pa ni dosegla svoje tonaže zaradi prehoda od enostavnejših na zahtevnejše ulitke.

Blagovne proizvodnje smo v letu 1965 dosegli 56.577 t, kar je 17,5 % več kot pa leta 1964. Tudi pri tem prikazu proizvodnega rezultata smo presegli predvidevanja s tem, da smo po akcijskem programu prilagojeni letni plan dosegli s 102,5 %. Livarna je proti predhodnemu letu v blagovni proizvodnji napredovala za 4,5 %, valjarna za 23,3 %, kovačnica za 26,7 %, vzmetarna za 17,3 % ter jeklovlek za 161,9 %. Iz že povedanih razlogov pa mehanska obdelovalnica tudi pri blagovni proizvodnji ne izkazuje take tonaže, kot jo je dosegla 1964. leta in je za njo zaostala za 4,4 %.

Skupnega dohodka, merjenega po fakturiranju pošiljk naših izdelkov, je bilo v preteklem letu 24 milijard, kar je, obračunano po enakih cenah, 21 % več kot leta 1964. Realizacija se je povečevala iz četrletja v četrletje; poseben skok pa je bil zabeležen kot efekt spremenjenih cen in akcijskega programa po pričetku delovanja gospodarske reforme v drugi polovici leta. V I. četrletju smo izdelali ter prodali za 5.080.365.000 dinarjev, naših izdelkov, v II. četrletju za 5.289.797.000 dinarjev, kar je 4 % več, v III. četrletju za 6.388.160.000 dinarjev, kar bi bilo, obračunano po cenah pred reformo, za okrog 8 % več, ter v zadnjem četrletju za 7.242.000.000 dinarjev ali 8 % več kot v III. četrletju. Iz teh podatkov se vidi hitra rast naše proizvodnje in poslovanja po uvedbi gospodarske reforme. Bolj pregleden vpogled pa nam to dejstvo še bolj jasno potrjuje.

Medtem ko smo prvih sedem mesecev povprečno dosegli 18.239 t skupne proizvodnje, smo v zadnjih petih mesecih napredovali na 18.464 t ali za 1,2 %. Bolj kot pri skupni proizvodnji pa se je efekt akcijskega programa pokazal pri blagovni proizvodnji. Tu smo napredovali od 4.422 t, doseženih mesečno od januarja do julija, na 5.128 t, doseženih od avgusta do decembra, ali za celih 16 %.

Napredek v realizaciji je bil viden že iz prikaza četrletne prodaje, še bolj pa je jasen iz mesečnega povprečja. Medtem ko smo v prvih sedmih mesecih mesečno realizirali za 1.760 milij. dinarjev naših izdelkov, smo v zadnjih petih mesecih mesečno prodajo dvignili na 2.350 milij. dinarjev. Analiza cen kaže, da smo pred reformo naše izdelke prodajali s povprečjem 398 din/kg, v zadnjih petih mesecih po spremembi cen nekaterih naših izdelkov pa dosegli 463 din/kg, kar bi bilo 16 % več. Četudi upoštevamo dejstvo, da smo po uveljavitvi reforme v prodaji bolj porastli pri izdelkih z nižjo prodajno ceno, kot je to akcijski program predvidel, podatki le kažejo, da povišanje povprečnih cen naše železarne ni tako visoko, kot smo si ga zamislili. Ako za primerjavo povprečno realizacijo zadnjih petih mesecev znižamo ne samo za 16, temveč z upoštevanjem sprememb sortimenta za 18 %, ugotovimo, da je primerljiva mesečna realizacija znašala blizu 2 milijardi, to je 18 % več kot pa v prvih sedmih mesecih. Na podlagi takih

Stroj dela, človek ukazuje

Foto: M. Pfeifer

rezultatov v obsegu proizvodnje je kot učinek akcijskega programa porasla tudi produktivnost dela — v skupni proizvodnji od 5,73 na 5,78 ali za 1 %, v blagovni pa od 1,39 na 1,60 t na izdelavca mesečno, ali za 15,2 %. Slični so rezultati tudi, če produktivnost merimo z mesečno realizacijo, zato je razumljivo, četudi smo bili dosledni pri oblikovanju osebnih dohodkov, pogojenih z doseženo realizacijo oz. dohodkom, da smo v zadnjih petih mesecih dosegli in presegle v akcijskem programu predvideno povprečje osebnih dohodkov 79.000 dinarjev na zaposlenega mesečno ali 30 % več od I. polletja preteklega leta.

Poslovni uspeh naše železarnice v preteklem letu bo najbolj prišel do izraza v presežku dohodka. Grobi obračun kaže, da bo ta presežek 3 milijarde dinarjev, kar je v primerjavi s planiranim ostankom dohodka nad osebnimi dohodki za okrog 15 % več. Akcija za znižanje proizvodnih stroškov se je torej dobro izplačala. Ta nam bo omogočila lažje delo v letošnjem poslovnem letu. Kljub ugodnim rezultatom pa moramo biti samokritični in priznati si moramo, da nismo dosegli vsega, kar bi se doseči dalo. Še so stvari, ki se manifestirajo predvsem v delovni in tehnološki disciplini, sebičnih lastnih zahtevah, potiskanju skupnih interesov v ozadje, ki so tudi po sprejetju zakonodaje gospodarske reforme julija meseca lani ostale v naši delovni skupnosti. Naše podjetje ni bilo med tistimi, ki so se ob reformi znašla pred težkim problemom, bila primorana zniževati stalež zaposlenih in zadrževati povečevanje osebnih dohodkov, temveč med tistimi, ki so bila vnaprej pripravljena in so brez velikih pretresov stopila v obdobje intenzivnejšega izkoriščanja delovnih sredstev, v obdobje stabilizacije našega gospodarstva. Mogoče je prav v tem, ker smo suhi prišli prek vode, vzrok, da se vsi ne zavedajo naporov, ki jih od nas smoter gospodarske reforme zahteva. Ne smemo se zanašati na to, ker v prvih petih mesecih niso prišli na površje še vsi refleksi gospodarske reforme, in zavedati se moramo, da bodo ti v letošnjem letu tudi od nas zahtevali resnejše delo.

Osnovni smoter gospodarske reforme je pridobitev dinarja, ki bo enakovreden vsaki konvertibilni valuti. Brez dvoma je, da si to vsak od nas želi, res pa je tudi, da se vsak od nas ne zaveda, kako zahtevna je pot za doseg tega cilja. Stalno povečevanje proizvodnje družbenega produkta ob čim manjših dodatnih naložbah je prva in osnovna zahteva gospodarske reforme; izboljšanje kvalitete proizvodnje ob zniževanju proizvodnih stroškov ter stalni rasti produktivnosti dela je druga; usklajevanje proizvodnje in potrošnje ob stalni rasti življenjske ravni in ustvarjanju potrebnih rezerv je tretja ter usklajevanje izvoza z uvozom ob zbiranju deviznih rezerv je četrta zahteva gospodarske reforme in le rešitev vseh teh pogojev nas bo privedla do zelenega konvertibilnega dinarja. Postati moramo torej konkurenčni na domačih in tujih tržiščih — to od nas zahteva gospodarska reforma.

Če se zopet obrnemo nazaj na leto 1965, bomo ugotovili, da prav na področju konkurenčnosti, ki pride najbolj do izraza pri prodaji blaga na področja s konvertibilnimi valutami, nismo v celoti uspeli. Izvoz naših izdelkov smo sicer s tem, ko smo ga

dosegli za 2,064.000 dolarjev, proti predhodnemu letu za 46 % povečali, v primerjavi s planom pa smo dosegli le 91 % predvidenega izvoza. Da bi zadostili zahtevi banke, bomo morali v letošnjem letu poleg planiranih 2,250.000 dolarjev izvoza nadoknaditi tudi primanjkljaj iz preteklega leta. Zavedati se moramo, da minevajo časi, ko smo kot prioriteta industrijska panoga bili avtomatično oskrbovani s potrebnimi devizami za uvoz reprodukcijskega materiala od Jugobanke. Letos bo še bolj kot lansko leto prišel do izraza princip vezave izvoza in uvoza, podjetja pa bodo postala svobodnejša pri razpolaganju z lastnimi devizami na retencijski kvoti in deviznih računih. Izvozniki, kar je razumljivo, saj bodo prispevali glavni delež k usklajevanju naše zunanjetrgovinske bilance, bodo razpolagali z vedno večjimi količinami lastnih pridelanih deviz. Centralizirani devizni fondsi se bodo zmanjševali, s tem pa se bo zmanjševalo tudi oskrbovanje iz teh skladov. Oskrbovanje s ferolegurami, elektrodami in drugim uvoznim materialom bo že letos najtrši oreh izvrševanja predvidene proizvodnje in realizacije naših izdelkov. Če se že v začetku s forsiranjem izvoza ne bomo zavedali tega problema, bomo preko celega leta v velikih težavah, ki se ne bodo odrazile samo v zmanjšani proizvodnji in odstopanju od strukture proizvodnje, temveč tudi v zniževanju naših osebnih dohodkov. Delitev dohodka in predvsem delitev osebnega dohodka bo pri tem najvažnejše gibalno.

V letošnjem letu bo zato nadalje treba izpopolniti naš sistem delitve, da bi zajeli čimveč neposrednih vzpodbudnih elementov za doseg višjih proizvodnih in poslovnih rezultatov. Z večjo vneto kot do sedaj bo treba izkoristiti stimulacijo, ki jo nudi pravilnik za nagrajevanje izumov in tehničnih izpopolnitev. Število in kvaliteta predlogov morajo postati eno od važnih meril sposobnosti posameznikov. Široko je področje tehnologije, organizacije proizvodnje, izpopolnjevanje delovnih sredstev in urejevanje poslovanja, kjer so dosegljive izboljšave. Posebno je pri tem interesantno področje dobiti ali izplena. Vsi vemo, da nam vsak procent povečane dobiti prinaša ne samo v realizacijo, temveč tudi neposredno v dohodek okrog 1,3 milij. novih dinarjev, pa vendar se za ta vir dohodkov še nismo zadosti zanimali. Pri izvajanju akcijskega programa gospodarske reforme smo lani na vseh področjih proizvodnje pa tudi potrošnje bili uspešni, uspeli pa nismo pri povečevanju dobiti, ki je osnovni pogoj konkurenčnosti proizvodnih stroškov. Dobit je v zadnjih petih mesecih lanskega leta z dosegom 79,1 % ostala na višini, doseženi v mesecih pred reformo.

Prosperiteta naše železarnice v letu gospodarske preizkušnje bo odvisna predvsem od borbenosti na področju proizvodnih stroškov. Le z nizkimi izdelovalnimi stroški bomo ob doseganju primernih normativov dobiti lahko dosegli konkurenčnost z našimi izdelki na domačem in inozemskem tržišču, ne da bi pri tem bili prizadeti osebni dohodki in osnova razširjene reprodukcije poslovanja. Pri konkurenčnosti doma še vedno nekateri mislijo, da se je ni bati. Konvertibilnost dinarja, ki si je želimo, mora tudi s to mislijo razčistiti. Ta namreč pomeni dinar kot enakovredno pla-

čilno sredstvo doma in v inozemstvu. Zakaj bi za isti denar raje ne kupili boljše in cenejše blago v inozemstvu, si bomo mislili mi in tako tudi naši odjemalci. Borba za konkurenčnost doma se bo zato odvijala skupaj z borbo za konvertibilnost dinarja. Kdor bo to priložnost zapravil, jo bo težko popravil pozneje.

Plan proizvodnje in prodaje, posebno pa plan dohodka, so načrti naše delovne ofenzive letošnjega leta, ki jo bo treba izbojevati in si s tem pridobiti vizum konkurenčnosti. Plan zahteva, da v letošnjem letu prodamo vsaj za 285,560.000 novih dinarjev naših izdelkov in da pri tem zberemo vsaj 80 milij. novih dinarjev dohodka. Vsi vemo, da je to dosegljivo, saj je le na višini zadnjega četrtletja lanskega leta, zato bo prizadevanje moralo biti usmerjeno ne le na doseganje, temveč na preseganje planiranih postavk. Od tega in od števila zaposlenih je odvisno gibanje naših osebnih dohodkov ter krepitev delovne organizacije v letu 1966. Plan je torej minimum naše zadolžitve v letošnjem letu, za njegovo prekoračitev pa mora poskrbeti akcijski program.

Akcijski program predvideva 3-odstotno prekoračitev plana realizacije, 5-odstotno prekoračitev dohodka ter s tem v zvezi skoraj za 10 % povečanje osebnih dohodkov. To bi ob primernem staležu dalo 850 novih dinarjev mesečnih povprečnih osebnih dohodkov, ob še boljšem delu pa tudi višje. Akcijski program naj zato razgiba celotno delovno skupnost od družbeno političnih, upravnih in samoupravnih organov pa do slehernega člana železarnice.

Slovnica je kompliciran instrument, ki vas uči jezika in vam onemogoča, da bi ga govorili.

Pitigrilli

Koprivška »forma viva«

GREGOR KLANČNIK — 20 LET DIREKTOR ŽELEZARNE RAVNE

Direktor Gregor Klančnik

Kdor ni bral športnih rubrik v časnikih pred tridesetimi leti, je prvič slišal za Gregorja Klančnika v začetku leta 1946, ko je bil 20. februarja z odlokom ministrstva za industrijo in rudarstvo postavljen za upravnika, nato pa za direktorja železarne Ravne.

Guštanj pred dvajsetimi leti in Ravne danes — to je zgodovina naše dežele v malem, doba, ko so naši fužinarji delali čudeže, na čelu pa jim je ves čas stal mož, ki ni poznal počitka.

Ali lahko sploh ugotovimo delež tovariša Klančnika pri rasti železarne in kraja? Ali lahko sploh predstavimo tako vsestransko osebnost, kot je on? Dolžni smo mu to za visoki jubilej.

V Mojstrani je doma, v obmejnem delu Gorenjske ob Savi Dolinki med Karavankami in Julijskimi Alpami na začetku doline Vrat, ki vodi k Triglavu. Jeseniška železarna je za tisti konec to, kar danes Ravne za koroški predel. Tu se je leto dni pred pričetkom prve svetovne vojne rodil malemu kmetu. Njegov oče je imel prav toliko zemlje, da je ni bilo ne za življenje ne za smrt. Bister mož je bil, napreden, levo usmerjen, zato so mu ljudje zaupali županstvo.

Delo na kmetiji, zgodnja ljubezen do gora in do športa so vtisnili prve poteze v značaj fanta, ki je končal srednjo tehniško šolo v Ljubljani. Globoko pa se je zarezala vanj dveletna brezposelnost, ko je bil pri-

siljen delati kot gradbeni in kmetijski delavec.

Naposled je leta 1936 dobil zaposlitev v jeseniški železarni, vendar je še leto dni opravljal fizična dela in tako do kraja spoznal položaj slovenskega proletarca ter se postavil na njegovo stran. Pozneje je v konstrukcijskem biroju projektiral metalurške naprave in nekako istočasno začel dosegati tudi vedno večje uspehe pri smučarskih tekih ter naposled postal državni prvak.

Če se kje urita um in intelekt, potem gotovo pri snovanju novega, pri zamišljanju in uresničevanju načrtov. Če pa se sploh kje vzgajajo duh, premagovanje samega sebe, volja in vztrajnost, potem gotovo pri tem težaškem športu, kajti tek na smučeh pomeni garanje, pomeni kilometre in kilometre vzponov in spustov po strmih pebočjih in samotnih bregovih. In to dan za dnem, teden za tednom, v mrazu in vetru, nenehno v borbi z naravo in z lastnim telesom ob urah, ko tisoči sedijo pri topli peči in počivajo po delu. Tako so mu minevale zime, poletja pa so bila izpolnjena z vzponi po skalnih stenah Julijcev.

Takšna vzgoja in samodisciplina sta dokončno izoblikovali v mladem možu pogum, moč in tisti zdravi tekmovalni duh, ki nikdar ne kloni ob ovirah — lastnosti, ki so bile potlej njegova značilnost in odlika vse življenje. Pa še ena dragocena prvina se je pridružila ostalim.

Kot vrhunski športnik je Klančnik nastopal tudi v inozemstvu, vendar se ni le boril v smučinah, ampak si je ob srečanju z novimi kraji in ljudmi tudi širil duhovno obzorje ter se navzel širokih pogledov na življenje in svet.

Tako oborožen je dočkal okupacijo in seveda sodeloval v NOB od začetka, dvojno delovno dobo za aktivno udeležbo v njej pa mu štejejo od leta 1942. V tem času je bil organizacijski sekretar okrožja Jesenice, na koncu osvobodilne borbe pa obveščevalni oficir IX. korpusa.

Junija 1945 je prevzel dolžnosti pomočnika direktorja za splošne zadeve jeseniške železarne, februarja 1946 pa je prišel na Ravne, v kraj, ki mu je postal drugi dom.

Skromnemu športniku je bilo malo mar, da je bival kar v »štibelcu« preprostega gostišča in delil sobo z drugimi; nikdar ni zaradi tega godrnjal. Pa tudi dela je bilo takrat, v dobi obnove, še več kot danes ne samo v železarni, tudi v kraju, v mladih društvih in družbeno političnih organizacijah. In se je zagrizel vanj z vso svojo energijo.

Seveda je bila splošna smer našega gospodarstva in družbenega razvoja jasno začrtana, z njo razvoj industrije in tudi naše železarne, toda pogledjmo naokrog po drugih krajih, ki so ob koncu vojne prav tako imeli majhne tovarne kot Ravne, in videli bomo razliko. Kmalu se je namreč pokazalo, da tudi v socializmu nobena stvar ne pade z neba in ni podarjena ne posamezniku ne podjetju ne kraju, temveč se je treba za vse boriti ne samo na eni, temveč na več frontah hkrati.

Torej so se zagnali naši železarji in naš direktor v to borbo za kruh, za lepše življenje, za rast podjetja in kraja. Takrat kot danes je bilo prvo in najpomembnejše delo v proizvodnji, pri pečeh, kladivih, strojih. Takrat kot danes je bila proizvodnja

Lojze Breznikar

Tudi mi se vključujemo v blagovno zamenjavo z državami SEV

V okviru stalne komisije SEV za črno metalurgijo deluje tudi stalna delovna grupa za zamenjavo izdelkov črne metalurgije. Kot že samo ime pove, ima ta grupa nalogo proučevati in izvajati zamenjavo izdelkov črne metalurgije. Poleg redne zamenjave valjanega materiala, ki jo predvidevajo blagovne liste dolgoročnih trgovinskih sporazumov, vrše države SEV še posebno zamenjavo. Ta zamenjava pa nima samo karakterja preskrbe domačega trga z onimi izdelki črne metalurgije, katerih neka država ne proizvaja oziroma jih ne proizvaja v zadostnih količinah, temveč ima še več drugih ciljev. Poleg preskrbe domačega trga ima ta zamenjava prvenstveno karakter industrijske kooperacije ter boljšega izkoriščanja lastnih kapacitet. Zato smatrajo to zamenjavo za dopolnilno in ima v državah SEV posebno vlogo in svojo posebno organizacijo.

Cilji te zamenjave so:

- izkoriščanje začasnih prostih proizvodnih kapacitet,
- predelava surovega jekla in polizdelkov ene države na račun druge države, kar pomeni končno zopet vsklajevanje proizvodnih programov,
- sodelovanje o vprašanih razvoja in razširitev specializacije posameznih proizvodov.

Ta grupa zbira od vseh članic SEV tudi potrebe po onih profilih, ki se trošijo v manjših količinah (žerjavne tračnice, specialni nosilci, profili za dvigala, okna itd.). Na podlagi zbranih potreb organizirajo nato valjanje posameznih profilov v eni državi za potrebe vseh članic.

Iz razgovorov, vodenih s posameznimi delegacijami, lahko sklepamo, da je obstajalo do sedaj med članicami SEV v glavnem sodelovanje na bazi predelave viškov surovega jekla in polfabrikatov ter izkoriščanje prostih kapacitet, medtem ko je sodelovanje o vprašanju specializacije in razvoja proizvodnje še v razvojni fazi. To je seveda razumljivo, saj vemo, da je to sodelovanje še razmeroma kratko. Že prvi rezultati pa dokazujejo, da s to obliko zamenjave dosežejo boljše izkoriščanje kapacitet in uskladitev proizvodnih programov.

Zaradi lažjega zasledovanja doseženih rezultatov in enotnosti vodenja podatkov vršijo zamenjavo samo na bazi tone za tono, morebitne razlike v vrednosti pa izravna-

Naš direktor je osivel med nami, za nas. Nobenih lepih puhlic si nam zato ni treba izmišljati za čestitke ob njegovem jubileju. Poglejmo okoli sebe, najdemo njegov delež v vsem, kar je zraslo pri nas novega, lepšega in koristnega, priznajmo mu le to, kar je naredil, in samemu seznamu ne bo konca.

Pa roko mu stisnimo za to in zaželimo njemu in sebi tudi v prihodnje tako plodno sodelovanje kot doslej.

Marjan Kolar

vajo po klirinškem sporazumu. Tudi nomenklatura, po kateri vodijo evidenco o zamenjavi, je zelo groba, saj razvrstijo vse proizvode črne metalurgije le v 5 vrst, zato je iz teh pregledov težko ugotoviti, kateri material je bil predmet zamenjave.

Kljub temu, da je ta oblika zamenjave še razmeroma mlada, pa je zavzela že dokajšen obseg, saj je znašala leta 1964 v obeh smereh okoli 2.500 milijonov, za leto 1965 pa je planirano okoli 3.900 milijonov ton, kar pa bo verjetno preseženo, saj je dosegla zamenjava v prvih 9 mesecih leta 1965 že okoli 3000 milijone ton. Računano na celokupno proizvodnjo valjanega materiala v državah, ki so članice SEV, je znašala ta zamenjava v letu 1964 prek 3 % od skupne proizvodnje, v naslednjih letih pa bo ta procent še porastel.

Od septembra leta 1964 sodeluje tudi naša država v delu organov SEV, med drugimi tudi v stalni komisiji SEV za črno metalurgijo oziroma v njeni stalni delovni grupi za zamenjavo proizvodov črne metalurgije. Na ta način se je tudi naša država v začetku leta 1965 vključila v to sodelovanje z vsemi pravicami in dolžnostmi, ki izhajajo iz njega.

Naše sodelovanje pri tej zamenjavi bazira predvsem na uvozu surovega železa, surovega jekla in polfabrikatov in na izvozu gotovih profilov. Čopprav smo začeli sodelovati šele v letu 1965, nam podatki dokazujejo, da smo dosegli že dokajšen obseg poslovanja v obeh smereh.

Posamezne delegacije Združenja jugoslovanskih železarn so vodile pogovore o zamenjavi za leto 1966 z vsemi članicami SEV. Za letošnje leto je predviden znatno večji obseg zamenjave, kot je bil realiziran v letu 1965. Kolikor se bodo realizirale vse količine, o katerih so razpravljale naše delegacije, bi naše železarne predelale v letu 1966 prek 200.000 ton surovega jekla in polfabrikatov, kar bi vsekakor ugodno vplivalo na boljše izkoriščanje prostih kapacitet v naših valjarnah. Pri tem pa je važno to, da smo v pogovorih s članicami SEV dosegli sporazum, da naša zamenjava ne bo bazirala na osnovi tone za tono, temveč na vrednosti. Ker bomo v okviru zamenjave uvažali v glavnem surovo jeklo in polfabrikate z nižjo ceno, izvažali pa gotove profile z višjo ceno, bo količinsko uvoz večji od izvoza. Količinsko razliko bomo na ta način lahko prodali na domačem trgu, kar bo vsekakor ugodno vplivalo na zmanjšanje deficitarnosti proizvodov črne metalurgije pri nas in je tudi iz tega razloga ta način sodelovanja s članicami SEV za našo državo interesanten.

Kot ostale jugoslovanske železarne je tudi naša železarna v preteklem letu navezala prve stike s članicami SEV o vprašanju blagovne zamenjave. Uspešno smo končali pregovore le s predstavniki Poljske in sklenili z njimi pogodbo o blagovni zamenjavi. Po tej pogodbi so nam Poljaki v letu 1965 dobavili 1.311 ton valjanih gredic v vrednosti 241.789 obračunskih dolarjev,

neusmiljeno vezana na danes in jutri, na izpolnjevanje dnevnih in mesečnih planov. To je dobro in prav in fužinarji so se sijajno tolkli za plane ter dosegali rekord za rekordom. Bilo pa je treba obenem že misliti tudi naprej za leto, dve, deset let, za tovarno in kraj. In to je bila druga delovna fronta direktorja Klančnika. Široka in zapletena je segala od Ljubljane do Beograda, od združenj do bank in kdo ve, kam še vse. Enako sijajno kot fužinarji se je boril tudi on. Z dokazi in logiko in kjer to dvoje ni bilo dovolj, z železno vztrajnostjo in vzdržljivostjo, ki ne omaga niti po pet-, šest-, osemurnih debatah.

Odločnost, iznajdljivost, iniciativa, praktičnost, bliskoviti refleksi, pa vsak dan kaj novega — vse te njegove vrline vrhunskega športnika so stopile v službo železarne in kraja.

Ko danes gledamo v preteklost, šele lahko presodimo, kaj vse so dosegli naši železarji in naš direktor. Koliko je še v Sloveniji in v državi podjetij, ki bi bila podeseterila proizvodnjo? Koliko je krajev, kjer je tako kot pri nas, tovarna spremenila v histvu podobno kraja in ljudi?

V bitki res zmagojuje armade ne vojskovođe, toda v naši, ravenski bitki je zmagal tudi on. Kot direktor železarne, kot republiški in zvezni poslanec je poleg širokih družbenih interesov vedno vedel, da je železar, Ravenčan, in tudi to je koristilo nam vsem.

Poleg tega pa je še našel čas za delo na športnem in kulturnem področju. Stari grški in angleški življenjski nauk, da moramo ljudje enakomerno skrbeti za telo in duha, je prenesel v ravensko prakso in ga ureničuje dvajset let.

Na športnem področju Ravne nekoč v državnem merilu niso pomenile dosti, danes pa imamo republiške in državne prvake ter reprezentante v več panogah. Priredjali smo državna prvenstva in mednarodna tekmovanja in Ravne rastejo v pojem v športnem svetu. Nima tudi tu direktor Klančnik levjega deleža? Pa prizadevanja pri gradnji športnih in rekreacijskih naprav in vzporedno sodelovanje pri študijski knjižnici in muzeju, pri rasti gimnazijske? Ne, skorajda ni področja na Ravnah, na katerem ne bi uspešno sodeloval ali vsaj svetoval.

Vseh funkcij, ki jih je opravljal in ki jih še vedno opravlja v stroki, v skupščinskih organih, pri poslovnih združenjih in zbornicah ter na športnem področju v državi in zunaj nje, preprosto ni mogoče naštet, ker jih je preveč. Prav tako ne bomo naštetli vrsto odlikovanj in priznanj, ki jih je prejel za hrabrost med NOV in za delo v socializmu.

Daljnosežnosti njegovih načrtov njegovi sodelavci nismo vselej hitro razumeli. Nismo vedno priznali, da so dobri in koristni, zato je v dvajsetih letih prav doma, v železarni in v kraju doživel tudi grenke ure. Pa si postavimo preprosto vprašanje:

je bil kdaj kdo v železarni lačen ali raztrgan, ker smo zgradili moderno mesto in rekonstruirali podjetje tako, da ga ni moč prepoznati? Se komu kaj pozna, da smo zgradili gimnazijo, dom telesne kulture? Ne! Dvignili smo kraj in standard in še vedno rastemo. To pa pomeni, da je bila naša pot prava, razporeditev sil pametna, načrti realni in dobri.

Kemijsko termični procesi obdelave orodja

V mnogih dejavnostih termične obdelave jekla imajo zelo važno vlogo kemijsko termični procesi. Velikega števila najrazličnejših konstrukcijskih delov in orodij iz jekla si ne bi mogli zamisliti brez ustrezne kemijsko termične obdelave.

Ti procesi potekajo v površinskih slojih, menjajo tem slojem kemijski sestav in strukturo in s tem bistveno spreminjajo mehanske in druge, npr. korozijske lastnosti. Omogočajo široko uporabo delov v najrazličnejših delovnih pogojih z ustrezno proizvodjalno ekonomsko ugodnostjo v fazi izdelave.

Vsi ti procesi so na osnovi difuzije različnih elementov v površinskem sloju predmeta, ko element, ki difundira, tvori z osnovno kovino (železo) trdo spojino, a v prisotnosti legirnih elementov (krom, molibden, vanadij, volfram, aluminij) in pri odgovarjajočih pogojih.

Pri kemijsko termični obdelavi se zvrstijo naslednje faze procesa:

1. disociacija molekul sredstva za kemijsko termično obdelavo s pridobivanjem aktivnih atomov difundirajočega elementa,

2. adsorpcija teh atomov v površino jekla,

3. difuzija adsorbiranih atomov do neke globine,

4. kemijska reakcija z osnovno kovino ali nastanek trde raztopine v odvisnosti od pogojev (sestava jekla, temperature, časa, koncentracije difundiranega elementa itd.)

V te procese spadajo oksidacija v vodni pari, razne vrste cementacije in nitriranja, zatem sulfiranje, difuzijska metalizacija, nanašanje titan-karbida. Zaradi popolnosti se često omenjajo čisti kemijski oziroma elektro-kemijski in drugi procesi, kot fosfatiranje, molibdiranje, trdo kromiranje, legiranje z iskrenjem, navarjenje, metalizacija z brizganjem.

Bistvo tega članka je iz številnih procesov, ki so že dolgo uvedeni z več ali manj uspeha, prav tako pa iz novih in tistih, ki se šele uvajajo z upanjem na uspeh, izdvojiti nekatere karakteristične procese in pri-

mi pa smo izvozili na Poljsko 1.146 ton valjanih profilov v kvalitetah EC 80, VC 140 in OCR 4, v vrednosti 247.153 obračunskih dolarjev.

Tudi za letošnje leto smo se že pogovarjali s posameznimi članicami SEV o možnosti blagovne zamenjave. Po dosedanjih izgledeh, kolikor se bomo sporazumeli še glede cen, bomo za letos sklenili s Poljsko pogodbo o zamenjavi valjanih polfabrikatov za valjane profile. Poljska želi dobaviti 5.000 ton polfabrikatov, v zameno za to vrednost pa od nas nabaviti ustrezno količino valjanih profilov. Dokončne pogovore o tem vprašanju bomo vodili v januarju, ko nas bodo obiskali predstavniki Poljske zaradi sklenitve pogodbe o zamenjavi.

Čeprav do sedaj še v skromnem obsegu, se tudi s tem načinom sodelovanja vključujemo v mednarodno delitev dela, kar lahko vsekakor ugodno vpliva na nadaljnji razvoj našega podjetja.

kazati njihovo uporabo na področju orodnih jekel.

Dejstvo je, da se na področju kemijsko-termične obdelave orodja, (z izjemo cementacije v osnovni uporabi jekla za cementacijo) ni do nedavnega dosti delalo, posebno pri nas ne. Se pa tej obdelavi iz leta v leto posveča več pozornosti. Razloge za to je treba iskati tudi pri konstrukcijskih delih v poboljšanju ustreznih lastnosti orodja, kako bi se na eni strani izboljšala kvaliteta mehanske obdelave s pomočjo takih orodij, a z druge strani, ki je važnejša, kako bi se podaljšala življenjska doba orodja oziroma bi se čimbolj znižala cena proizvodnje.

Razen tega ti procesi često omogočajo zamenjavo visoko legiranih dragih orodnih jekel s cenejšimi, pri tem pa zahtevane lastnosti jekla niso slabše.

Temu je treba v naši industriji posvetiti posebno pozornost zaradi tega, ker integralno reševanje povečanja proizvodnje dela nakaže tudi uporabo teh procesov pri izdelavi orodja.

Pri nas se na žalost še vedno posveča premalo pozornosti maksimalnemu izkoriščanju vsakega orodja, začeni pri konstrukciji in izbiri prikladne končne termične obdelave jekla. Vsi smo priče na žalost pogostemu zastajanju v proizvodnji zaradi nenadne okvare orodja na stroju in dolgega čakanja na izdelavo novih orodij.

Ekonomsko pa je skoraj nevarnejši primer (ker je mnogo pogostejši) nepopolnega izkoriščanja možnosti za čim daljšo življenjsko dobo orodja z relativnim optimalnim trajanjem, ki zelo vpliva na končno ceno proizvoda. Prav kemijsko termični procesi pa lahko preprečijo mnogo take škode.

Da bi dobili čim bolj razumljivo, objektivno in sodobno sliko ter morebitno sugestijo o teh procesih, je potrebno obdelati sledeče:

1. točno definirati vrste napetosti, katerim so izpostavljena orodja pri delu;

2. proučiti lastnosti, ki glede na napetosti morajo biti izboljšane;

3. prikazati posamezne kemijsko termične postopke in še nekatere sorodne postopke površinske obdelave za karakteristične vrste orodja, ki jih uporabljamo za oblikovanje s struženjem ali za plastične deformacije.

Vrste napetosti

Za raziskovanje vrste napetosti smo upoštevali tipične primere orodja:

- za struženje (z odvzemom ostružkov),
- brez odvzema ostružkov — rezanje,
- globoko vlečenje in hladno »prešanje«.

Pri ostalih vrstah orodja so napetosti podobne s to razliko, da so pri orodju za delo v vročem še temperaturne napetosti.

Pri teh orodjih zaradi glavne sile rezanja in sile odpora, ki jih da orodju predmet za obdelavo, so napetosti na pritisk, trenje, obraba in temperatura. Te napetosti lahko imajo za posledico:

- odkrhanje robov rezine zaradi mehanske prenapetosti,
- luščenje — struženje dotikajočih se con (izjedanje delčkov predmeta za obdelavo),
- odsekanje s pritiskom zavarjenih delčkov,
- »cunderiranje« površine orodja v ravnini cone dotika (preko 400° C).

Pri takih kovinah lahko nastopajo tudi difuzijski pojavi med predmetom za obdelavo oziroma ostružki orodja.

Pri orodjih so plastične deformacije:

- rezanje, globoko vlečenje in »prešanje«;
- napetosti so med seboj podobne.

Pri rezanju na trnu se pojavljajo napetosti na pritisk in zvišanje, pri čemer so robovi orodja izpostavljeni obrabi. Na matrici pride do pritiska, v glavnem pa je izpostavljena obrabi.

Pri globokem vlečenju je trn izpostavljen pritisku in malo obrabi, medtem ko je matrica bolj izpostavljena obrabi in manj pritisku.

Pri »prešanju« na trnu nastanejo napetosti na pritisk in temperaturo. Na matrici pride do tlačnega pritiska, obrabe in temperature okoli 300° C zaradi notranjega trenja delcev materiala za obdelavo.

Pri tako imenovanem povratnem »prešanju« imamo podobne napetosti, le da pride na trnu še do zvijanja in obrabe.

Spremembe lastnosti

Pri upoštevanju vrste napetosti, katerim so orodja izpostavljena pri delu v površinski coni, je treba poboljšati oziroma spremeniti sledeče lastnosti:

- trdnost na pritisk, zvijanje, temperaturo;
- obstojnost proti obrabi;
- koeficient trenja;
- koeficient prehoda toplote in toplotne prevodnosti;
- težnjo po oksidaciji (s cunderiranjem);
- težnjo za hladnim varjenjem pod pritiskom.

Pregled procesov

Razen izključno kemijsko termičnih procesov bom zaradi popolnosti na kratko prikazal še nekatere sorodne postopke površinske obdelave orodja za poboljšanje ustreznih lastnosti.

KEMIJSKO TERMIČNI PROCESI

Oksidacija z vodno paro

Ta proces, ki se drugače imenuje tudi popuščanje v vodni pari, je zelo star (bil je znan že v prejšnjem stoletju) in ima za cilj nastanek modrega železovega oksida, ki prvenstveno ščiti pred rjavenjem in daje lepo podobo obdelanim predmetom. Poleg tega ta sloj poveča obstojnost proti obrabi in zmanjšuje še težnjo po hladnem zavarjenju pod pritiskom. Oksidacija v vodni pari se običajno vrši pri temperaturi okoli 500° C in je možna samo pri orodjih iz brzoreznega jekla zaradi visoke temperature popuščanja. Ker poteka popuščanje v vodni pari po brušenju orodja, to ugodno vpliva na odstranjevanje napetosti od brušenja. Za proces se uporabljajo globinske retortne peči z ventilatorjem, v katere

uvajamo vodno paro. V 30 minutah na temperaturi med 450° C in 570° C nastane na orodju zelo gost, homogen trd sloj Fe₃O₄ po enačbi $3\text{Fe} + 8\text{H}_2\text{O} \rightarrow \text{Fe}_3\text{O}_4 + 4\text{H}_2$ maksimalne debeline 0.005 mm. V površini nastali drobni igličasti kristali dajo slabo hrupavost, ki olajša prilagoditev mastem ali olju in tako lajša delo.

Razen tega se trdi Fe₃O₄ težje lepi na raznih ogljih orodja za delovni predmet zaradi svoje velike trdnosti. Izkušnja pravi, da se poveča obstojnost v odnosu za netretirana orodja v razmerju 2,5 : 1. Pri obdelavi ognjeodpornih Cr-Ni jekel se ta odnos menja celo do 5 : 1, medtem ko se pri obdelavi plastičnih mas, npr. bakelita, zmanjša na 1,4 : 1.

Proces je ugoden za male spiralne svedre, rezkarje, liste žag, vendar se v novejšem času zamenjuje z mehkim nitriranjem.

Cementacija

Povečana vsebina ogljika v površini orodja, izdelanega iz brzoreznega ali iz jekla za toplo oziroma hladno delo, ima namen:

- povečati količino karbidov v površinskem sloju brzoreznega jekla,
- povečati martenzitno trdoto v površini orodja za delo v toplem (eventualno spremeniti količino karbidov),
- dodati še nekaj martenzitni trdoti v površini orodja za delo v hladnem.

Obogatnje ogljika na površini brzoreznega jekla ima smisel samo, če se to jeklo uporablja za izdelavo orodja, npr. za rezanje ali »štancanje« brez struženja. Cementira se na temperaturi 900° C, kali pa se na 950° C. Na površini je trdota 65—68, v jedru pa po 54—58 RC. Na ta način se samo poveča količina karbidov in s tem dosežemo boljše lastnosti na obrabo. Medtem se zaradi nizke temperature kaljenja zmanjša trdota v žarjenem materialu, tako da ta proces nima smisla, če se dela orodje za struženje. Če se rabi struženje, je zelo obstojno na obrabo pri manjši trdoti, torej žilavo jedro, kar je pri raznih tipih orodja za »štance« zelo važno.

Na ta način bi cementirana brzorezna jekla lahko konkurirala jeklu klase OCR 12/2 % C; 12 % Cr/. Vendar so raziskave pokazale, da je ugodneje izdelati rezine iz trdih kovin, če se želi povečati učinek. Zadnja leta predlagajo, da bi trne za prešanje naogljčili na površini in s tem povečali obstojnost na obrabo. Trni morajo imeti v večini primerov optimalne trdote na pritisk, pri čemer vsekakor mnogo prispeva trdota jekla. Zaradi tega se v tem primeru priporoča uporaba brzoreznih jekel z Rc 65—68.

Pri orodjih za delo v toplem se postavlja vprašanje, ali se ne bi z naogljčenjem površine povečala obstojnost na obrabo. Naogljčenje poteka pri 900° C, kaljenje pa pri 980° C. Dosežene globine so od 0,5 do 1 mm, na površini dobimo 65 Rc, v jedru pa okoli Rc 50. Paziti moramo, da ne pride do prenaogljčenja po vogalih. Pojavijo se grobi karbidi, zaradi tega pride do razpokanja orodja. Prednosti lahko dosežemo npr. pri orodju za izdelavo matric in vijakov iz jekla, podobnega našemu utop Mo 1 in utop spec. Medtem nekateri drugi avtorji predlagajo, da se ne gre prek 0,7 % C v površini, tako da dobimo po na-

Za ves kolektiv so 30-letnim jubilentom dela voščili direktor in predstavniki delavskega upravljanja ter družbeno političnih organizacij

Foto: R. Gradišnik

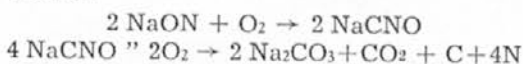
ogljčenju trdoto 50 Rc; pri tem pa močno obstojnost proti obrabi in visokim temperaturam.

Pri orodjih za delo v hladnem se cementira zaradi povečanja površinske trdote. S tem se poveča obstojnost pri obrabi brez zmanjšanja potrebne žilavosti jedra. Poleg omenjenih možnosti in koristi od naogljčenja posameznih vrst orodja je treba poudariti, da se uporablja samo v izjemnih primerih, ker so češče bolj ugodni drugi primerni postopki. Vsekakor to ne velja za uporabo pravih jekel za cementacijo pri izdelavi orodja za obdelavo plastičnih mas, čeravno so se v tem primeru zadnje leto zelo izkazali postopki tenifer-nitriranja.

Nitriranje

Od raznovrstnih procesov nitriranja v plinskem in tekočem (solna raztopina) se največ uporablja pri vseh vrstah orodja postopek mehanskega nitriranja v solni raztopini tzv. tenifer postopek. Izvaja se v intervalu od 540°—570° C v solni kopeli, ki vsebuje aktivne materije NaCN in NaCNO.

Zaradi ohranitve potrebne koncentracije cijanata (do 40 %), ki daje aktivne atome dušika, uporabimo stalno prepihanje zraka skozi raztopino. Ta zrak — kisik — ustvarja proces nitriranja, kar se vidi iz enačbe:

Tukaj dobimo tudi atomarni ogljik, ki teoretično lahko naogljči površino, vendar je to zelo slabo zaradi nizke temperature nitriranja. Čas potapljanja orodja je odvisen od njegove oblike in velikosti in znaša od nekaj minut do dve uri. Hlajenje po nitriranju je odvisno od prejšnjih činiteljev, na zraku zaradi navadnega hlajenja v topli ali slani vodi. Nitriranje orodja je končna operacija termične obdelave in morda orodje naknadno samo polirajo. Ali se bo pred nitriranjem izvedlo kaljenje brez napuščanja ali z njim, poboljšanje,

mehko žarjenje in podobno, je odvisno od vrste orodja in kvalitete jekla.

Dušik, ki pri nitriranju difundira v površino jekla, naredi tanke ali dve debelejši coni. Kar pod površino je vezna cona, dalje proti notranjosti pa cona difuzije. V vezni coni nastanejo zelo trdi nitridi, ki preprečujejo nadaljnje difundiranje dušika, in nastane prav tako, če ne važnejša cona difuzije, v kateri je dušik v obliki trde raztopine. Ker vezna cona s porastom vsebin elementov, ki dajo nitride (Al, Cr, V, Mo, W) postane krhka, je treba paziti, da bo ta čim tanjša, pri nekaterih orodjih (brzoreznih) praktično enaka nič, in da obstaja samo difuzijska cona.

Pri nitriranju v soli nikoli ne gremo globlje od 0,1 mm v skupni coni nitriranja.

S tem procesom dosežemo:

- povišano površinsko trdoto, kar se vidi iz sledeče tablice, obstojnost na obrabo in trdoto v žarjenem stanju;
- zmanjšanje koeficienta trenja in težnje za hladnim zavarjenjem (lepljenje ostružkov na orodje);
- poboljšanje korozijske obstojnosti.

Tablica trdote na površini mehko nitriranega brzoreznega jekla.

EW 9 Co 10				
Potapljanja na 540 ^o C				
Obtežba (HV) kg	Čas			Nitriran kaljen napuščen
	5 min	10 min	50 min	
0,1	1265	1427	1260	960
0,2	1334	1337	1530	927
0,3	1202	1295	1428	982
0,5	1132	1228	1398	983
1,0	1036	1119	1290	956
2,0	989	1030	1184	932
3,0	972	989	1120	942

Navedene prednosti nitriranja veljajo tako za brzorezna jekla kakor tudi za orodja za delo v toplem in hladnem. Zaradi raznovrstnih procesov je treba dati

primere za razne vrste orodja oziroma jekla.

Orodja za struženje (brzorezna jekla)

Zaradi krhkosti mora biti nitrirni sloj čim tanjši, maksimalne debeline 0,03—0,04 milimetra. Naslednja tablica prikazuje odnos globine — čas nitriranja po dosegu temperature nitriranja.

Globina mm	Čas v minutah
0,02	40
0,04	60—80
0,06	120
0,08	180—220
0,10	300

Ker za delo zadostujejo globine 0,01 do 0,02 mm, se čas nitriranja giblje od 10 do 40 minut. Do delovne temperature (pri struženju), ki je okoli 600°C, je trdota nitrirnega sloja še vedno nad trdoto osnovnega brzoreznega jekla. Uporaba nitriranih brzoreznih jekel se je povsod dobro pokazala, kjer je obraba glavni kriterij obstojnosti orodja, pa ne smejo biti preveč izpostavljena prevelikim elastičnim deformacijam. To je posebno vidno pri spiralnih svedrilih. Zdržljivost nitriranih svedrov je bila v mnogih primerih 2—3-krat večja od nenitriranih, pri globini nitriranja do 0,7 mm. Površinska trdota gre do HV5 1200. Pri tankih svedrilih je nitriranje negativno, ker so na površini preveč krhki, a so izpostavljeni velikim zvijanjem, tako da pride do loma. Zato se za spiralne svetre preseka pod 12 mm priporoča samo nitriranje, če je prej izvedeno pravilno popuščenje orodja. Teoretično opazovanje razpadanja dušika in nastanek nitridov daje povečanje volumna. To je pri kratkih časih nitriranja na primer brzoreznih jekel neopazno. Pri močno nitriranih orodjih se ne moremo izogniti naknadnemu popravljanju.

Procesi se uporabljajo za naslednje vrste orodja:

- povrtala za vse vrste materiala, močje z izjemo lukenj za zakovke, zaradi izpostavljenosti velikim napetostim na pritisk;
- rezkarji, npr. valjčasti ali ozobljeni;
- spiralni svetri za vse materiale, vendar pod pogojem, da ne pride do udarcev, posebno pri tankih;
- navojne čeljusti, posebno za obdelavo žilavih materialov, pri katerih je brez nitriranja nemogoče doseči narezanje čiste zavojnice;
- prav tako daje nitriranje dobre rezultate pri obdelavi obrabnih materialov, kot je npr. siva litina;
- prebijači za vse materiale;
- noži, posebno pri obdelavi lahkih kovin;
- volilce, posebno pri avtomobilski industriji, kjer se s tem postopkom stroški za orodje zelo znižajo;
- rezkarji za oblikovanje orodja iz brzoreznega jekla, pri katerih se na ta način izkoriščanje v nekaterih primerih poveča do 50 %;
- vlečna orodja za zavijanje (plastične deformacije).

Napačno se smatra, da je pri teh vrstah orodja najsigurnejša in neizpodbitna mera

proti obrabi — visoka in eventualno globoka trdota. Pri tem se predvideva, da je trdota na navadni temperaturi samo trdota materiala na pritisk in da je malo ugodna mera ocenitev procesa med obrabo, a čisto tudi neuporabljiva. Npr. nelegirano jeklo za cementacijo lahko ima na površini 66 Rc in je celo trdo kromirano, vendar je kljub temu manj obstojno proti obrabi kot nekajeno jeklo iz 2- in 12% Cr z Rc 25 (OCR 12).

Pri teh orodjih so razen trdote ali celo namesto trdote važne še druge lastnosti: trdota proti obrabi, trdota v žarjenem stanju, odpor proti hladnemu varjenju, elastičnost, majhen koeficient trenja, homogenost iz več razlogov.

Trdota in obraba

Površinski sloj — vezna cona, homogen in brez lukenj debel 5—10 mikronov, čeravno ima trdoto 760 HV in ima trdnost na obrabo enako trdim kovinam ter mnogo večjo žilavost, kot jo lahko pričakujemo.

Poenostavljeno rečeno, ta sloj bi se lahko smatral kot cona, v jeklu zrasla sestavljena iz zelo majhnih zrn, nitridov, med seboj zlepljenih v še manjše sloje neke vrste vzmetnega jekla. Pod to vezno cono je difuzijska cona, globoka skoraj 1 mm, v kateri trdota zavisi od legiranih elementov, ki tvorijo nitride, tako da lahko gre do 2000 HV v globino od 10—20 mikronov.

Trdota v žarjenem stanju

Dovoljuje kratkotrajno zagrevanje tudi do 570°C.

Odpornost za hladno varjenje

Vezna cona deluje kot sloj olja za podmazanje ali grafita oziroma molibden sulfita.

Elastičnost

V odnosu na okaljene površine jekla ali s prevleko karbidov ali trdega kroma je vezna cona sorazmerno elastična in plastična, zato ker posamezna nitridna zrnca niso med seboj povezana ali sintrana v krhko substanco. Preveč trda podlaga difuzijske cone zaradi zelo dolgega procesa ali velike vsebine kroma, vanadija in volframa lahko več škodi kot koristi.

Koeficient trenja

Precej je nižji kot pri kaljenem jeklu z isto izgajeno površino, zato ker se pri kaljenem jeklu grejejo mesta s padanjem trdote, tako da raste težnja za varjenjem pod pritiskom.

Ni nevarnosti razpok

Ker se po nitriranju ne brusijo, odpade nevarnost mreže razpok od brušenja.

Homogenost

Za razliko od raznih struktur, kot martenzit, avstenit, trusit itd., ki se pojavljajo v okaljeni površini druga poleg druge, imajo različne trdote pa se zato lahko različno obnašajo pri trenju, dokler vezna cona izpolnjuje homogenost in z jeklom zrasli sloj. Ta homogenost lahko objasni zelo dobre rezultate drsenja.

Odpornost proti koroziji

Ta je posebno visoka, ako se s površine v fazi vpeljave v delo ali s poliranjem, le-

panjem ali honanjem vklopi tako imenovana siva skorja, debeline 1—3 mikronov. Nekateri primeri takih orodij kažejo prej navedene lastnosti. Tako se npr. za vlečenje tanke pločevine uporablja orodje iz jekla 90 Mn V 8 (Merilo, Č. 3840), kaljeno in potem po površini trdo kromirano. Vzdržalo je do 2000 oblikovanj, potem se mora zaradi nalepljenih delcev aluminija polirati.

Če vzamemo jeklo kvalitete St 70/C.0745/ in ga damo 1,5—2 uri v tenifer loncu na 570°C ter ga ohladimo v slani vodi, vzdrži do 10.000 vlečenj. Prav tako se je za vlečenje tanke jeklene pločevine kvalitete St. VIII uporabljalo jeklo kvalitete OCR 12 (2% C in 12% Cr) v normalno okaljenem in popuščenem stanju. Vzdržalo je vsega 500—600 vlečenj in se je moralo ponovno polirati. Če vzamemo jeklo kvalitete St. 70 (Č. 0745), mora biti 1,5—2 uri v obdelavi, v tenifer kopeli in hlajeno na zraku je vzdržalo do 4000 vlečenj.

Orodja za rezanje tanke jeklene pločevine so napravljena iz kvalitete 90 Mn V 8. Trdo kromirana so vzdržala 6000 rezanj. Z uporabo tenifer postopka na 570°C, trajanje 90 minut in hlajenje v olju, je dosežen isti efekt kot s trdim kromiranjem, ki je neprimerno dražje. Čeravno je padla trdota zaradi procesa na 570°C, se ni mogla opaziti manjša sposobnost rezanja.

Orodja za kalupe, v katerih se pod pritiskom lijejo termoelektrične mase

Uporabimo jeklo 16 Mn Cr 5 (EC 80) ali 20 Mn Cr 5 (EC 100), iz katerega se izdelajo kalupi na končno mero z morebitnim predhodnim žarjenjem na 600—650°C zaradi odstranitve notranjih napetosti od strojne obdelave. Zato jih obdelamo v tenifer postopku na 570°C s kratkim predgretjem na 400°C 2—3 ure in jih potem hladimo na zraku. Ni potrebno, a tudi ni zaželjeno, da se pri tem ne bi odstranil površinski nitrirani sloj, ki je najbolj obstojen proti obrabi. Stroški so precej manjši kakor pri (prej uporabljeni) cementaciji, a riziko o spremembi mer je mnogo manjši. Korozijska obstojnost je mnogo boljša kot pri cementiranih kalupih. To je zelo važno za predelavo termoplastičnih mas glede na možnost nastanka proste HCl. Trdnost na pritisk in udarec je manjša kot pri cementiranih orodjih, vendar mnogo večja kot pri starem načinu mehkega nitriranja, tako da se pila komaj prime in so zaradi take trdote ta orodja vendar dovolj odporna na udarec in pritisk.

Kalupi se izdelajo od prej določenih kvalitet jekla in predhodno v mehko žarjenem ali poboljšanem stanju. Površinsko trdoto lahko dobimo z jeklom, ki ima višji krom in vanadij, ki lažje gradita trde nitride, tako da kalupi vzdržijo tudi do nekaj 100.000 litij.

Orodja za delo v vročem

Za ta orodja, razen za tenifer postopke izvajanja na način kot za orodja za vlečenje, danes uporabljamo tudi plinsko nitriranje. V poštev pridejo Cr-Mo jekla za izdelavo kovaških kalupov (npr. UTOP Mo 1), ki gradijo trde nitride. To nitriranje se izvaja kot zadnja operacija v proizvodnji orodja. Predhodno je orodje normalno termično obdelano zaradi dobitvanja osnovne trdnosti kalupa. Nitriranje

poteka v retortni peči z uvajanjem amonijaka na 520°C. Orodja se predhodno ogrevajo v isti peči in na nižji temperaturi. Na tej temperaturi iztisnemo zrak. Po nitriranju se šarža hladi v atmosferi amonijaka, ki se na kraju nitriranja iztisne s pomočjo dušika. Dobljeni nitrirni sloj ima globino do 0,4 mm.

Veliko procesov nitriranja, posebno tenifer postopki, prikazujejo, da je ta postopek v primerjavi z drugimi našel široko uporabo.

Sulfidiranje in sulfiniranje

Ti procesi predstavljajo nasičenje površine jekla z žveplom zaradi poboljšanja na obrabo in na hladno zavarjenje. Pri njih se uporabljajo trda in tekoča sredstva, ki vsebujejo žveplo.

Sulfidiranje v trdem sredstvu se izvaja na temperaturi 540–560°C v zmesi 94 % FeS, 3 % NH₄Cl, 3 % grafita.

Sulfidiranje v tekočem sredstvu se izvaja na temperaturi 550–600°C v raztopini 32 % NaCl, 18 % Na₂SO₄, 20 % Na₂S₂O₃. Pred sulfidiranjem je treba predmete dobro razmastiti, oprati v vreli vodi in predgreti na 150–200°C. Za sloj debeline 0,2–0,3 mm je čas procesa 2–3 ure. Po procesu se predmeti hladijo na zraku do 100–150°C, perejo se v vreli vodi, da jih očistimo soli, jih osušimo in damo v olje, ki ima 110–120°C zaradi zaščite pred korozijo.

Sulfiniranje predstavlja nasičenje površine razen z žveplom še z dušikom in ogljikom. Dobiva se zaradi zmanjšanja koeficienta trenja, ima mnogo boljšo obstojnost na obrabo in hladno zavarjenje kot sulfidiranje. Zato se največ uporablja tzv. »Sulf-Inus« postopek. Izvaja se v raztopljeni zmesi sestava npr. 50 % NaCN, 5 % Na₂S₂O₃, 25 % NaSO₄, 20 % KCl na temperaturi 570 ± 10°C in traja od 10 minut do 3 ure. Ta čas je odvisen od materiala, velikosti in oblike orodja. Predmeti se hladijo na zraku samo na 350–400°C, potem v topli vodi, če ni nevarnosti krivljenja. Imamo mnogo primerov, ko ni potrebna velika trdota, ampak je važno samo dobro drsenje.

Uporablja se za dele orodja za litje legur — cinka, aluminija, gume in plastičnih mas.

Pri brzoreznih jeklih je potrebno predhodno kaljenje, popuščenje in brušenje, šele potem sulfiniranje. Ugodno je za svedre (od 12 mm) in strgarske nože. S tem povečamo trajnost svedrov za 50–60 %. Zelo povečuje trajanje rezkarjev za izdelavo zobčnikov, uporablja se še pri žagah za drva in železo.

Orodja za vlečenje žice se tudi sulfinirajo, da bi se izognili hladnemu zavarjenju. Zaradi preprečevanja krivljenja je treba precizna orodja pred sulfiniranjem in po strojni obdelavi popustiti z odpravo napetosti za 500–600°C.

Na koncu je treba povedati, da je ta postopek popolnoma zamenjan s tenifer postopkom.

Difuzijska metalizacija

Difuzijska metalizacija predstavlja procese površinskega nasičenja jekla z različnimi kovinami, npr. aluminijem (alitiranje), silicijem (siliciranje), borom (boriranje).

Smisel teh raznih procesov difuzijske metalizacije je povišanje ognjeodpornosti (Al, Si), korozijske obstojnosti (Si, Cr), trdote in obstojnosti na obrabo (Cr, B) površine jekla.

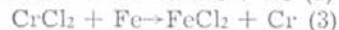
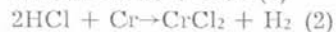
Pomanjkljivost te metalizacije je majhna hitrost difuzije kovine, kar zahteva visoke temperature procesa (do 1100°C) in precej dolgo držanje na tej temperaturi, da bi dobili debelino sloja. Difuzijska metalizacija se izvaja v odvisnosti od vrste kovine v trdem (praškastem), tekočem in plinskem sredstvu.

Za uporabo orodja pride v poštev v glavnem samo inkromiranje, zadnja leta pa še boriranje. Zahvaljujoč difuzijski metalizaciji se lahko prihrani na cenejših legirnih orodnih jeklih, npr. z velikim odstotkom kroma, če je dosti zahtevanih lastnosti v sami površini orodja.

Inkromiranje

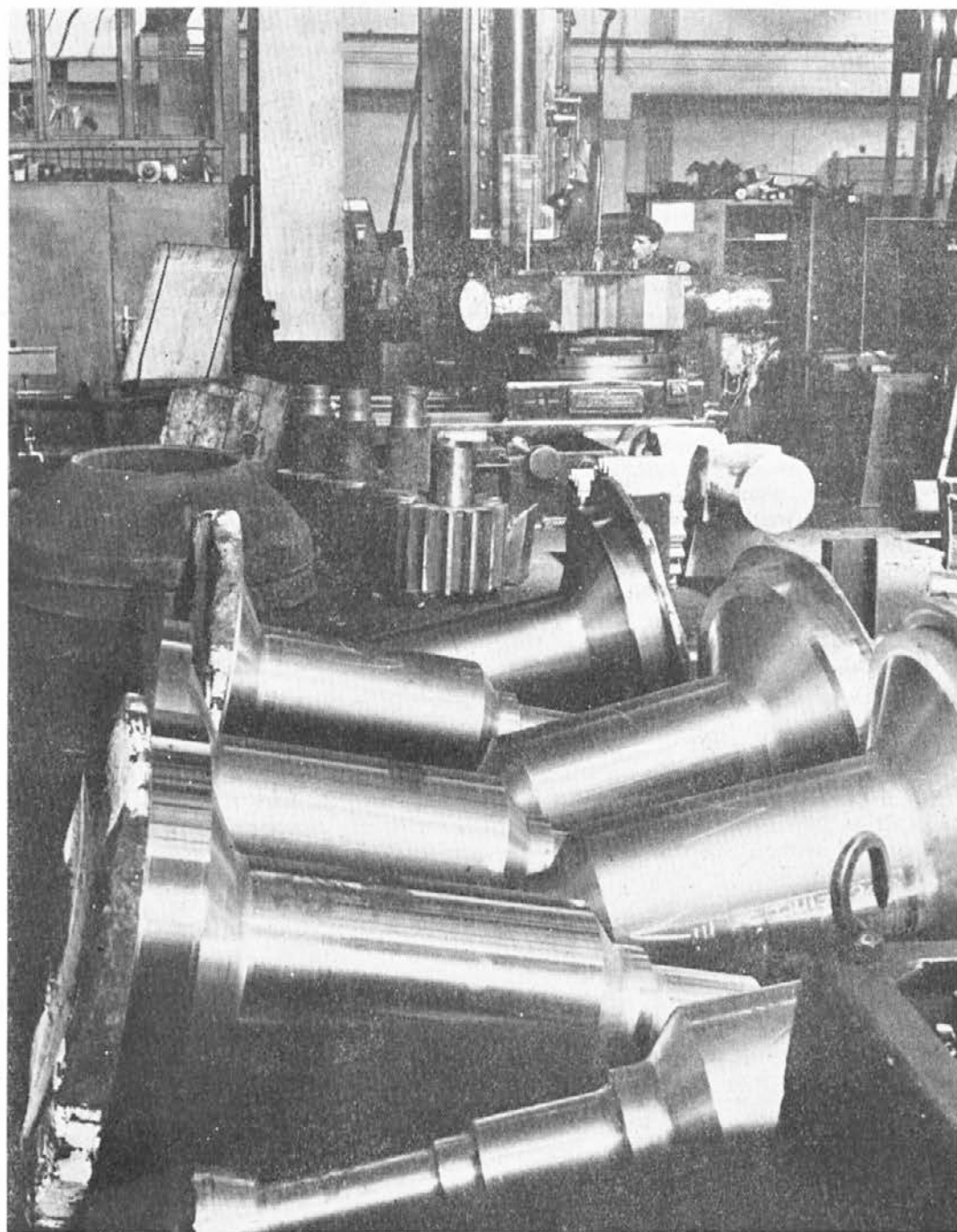
Ta difuzijski proces predstavlja nasičenje površinskega sloja jekla v kromu zaradi večje korozijske obstojnosti in ognje-

odpornosti pri orodnih jeklih, z velikim odstotkom ogljika zaradi povišanja obstojnosti na obrabo prek povišanja trdote in znižanja koeficienta trenja. Koeficient trenja se zmanjša samo tedaj, ako drugi partner nima površine, bogate s kromom. Pri kromiranju v praškastem sredstvu so predmeti zapakirani v zmes 60 % ferokroma, 38 % kaolina in 1 % salmijaka. Ogrevajo se v jeklenih zabojih, temperatura je 1050–1100°C, čas držanja 6–12 ur, debelina sloja 0,05–0,20 mm. Atomi kroma difundirajo v površino jekla v sledečem procesu:

Inkromiranje v plinskem mediju se izvaja v retorti, v kateri so predmeti, pomešani s ferokromom.

Skozi retorto piha plinski HCl, ki reagira po enačbi 2–3 na temperaturi 950–1000°C. Pri tem načinu je hitrejša difuzija kroma, v 5–6 urah dobimo globino 0,10–0,15 mm.

Asortiment je vse zahtevnejši, pri strojnem parku pa le malo poživljamo

Foto: M. Pfeifer

Najugodnejše je inkromiranje v tekoči fazi iz 80 % BaCl₂, 20 % CaCl₂, v kateri se dodaja 15—30 % (v odnosu na skupno težo soli) CrCl₂ ali 20—25 % ferokroma. V času 10—15 minut dobimo sloj 0,01—0,3 mm.

Povečanje vsebine ogljika v jeklu zadržuje proces inkromiranja, ker pri nizko ogljikovih jeklih difuzijski sloj predstavlja trdno raztopino kroma v alfa železu, medtem ko je pri visoko ogljikovih jeklih ta sloj pretežno iz karbidov, sestava Cr Fe₂ C₆. Vsečina ogljika v površinskem sloju doseže do 7—8%, kroma pa 50—70 %, tako da ima sloj trdoto do HV 1800 in visoko obstojnost na obrabo. Inkromirani sloj nizko ogljikovih jekel ima dobro plastičnost in majhno trdoto, medtem ko so pri visoko ogljikovih jeklih ti sloji precej krhki, posebno na vogalih, kar je pomankljivost odklanjanja s tankim inkromiranim slojem. Uporablja se pri orodjih za delo v hladnem brez velikih udarcev ali se zahteva velika trdota in delna obstojnost na obrabo. Zaradi tega je ta proces precej redek.

Boriranje

Sestoji v zasičenju površine jekla z borom, pri čemer dobimo izključno sloj metalborida, torej združenja, a ne trde raztopine difundirajočega elementa, kar je primer pri drugih procesih kemično termične obdelave. Ta sloj borida ima v mnogih primerih zgrajen ogljik tako, da lahko govorimo o združitvah tipa Men Bm Cp. Ta vezna cona preprečuje nadaljnjo difuzijo bora, tako da lahko dobimo sloje maksimalne debeline 0,15—0,25 mm. Trdote se gibljejo od 1200—2000 HV v porastu z vsebino ogljika v jeklu. Sloji so zelo krhki. Nanosimo jih z elektriko iz raztopine borata (boraksa) pri 850°C, pri čemer je delovni predmet katoda.

Obstajajo postopki plinskega boriranja, vendar se največ uporablja navedeni električni postopek. Anoda je ogljik ali grafit, gostota toka je okoli 0,1 A/cm². Ta proces da zaradi svoje trdote odlične rezultate pri obstojnosti na obrabo, korozijo in na trdoto v žarjenem stanju, ki je lahko do 850°C. Daje tudi dobre izgledne pri uporabi za orodje za plastične deformacije.

Največji problem predstavlja še vedno krhkost sloja borida, pač pa se bo tudi to sčasoma odpravilo. Sloje do debeline 0,2 mm dobimo z različnimi postopki v 4—6 urah in je ta proces tudi s tega stališča zanimiv in perspektiven. Pri jeklu z 2 % C in 13 % Cr se lahko dobijo sloji debeline do 0,03 mm, ki se ne luščijo in imajo trdoto od 1300—1600 HV ter odlično obstojnost na obrabo.

NANAŠANJE TITANOVEGA KARBIDA

Titanov karbid ima trdoto 3800HV, majhen koeficient trenja in slabo nagnjenost k hladnemu zavarjenju. Tako je zaradi velike trdote relativno krhek. Postopek sestoji v tem, da zmes plinske reakcije, ki sestoji iz titanetra, klorida in ogljikovodika, z uporabo vodika kot plina nosilca, struja prek orodja, ki je zagreto na reakcijsko temperaturo 1000°C. Čas reakcije je okoli 4 ure, debelina sloja je odvisna od osnovnega materiala in je 5—20 mikronov.

Po tej obdelavi lahko predmete ohladimo iz reakcijske temperature v olju.

Na osnovni lastnosti titanovega karbida se od osnovnega materiala orodja zahtevajo sledeče lastnosti:

- ogljik 1,5 %,
- temperatura kaljenja 900—1050°C,
- ne sme imeti težnje k porastu zrna pri navadnem večurnem segrevanju na 1000°C,
- da je dobro prekaljiv,
- da dobi trdoto do 60 Rc po kaljenju iz 1000°C v olju in popuščanju 200—250°C.

Za uporabo pridejo v poštev ledeburitna jekla z 1,6—2,1% C in 12% Cr. Pri Ti-C postopku pride do strukturnih in tudi do dimenzionalnih sprememb. Zaradi zelo tankega sloja in velike trdote ne pride v poštev naknadna obdelava orodja z brušenjem, zato je treba dimenzije držati v ozkih mejah. Tukaj je važno, da ima orodje Ti-C postopka martenzitno strukturo. Na ta način lahko dimenzionalne razlike obdržimo za 0,5 %. Orodja s prevleko Ti-C so se povsod pokazala dobro, to je tam, kjer lahko pride do obrabe zaradi trenja kot do hladnega zavarjenja. To je primer pri materialih za vlečenje, pri vlečni votlici, trnih za »prenašanje« na hladno, trnih za »štancanje« tankih pločevin kot za orodja za »prenašanje« plastičnih mas.

OSTALI POSTOPKI

Trdo kromiranje

To je galvanski postopek, po katerem se orodja po končanem brušenju elektrolitično prevlečejo z izredno tankim slojem kroma, debeline 5—20 mikronov in trdote 800—1000 HV. Debelejši sloji se zaradi velike krhkosti niso dobro obnesli. Kot difuzijsko inkromiranje je namen te vrste kromiranja znižanje koeficienta trenja oz. povečanje obstojnosti na obrabo. Trdo kromiranje daje tudi dobro zaščito proti koroziji. Ker so prevleke krhke, mora imeti pri trdem nitiranju podlaga dovolj veliko trdnost, ki jo dobimo s predhodno termično obdelavo. Prehod iz sloja kroma v osnovni material je enako kot pri difuzijskem kromiranju zelo hiter. V tem je treba iskati vzrok krhkosti in luščenja kakor tudi vzrok vpijanja vodika, ki nastane pri elektrodnem procesu. Iz teh razlogov se trdo kromiranje ne uporablja za orodja, pri katerih se zaradi večje obremenitve rezine lahko pričakuje velike napetosti na zvijanje in uvijanje, npr. pri strgarskih delih z velikim odvzemom ostružkov ali pri brušenju jekla tankih spiralnih svedrov, pri katerih pride do sorazmerno velike torzije. Dalje je dejstvo, da se sloj kroma omehča (izgubi trdoto) že pri 350°C. Zaradi tega trdo kromirana orodja ne smejo biti izpostavljeni zvišanim temperaturam.

Če upoštevamo vse činitelje poboljšanja kvalitete, se s trdim kromiranjem lahko pričakujejo rezultati pri različnih operacijah, pri katerih so obraba in struženje v prvem planu, ampak ne pri velikih silah in povišanih temperaturah. Zato predstavlja očitno poboljšanje pri brušenju rezkarjev, vrtanju in rezanju navojev pri lahkih kovinah, pri rezanju plastičnih mas, trde gume in drugih mehkejših materialov v slojih debeline 10 mikronov. Posebno dobro se je

pokazalo pri raznih merilnih orodjih, kot so: rogovila, navadni in navojni trni, kalibri in prstani.

Če kontroliramo dimenzije orodja zaradi sloja trdega kromiranja, se ne bi smele spremeniti več kot za 10 mikronov.

Za vlečenje pločevine se dobro uporablja trdo kromirano orodje, pri čemer mora biti debelina kroma okoli 20 mikronov. Ta postopek z uspehom zamenja mehko nitiranje.

Pri litju pod pritiskom plastičnih mas prevlečemo kalupe s slojem kroma optimalne debeline 40 mikronov, ki preprečuje lepljenje materiala. Pri tem postopku, ki obratuje na zvišani temperaturi (200°C), nastaja nevarnost »znojenja« orodja zaradi kemičnega razpadanja plastičnih mas, posebno je ugodna korozijska obstojnost trdega kromiranja.

Fosfatiranje

Čisto kemijski proces nanašanja fosfatnega sloja služi pretežno za zmanjšanje koeficienta trenja in prehoda toplote. Zaradi tega je fosfatni sloj prozoren in dobro sprejme sredstva za podmazanje. Nadalje tudi korozijsko ščiti predmete. Od prej je poznano fosfatiranje delov orodja za vlečenje žice in hladno »prešanje«. Zadnja leta se pa v literaturi omenja fosfatiranje spiralnih svedrov, nareznic, glodal itd. Danes pri teh primerih že prehajamo na mehko nitiranje.

Molibdiranje

Često premažemo površino orodja s pasta, ki zadrži molibden sulfid ali dodajamo tega sredstva za hlajenje pri obdelavi. Ima lastnosti, podobne grafitu, in zmanjšuje koeficient trenja in prehod toplote. Na ta način zmanjšuje obrabo in težnjo za hladno zavarjenje. Po lastnostih je podoben procesu oksidiranja, fosfatiranja ali sulfiranja. Potrebno bi bilo, da bi ga uporabljali pri brušenju, rezkanju in vlečenju. V praksi se uporablja v operaciji globokega vleka. Mnogo večjo uporabo ima pri konstrukcijskih delih strojev, ki so izpostavljeni trenju.

Nanašanje posebnih kovin in karbidov

Zadnja leta so razvili celo vrsto postopkov, s katerimi je možno nanašanje posebnih kovin in karbidov na delovne površine orodja, spet zaradi poboljšanja drsnih lastnosti, ki bodo zmanjšale obrabo in hladno zavarjenje. Podobni postopki so že od prej v uporabi za različne konstrukcijske dele.

Zaradi držanja toleranc in odrejene kvalitete je treba obliko površine orodja naknadno obdelati. Pri nanašanju se stremi za tem, da ti sloji niso preveč krivi. Razen tega se zahteva, da ta sloj ne bo porozen, da bo brez večjih notranjih napetosti ali vključkov in da bo dobro vezan s podlago osnovnega materiala. V poštev pride več postopkov.

Legiranje z iskrenjem

V zadnjih nekaj letih so se razvili specialni aparati, s pomočjo katerih je mogoče nanesti sloj volframovega karbida po površini orodja iz brzoreznega jekla. To se ustvarja prek električnega praznjenja med elektrodo trde kovine in orodjem. Na žalost

to nanašanje zaradi hrapavosti po površini, ki je ne moremo odpraviti zaradi tankega sloja (10—40 mikronov), ne poveča vzdržljivosti kakor pri orodju za struženje in pri orodju za vlečenje. Edino poboljšanje dobimo pri matricah za rezanje.

Navarjenje

Uporablja se posebno pri kovaških kalupih z globokimi gravurami, pri prebijačih in trnih za »prešanje«. Uporaba orodij za struženje je neznatna, ker se ustvarijo pri tem zelo neugodne napetosti v navarjenem sloju.

Metalizacija z brizganjem

Plameno brizganje v električnem loku, plazma brizganja kakor tudi navarjenje z brizganjem prahu so postopki metalizacije, ki daje enakomerne, tanke prevleke, ki ščitijo površino kovine pred korozijo, erozijo in pregrevanjem. Razvoj tega področja danes omogoča brizganje težko topljivih oksidov in karbidov kakor tudi keramičnih materialov.

Navadni postopki topljenja s pomočjo plamena se niso mogli uporabljati pri orodjih zaradi slabega vezanja s podlago in zaradi nastanka oksidne kožice okoli vsakega drobca, tako da je sloj porozen. Posledica tega so slabe mehanske lastnosti (obstoynost na pritisk in udar, ki se zahteva od orodja).

Pri navarjenju z brizganjem prahu (WC + 12 % CO) se nanese sloj naknadno topi, s čimer se poboljša trdnost, a se zmanjša poroznost.

Slabe lastnosti so v večji spremembi dimenzije zaradi termičnih napetosti pri topljenju in pri napetosti pri strjevanju. Vsekakor pa pride tudi do strukturnih sprememb v odnosu do onih, ki so jih dobili pri predhodni termični obdelavi osnovnega materiala. Najboljše izglede za uporabo ima postopek plazme brizganja zaradi tega, ker se predmet pri brizganju le malo segreje. Na ta način se ne menja struktura osnovnega materiala in tudi spremembe dimenzij so neznatne. S tem postopkom se lahko nanesejo enakomerni in homogeni sloji kovinskih legur železa, kroma, niklja in kobalta z visoko obstojnostjo proti obrabi, koroziji in visoki delovni temperaturi. Prav tako se lahko nanesejo tudi keramični materiali.

Zlepljenje na podlagi je pri tem postopku mnogo ugodnejše. Na kraju je vendarle treba reči, da je uporaba tega postopka za orodja šele v razvoju.

Prevedel in priredil
inž. Janko Gnamuš

Literatura:

- Hemijsko — termička obrada metala, Beograd 1965.
Termičeskaja obrabotka metallov, Moskva 1963.

Nemčiji in Češkoslovaški. Iz inozemstva pa so dobili negativne odgovore.

Tako so torej tudi tu bili prepuščeni sami sebi, svojemu znanju in iznajdljivosti in so uspeli presenetljivo dobro. Vsi elementi stroja, razen standardnih, so bili izdelani doma in približno pred tremi meseci je pričel stroj poizkusno obratovati.

Res so se najprej pokazale nekatere manjše pomanjkljivosti, kot je to primer pri vseh prototipnih strojih. Omenjene pomanjkljivosti so takoj odpravili in stroj je že pokazal vse svoje odlike. Kakor je že omenjeno, je bila glavna težnja konstrukterjev, da bi imel novi stroj večjo produktivnost od starih in glede tega so popolnoma uspeli, saj je stroj zares izkoriščen. Ko namreč delavec na eni strani izpenja 2 kosa in nato vpenja 2 nova, druga stran stroja istočasno obdeluje 2 kosa, tako da je čas vpenjanja in izpenjanja zajet v čas obdelave. Na ta način dosega novi stroj 3—4-krat večje učinke kot stari avtomati (to je odvisno od vrste oziroma velikosti kosov). Ima pa še vrsto drugih prednosti.

Stari stroji so bili izdelani v najrazličnejših državah in je zato pri popravilih vedno težko za rezervne dele, medtem ko ta nevšečnost pri doma izdelanem že vnaprej odpade. Konstrukcija je tudi razmeroma preprosta, tako da niti ni dosti možnosti za večje okvare.

Splošno mnenje delavcev, ki imajo opravka z njim, je, da je novi avtomat enostaven za popraviljanje in za delo, skratka odličen in so vsi zelo zadovoljni z njim.

Torej gre vse priznanje v prvi vrsti Štefanu Ottu, vodji konstrukcije proizvodov SMO, konstrukterju Ivanu Mlakarju, prav tako tudi izdelovalcem v obratu, delovodji Kokalju ter Golobu in Juraču.

V obratu mehanske obdelovalnice je poleg opisanega opaziti še več drugih strojev, ki so bili konstruirani na lastni zasnovi in izdelani doma ter vsi dobro delajo (npr. štirivretenski frezalni stroj za segmente, frezalni agregat za industrijske nože, brusilni stroji za segmente, stroj za zvijanje in ravnanje pločevine, stiskalnica 100 ton, brusilni stroj za vzmeti, brusilni stroj za nože itd.).

Visoko produktivni obdelovalni stroj smo izdelali doma

Pri obdelavi ležajnih prstanov, ki jih že več let izdelujemo za industrijo krogličnih ležajev v Beogradu, smo imeli težave zaradi nerednih dobav in zaradi ozkega grla v obstoječem obdelovalnem strojnem parku v mehanskem obratu. Za to obdelavo smo nekoč v naši mehanski obdelovalnici uporabljali štirivretenske avtomate »Pittler« in enovretenske »Boehring«, katerih zmogljivost pa je bila premajhna.

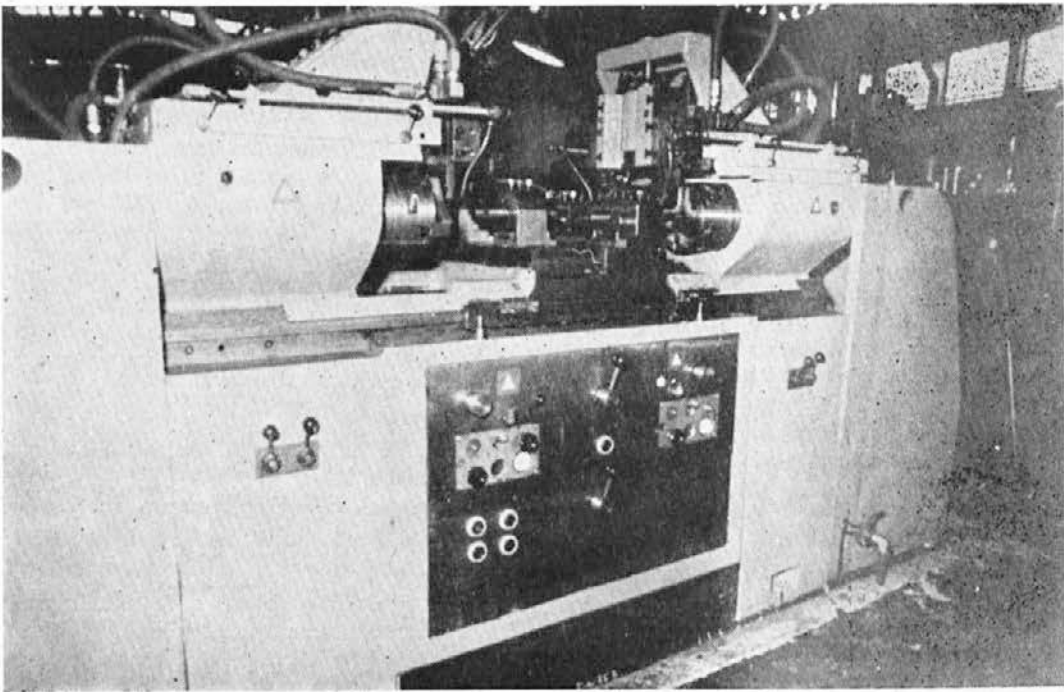
Da bi odpravili ta problem in zadovoljili potrebe kupcev, je bilo treba misliti v mehanskih obratih na obdelovalni stroj, ki bi imel večjo produktivnost kot že omenjeni starejši stroji.

Odločeno je bilo, da bi primeren obdelovalni stroj konstruirali doma. V ta namen sta si tov. Štefan Ott, vodja konstrukcije proizvodov SMO, in tov. Vlado Pori, delovodja pri avtomatih, ogledala v IKL novejša stroje za fino obdelavo ležajnih prstanov, ki so jih uvozili. Pri tem ogledu je bilo možno videti le zunanji videz stroja. Z načrti jim seveda niso mogli postreči, ker jih niso imeli, in tako so bili prepuščeni lastni zasnovi.

Tako se je tov. Ott po nalogu inž. Zupana lotil konstrukcije. Po daljšem času je bilo konstrukcijsko delo opravljeno ter so se izdelali vsi potrebni detajlni načrti in se je začela praktična izdelava.

Najtežji problem pri celotni konstrukciji je predstavljala hidravlika, saj je gibanje vseh suportov hidravlično, poleg tega še kopiranje fazon, kar je vse centralno ko-

mandno urejeno preko preklapne ročice. Tako je upravljanje s strojem zelo enostavno, ker je vrstni red operacij avtomatiziran in delavec upravlja samo z ročico. Zaradi kompliciranosti hidravličnega sistema pri tem stroju in ker v lastno zasnovi niso bili dovolj sigurni, so iskali ponudbe za nabavo kompletne hidravlike v Zahodni

Štirivretenski avtomat za struženje ležajnih prstanov — proizvod železarne Ravne

Foto: R. Gradišnik

Inž. Jože Rodič

Statistična kontrolna karta p — pomoč pri osvajanju in dviganju kvalitete

Pomen in razvoj statističnih kontrolnih kart

V kontroli kvalitete predstavljajo statistične kontrolne karte zelo učinkovito, enostavno in pregledno sredstvo za nadziranje in objektivno ocenjevanje stabilnosti ter kvalitetnega stanja proizvodnje. Kontrolne karte z metodo grafičnega prikazovanja spremljajo v najprimernejši obliki kakršnokoli kvalitetno karakteristiko ali druge proizvodne pokazatelje in pravočasno odkrivajo v toku proizvodnje vse motnje.

Zaradi tehnično ekonomskega pomena se je uporaba kontrolnih kart v kvalitetni kontroli izredno hitro razširila v vseh naprednih podjetjih z najrazličnejšimi področji proizvodnje.

Statistična kontrola kvalitete je razmeroma mlada veda, saj je po prvih začetkih leta 1930 dejansko zaživela v praksi šele med drugo svetovno vojno.

Pri današnjem tempu proizvodnje in kvalitetnih zahtevah v industrijsko visoko razvitih državah brez statistične kontrole kvalitete procesov sploh ni več mogoče slediti, kontrolirati in jamčiti stabilno kvaliteto stanje proizvodov.

Kontrolne karte so prilagojene različnim namenom in jih je več vrst. Kontrolna karta p je med njimi le poseben tip v skupini kart za atributivno izražene karakteristike.

Vse vrste statističnih kontrolnih kart imajo isto nalogo, da na čimbolj praktičen, enostaven in nazorno učinkovit način prikazujejo tekoče stanje v proizvodnji in pravočasno opozarjajo na potrebo intervencij ob pojavu kakršnihkoli motenj. To osnovno nalogo vse vrste kontrolnih kart ob pravilni izbiri odlično izpolnjujejo.

Vzroke nenormalnosti in motenj, ki jih pokaže kontrolna karta, mora iskati in odstranjevati tehnik-specialist. Statistiki s kontrolno karto pa nato zopet preverja, če je tehniku to res uspelo.

Osnova kontrolnih kart

Vsak kvalitativni ali kvantitativni pokazatelj proizvodnje je v toku časa izpostavljen delovanju slučajnih vplivov, ki povzročajo večja ali manjša nihanja. Kontrolne meje omejujejo pas slučajnih nihanj pod vplivom t. i. »dovoljenih faktorjev«, ki jih ne moremo ali zaradi kakršnihkoli vzrokov nočemo identificirati (npr. identifikacija bi bila predraga) med proizvodnjo. Tako imamo opravka s časovno raztegnjeno frekvenčno distribucijo določenega tipa. Širina nihanj in karakteristike distribucije so odvisne od značilnosti tehnološkega postopka, ki jih določata dva statistična parametra:

- srednja vrednost in
- standardna deviacija ali standardno odstopanje od srednje vrednosti.

Prvi parameter označuje povprečni kvaliteten nivo, drugi pa točnost in stabilnost procesa.

Če so neenakomernosti v procesu le posledica slučajnih vplivov, so vsa nihanja

omejena na določeno širino pasu t. i. območja slučajnosti. Tak proces je »v statistični kontroli«. Pas omejujejo statistične kontrolne meje, ki odstopajo od srednje vrednosti (centralne linije) za določen mnogokratnik standardne deviacije s primerno statistično zanesljivostjo. Največ se uporabljajo kontrolne karte z odstopanjem od srednje vrednosti $\pm 3\sigma$ (tri standardne deviacije), t. j. s statistično zanesljivostjo 99,73 %. Poleg teh mej služijo včasih kot opozorilne meje še tiste, ki pripadajo 95,44 % ($\pm 2\sigma$) ali 95 % ($\pm 1,96\sigma$) zanesljivosti. Statistična zanesljivost 99,73 % pomeni, da bo 99,73 % vseh rezultatov znotraj pasu kontrolnih mej, če je proces v statistični kontroli. Samo 0,27 % vrednosti moramo pričakovati zunaj tega območja slučajnosti, kar pomeni 1 na 370 vrednosti.

Vsako odstopanje od prirodnih kontrolnih mej je neslučajno in ga povzročajo vplivi, ki v urejenem tehnološkem postopku niso normalni.

Kontrolne karte p so namenjene predvsem prikazovanju atributivno izraženih rezultatov alternativnega značaja (npr. ustreza — ne ustreza, prevzet — odbit, dober — slab, prima — sekunda, pod mejo — nad mejo). Takega značaja je tudi kontrola s kalibri »gre — ne gre«. Naziv kontrolna karta p za frakcije defektnih enot ima zelo širok pomen in se lahko prilagodi najrazličnejšim potrebam. Posebna prednost te karte je uporabnost ene same karte za kontrolo več kvalitetnih karakteristik, ker se z izrazom »defektna enota« lahko od primera do primera označi kakršnokoli odstopanje od predpisanih kvalitetnih zahtevkov za eno ali več karakteristik.

Frakcija defektnih enot označuje odnos med številom defektnih enot (c) in skupnim številom enot (n) v vzorcu.

$$p = \frac{c}{n} \leq 1 \quad \dots (1)$$

Če p pomnožimo s 100, dobimo namesto frakcije odstotek defektnih enot 100p [%], kar je posebno za grafično prikazovanje primernejše.

Napaka ali standardna deviacija frakcije defektnih enot je

$$\sigma_p = \sqrt{\frac{p(1-p)}{n}} \quad \dots (2)$$

Ta izraz se uporablja pri določanju kontrolnih mej 3σ v kontrolnih kartah p.

Če označimo srednjo vrednost defektne frakcije vseh vzorcev s

$$\bar{p} = \frac{\sum c}{\sum n} \quad \dots (3)$$

predstavlja ta vrednost centralno linijo v kontrolni karti.

Kontrolne meje izračunamo na osnovi izraza

$$\bar{p} \pm 3\sigma_{\bar{p}} \quad \dots (4)$$

kjer je \bar{p} srednja frakcija defektnih enot in $\sigma_{\bar{p}}$ njena standardna napaka.

Kontrolna karta p deluje tem bolje, čim večje je število n enot v skupini.

Večina p kart se vodi na časovno enoto, npr. za dnevno, tedensko ali mesečno pro-

izvodnjo. Zato se obseg n posameznih podgrup često precej razlikuje. Kontrolne meje so odvisne od števila n (izraz 4 in 2):

- Če je razlika med največjo in najmanjšo podgrupo večja od 20 % srednje velikosti podgrup, se priporoča uporaba kontrolne karte s spremenljivimi mejami, ki se za posamezne podgrupe ali skupine podgrup posebej določajo in vrišejo. V tem primeru se v formuli za σ_p zamenja n z n_i vsake podgrupe.
- Če je omenjena razlika manjša od 20 odstotkov srednje velikosti podgrup, se računa s povprečno velikostjo podgrup \bar{n} in z enotnimi mejami.
- Če želimo kontrolirati stanje kvalitete glede na neki predpis, zamenjamo p s predpisano vrednostjo (p') frakcije defektnih enot.
- Če pri izračunavanju dobimo negativno spodnjo kontrolno mejo, vzamemo to, kot da je enaka nič.
- Če je velikost vseh podgrup enaka, lahko namesto opisane kontrolne karte defektnih frakcij p uporabljamo kar število defektnih kosov (np).
- Če so vrednosti \bar{p} ali p' zelo majhne (npr. $p \leq 0,05$), se lahko izraz $(1-p)$ ali $(1-p')$ smatra enako 1.

Izdelava kontrolne karte

Po podatkih, zbranih v tabeli (npr. tabela 1 za 1. etapo), se frakcija defektnih proizvodov vnese v diagram (npr. na sliki 2 v diagram 1 A). S povezavo točk za posamezne podgrupe v časovnem zaporedju dobimo sliko gibanja izmečka. Ko se v tak diagram vrišejo še izračunane kontrolne meje in centralna linija, postane diagram že kontrolna karta za defektne frakcije.

Kontrolirani elementi se razdeljeni v k-racionalnih podgrup. Za obvladanje kontrole v serijskem delu se priporoča, naj bo k večji ali kvečjemu enak 25, število enot v podgrupi pa vsaj 50—100.

Kontrolne meje se lahko izračunajo ali revidirajo kadarkoli za katerokoli obdobje, če je to potrebno.

Pri določanju kontrolnih mej imamo štiri variante:

— podgrupe spremenljive velikosti ($A = n_{\max} - n_{\min} > 0,20 \cdot n$)

$$CL = \bar{p} \left\{ \begin{array}{l} GKG \\ DKG \end{array} \right\} = \bar{p} \pm 3 \sqrt{\frac{p(1-p)}{n_i}} \quad \dots (5)$$

— podgrupe skoraj konstantne velikosti ($A = n_{\max} - n_{\min} \leq 0,20 \cdot n$)

$$CL = \bar{p} \left\{ \begin{array}{l} GKG \\ DKG \end{array} \right\} = \bar{p} \pm 3 \sqrt{\frac{p(1-p)}{n}} \quad \dots (6)$$

— podgrupe konstantne velikosti

$$CL = \bar{p} \left\{ \begin{array}{l} GKG \\ DKG \end{array} \right\} = \bar{p} \pm 3 \sqrt{\frac{p(1-p)}{n}} \quad \dots (7)$$

— podgrupe konstantne velikosti in majhne frakcije defektnih enot ($p < 0,05$)

$$CL = \bar{p} \left\{ \begin{array}{l} GKG \\ DKG \end{array} \right\} = \bar{p} \pm 3 \sqrt{\frac{p}{n}} \quad \dots (8)$$

Pri praktičnem določanju kontrolnih mej zelo olajša delo uporaba nomograma na sliki 1, v katerem se grafično določi člen

$$3 \sqrt{\frac{p(1-p)}{n}}$$

za poljubno število elementov n in frakcijo defektnih enot p .

Primer uporabe kontrolne karte p pri osvajanju v livarni

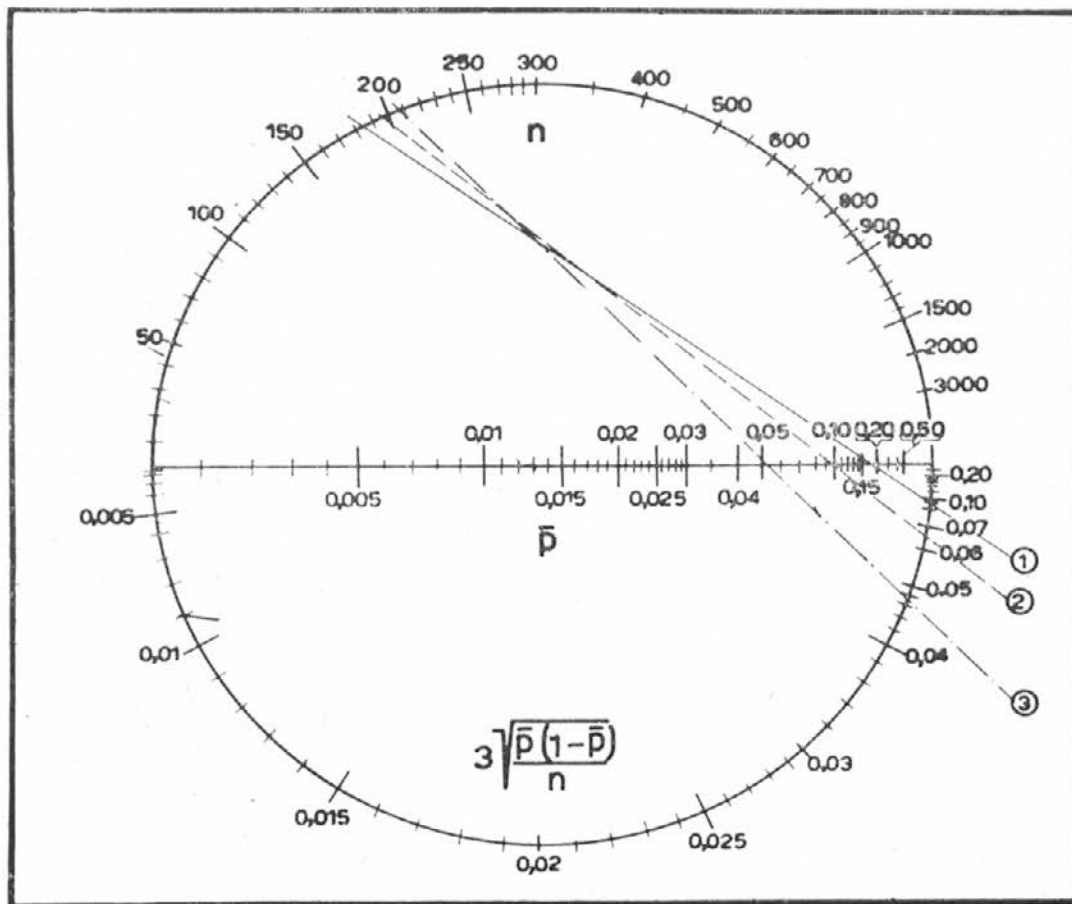
Praktično uporabo in učinkovitost kontrolne karte p nam prikaže zelo nazorno sledeč primer:

v livarni je bilo treba osvojiti tehnologijo formanja in litja za novo serijsko proizvodnjo kompliciranih ulitkov za potrebe motorne industrije.

Po natančnih študijah je bil izdelan predlog tehnološkega postopka in izdelani so bili prvi prototipi ulitkov. Izdelan je bil celoten program sistematičnega osvajanja s pomočjo statistične kontrolne karte p in drugih metod statističnih raziskav. Za spoznavanje karakteristik tehnološkega postopka je bil razdeljen program osvajanja v posamezne etape. V celotnem obdobju ene etape se tehnološki postopek ni menjal. Ob zaključku vsake etape osvajanja so bili podrobno analizirani vsi rezultati in zbrane vse izkustvene informacije. Na osnovi take analize so se v tehnološki postopek vnašale vse potrebne spremembe in po vsaki etapi je bil izdelan podroben, izboljšan predpis za proizvodnjo v drugi etapi osvajanja. Jasno je, da je treba v prvih etapah vedno predvideti sredstva za stroške osvajanja, s katerimi se lahko krije tudi visok procent izmečka, ki pri začetku osvajanja skoraj vedno nastaja. V prvi etapi je potrebno za spoznanje procesa v kontrolni karti vsaj 25 podgrup. Zato je nujno vztrajati pri izbrani in nespremenjeni tehnologiji vsaj toliko časa, da se zbere dovolj podatkov za analizo, pa četudi bi bil izmeček nesprejemljivo visok. Kljub slabim rezultatom se ob dobri evidenci brez dvoma dobi iz izkušnje informacije, ki so potrebne za postopno izboljšanje postopka.

Nesistematično osvajanje s stalnim spreminjanjem tehnologije in preizkušanjem majhnih in maloštevilnih serij je vedno bolj zamudno in manj ekonomično, kakor kritje relativno visokega procenta izmečka v začetku osvajanja. Prvi način, ki je žal še vedno bolj v navadi kot drugi, ne omogoča zanesljivih zaključkov in zaradi nesistematičnega »otipavanja« različnih pogojev često privede do najrazličnejših ponavljaj podobnih sistemov. Pri bolj kompliciranih proizvodih se po določenem času brezuspešnega osvajanja »izgubimo« in ostanemo nemočni pred problemom. Ne vemo več, kaj smo že preizkusili, in nimamo pregleda, kaj je še treba preizkusiti. Vzrok neuspehov pri osvajanju je najčešče zanesenjaštvo in podcenjevanje problemov. Najprej hočemo problem rešiti hitro, z majhnimi stroški. Ko ne uspemo, se je težko vrniti na začetek. Največkrat ni več časa ali pa ni več sredstev za ponovitev sistematičnega osvajanja. Takrat se z osvajanjem pač po možnostih nadaljuje brez volje in upanja na uspeh, ali pa se po dvomljivih zaključkih začne z redno proizvodnjo. Zaradi takih primerov često steče nesvojeno redna proizvodnja, ki nikoli ni zanesljiva, povzroča reklamacije, splošno slabo in neenakomerno kvaliteto proizvodov. S stalnimi problemi obremenjuje mnogo strokovnjakov in je stalno deficitarna.

V primeru je prikazan potek dvomesečnega sistematičnega osvajanja tehnologije

Slika 1

v livarni. Čeprav je bilo v začetku stanje porazno, je sistematično raziskovalno delo privedlo postopek v normalno stanje z enakomerno in popolnoma zadovoljivo kvaliteto v razmeroma kratkem času. Vsi problemi tehnologije so bili rešeni v dvomesečni proizvodnji, razdeljeni na tri ločene etape z vmesnimi statističnimi analizami praktičnih rezultatov. V manj kot pol leta je stekla normalna serijska proizvodnja s polno kapaciteto in z zanesljivo kvaliteto. Z njo štab strokovnjakov-specialistov nima več opravka razen pri nekaterih manjših problemih med proizvodnjo.

Tabela 1 daje podatke za posamezne etape osvajanja:

- o obsegu serije enodnevnne proizvodnje,
- o številu neustreznih ulitkov v seriji,
- o frakciji oziroma razmerju med neustreznimi in skupno proizvedenimi ulitki v posamezni dnevni seriji.

V 1. etapi osvajanja so bili zbrani rezultati proizvodnje in kontrole za 31 proizvodnih dni. Enodnevna proizvodnja predstavlja podgrupo v kontrolni karti.

Ker je razlika med največjim in najmanjšim številom ulitkov v podgrupi manjša od 20 % srednje velikosti podgrupe n_i , lahko smatramo, da imajo podgrupe skoraj konstantno velikost in uporabljamo enotne kontrolne meje. Centralno linijo (CL) v kontrolni karti predstavlja vrednost $100p$ [%], kontrolne meje (GKG, DKG) pa se izračunajo po formuli:

$$\left[p_i \pm 3 \sqrt{\frac{p_i(1-p_i)}{n_i}} \right] \cdot 100$$

$$p_i = 0,179$$

$$3 \sqrt{\frac{p_i(1-p_i)}{n_i}} = 0,084$$

$$CL = p_i \cdot 100 = 17,9 \%$$

$$GKG = [0,179 + 0,084] \cdot 100 = 26,3 \%$$

$$DKG = [0,179 - 0,084] \cdot 100 = 9,5 \%$$

Za hitro in praktično določanje kontrolnih mej se lahko poslužujemo nomograma na sliki 1, v katerem za:

$$n = 185 \text{ in } p = 0,179$$

$$\text{odčitamo vrednost } 3 \sqrt{\frac{p(1-p)}{n}} = 0,084.$$

To vrednost pri določitvi zgornje kontrolne meje prištejemo, pri določitvi spodnje kontrolne meje pa odštejemo od srednje frakcije p . Taka grafična metoda z nomogramom je zelo preprosta in hitra, vendar nekoliko manj točna od računske. Odčitavanje za navedeni primer prikazuje premica 1 v nomogramu.

Z diagramom 1 A na sliki 2 je prikazano gibanje izmečka in s centralno linijo (CL) ter s kontrolnimi mejami (GKG, DKG) stanje kontrolne karte v proizvodnji 1. etape. Ta statistična kontrolna karta s svojimi neslučajnimi odstopanji izven kontrolnih mej opozarja, da je proizvodnja 1. etape »izven statistične kontrole«, in tako »kliče« na pomoč strokovnjaka-tehnologa. Vzroke normalnih odstopanj v serijah izven kontrole je treba čimprej odkriti in preprečiti prisotnost ter delovanje nedovoljenih faktorjev na potek tehnološkega procesa. Ta kontrolna karta kaže, da je 14. in 18. dan prišlo v proizvodnji do grobih napak, ki so povzročile veliko odstopanje od povprečnega kvalitetnega nivoja.

Za splošne značilnosti in kvalitetni nivo proizvodnega postopka so tudi odstopanja 29. in 31. dne **nenormalna**, čeprav so ekonomsko ugodna in zelo zaželena.

Taka kontrolna karta nam skoraj kliče: »Učite se na svojih izkušnjah, na svojem lastnem delu!« Jasno je pokazala, katere podgrupe moramo podrobno analizirati. S tem je strokovnjaku prihranila ogromno

časa. Ni se mu treba podrobno ukvarjati s proizvodnjo tistih dni, ko proces teče normalno, pač pa zahteva podrobno analizo 14., 18., 29. in 31. dne in postavlja dve vprašanji:

— zakaj je izmeček 14. in 18. podgrupe tako visok in

— zakaj je proizvodnja 29. in 31. dne nenormalno (v naše zadovoljstvo!) dobra z izredno nizkim izmečkom.

Nedvomno je, da lahko dobi strokovnjak iz **natančne dokumentacije** za proizvodnjo teh štirih dni dragocene informacije in pojasnilo za tako velike spremembe kvalitete.

S tem pa analiza ni končana. Ko strokovnjak ugotovi vzroke odstopanj posameznih podgrup izven statistične kontrole, le-teh ne more več smatrati za nepoznane in slučajne. Tudi kontrolne meje, ki jih je izračunal z upoštevanjem teh (prej še nepojasnjenih) nenormalnih podgrup, sedaj izgube svoj pomen prirodnih toleranc. Torej ne morejo več veljati kot statistične kontrolne meje, ampak si mora izračunati nove, pred tem pa v tabeli podatkov izločiti vse vrednosti podgrup, za katere je uspelo ugotoviti vzroke nenormalnih odstopanj.

Nove vrednosti za izračun kontrolnih mej po omenjeni izločitvi 14., 18., 19. in 31. podgrupe so sledeče:

$$k_1' = 27; \Sigma' n_1 = 4998;$$

$$\Sigma' c_1 = 863,$$

$$\bar{n}_1' = \frac{4998}{27} = 185;$$

$$\bar{p}_1' = \frac{863}{4998} = 0,173,$$

$$CL' = 17,3 \%,$$

$$GKG' = 25,6 \%,$$

$$DKG' = 9,0 \%.$$

Nove kontrolne meje (GKG', DKG') kažejo, da je izven statistične kontrole tudi proizvodnja 22. dne.

Statistika je z vsemi svojimi izračunavanji in metodami zgrajena na teoriji verjetnosti in analizi slučajnosti. Zato rezultatov statističnih analiz ne smemo jemati preveč absolutno. Često je potrebna kritična presoja. Poglejmo primer.

Med točkami 3., 4. in 22. podgrupe je le 0,6 % razlike v izmečku. Slučajno je prav zaradi te razlike ena točka nad zgornjo kontrolno mejo, dve pa v normalnem intervalu slučajnosti. Pri uvajanju novega postopka bomo v tej fazi gotovo izvršili podroben pregled dokumentacije in zbrali vse dodatne informacije tudi za proizvodne rezultate 3., 4. in morda 28. dne.

S posebnimi statističnimi metodami primerjave serij in analize variance (literatura 1, 2) lahko preverimo pomembnost in medsebojne zveze vseh evidentiranih podatkov za vzroke in posledice določenih lastnosti za serije 3., 4., 14., 18., 22., 28., 29. in 31. podgrupe.

Zbrane informacije in zaključki vseh teh analiz nam vsaj delno pojasnjujejo ugotovljene nenormalnosti navedenih podgrup. Zato lahko vse te podgrupe izločimo in zopet izračunamo nove kontrolne meje.

Po drugem izločanju dobimo kontrolno karto, ki je prikazana z diagramom 1 B na sliki 2. Iz te karte vidimo, da od nadaljnje zbiranja informacij iz te prečiščene serije podatkov ne moremo kaj pomembnega pričakovati, ker so nihanja le slučajna in bi bile nadaljnje analize za strokovnjake čista izguba časa.

TABELA 1

I. etapa				II. etapa				III. etapa			
Pod-grupa N_i	Obseg serije n	Št. def. ulitkov c	Frakcija defekt. ulitkov p	Pod-grupa N_i	Obseg serije n	Št. def. ulitkov c	Frakcija defekt. ulitkov p	Pod-grupa N_i	Obseg serije n	Št. def. ulitkov c	Frakcija defekt. ulitkov p
1	187	34	0,182	1 •	200	44	0,220	1	200	5	0,025
2	200	33	0,165	2	183	11	0,060	2	217	13	0,060
3 (*)	173	44	0,254	3	200	15	0,075	3	200	9	0,045
4 (*)	197	50	0,254	4	216	13	0,060	4 •	190	20	0,105
5	193	27	0,140	5 •	219	35	0,160	5	200	4	0,020
6	173	32	0,185	6	200	9	0,045	6	228	20	0,088
7	175	28	0,160	7	222	10	0,045	7	213	16	0,075
8	180	35	0,194	8 •	200	4	0,020	8	194	12	0,062
9	188	31	0,165	9	182	20	0,110	9	191	4	0,021
10	190	38	0,200	10	192	24	0,125	10	210	4	0,019
11	179	25	0,140	11 •	200	5	0,025	11	208	12	0,058
12	190	30	0,158	12	207	29	0,140	12	206	12	0,058
13	186	26	0,140	13 •	200	4	0,020	13	216	14	0,065
14 •	184	70	0,380	14 •	194	34	0,175	14	208	5	0,024
15	186	26	0,140	15	183	11	0,060	15	214	9	0,042
16	193	27	0,140	16 •	190	38	0,200				
17	187	29	0,155	17	190	19	0,100				
18 •	180	73	0,406	18	192	25	0,130				
19	192	23	0,120	19	188	15	0,080				
20	190	37	0,195	20	200	14	0,070				
21	177	23	0,130								
22 *	192	50	0,260								
23	179	26	0,145								
24	182	40	0,220								
25	171	29	0,170								
26	188	32	0,170								
27	182	40	0,220								
28 (*)	181	19	0,105								
29 •	200	12	0,060								
30	187	29	0,155								
31 •	182	10	0,055								
k_1 = 31	Σn_1 = 5744	Σc_1 = 1028	\bar{p}_1 = 0,179	k_2 = 20	Σn_2 = 3958	Σc_2 = 379	\bar{p}_2 = 0,096	k_3 = 15	Σn_3 = 3095	Σc_3 = 159	\bar{p}_3 = 0,051
								k_3 = 14	Σn_3 = 2905	Σc_3 = 139	\bar{p}_3 = 0,048

$$\bar{p}_1 = \frac{1028}{5744} = 0,179$$

$$\bar{n}_1 = \frac{5744}{31} = 185$$

$$n_{\max} = 200$$

$$n_{\min} = 171$$

$$\Delta = n_{\max} - n_{\min} = 29 < 0,20 \cdot \bar{n}_1$$

$$\bar{p}_2 = \frac{379}{3958} = 0,096$$

$$\bar{n}_2 = \frac{3958}{20} = 197,9 = 198$$

$$n_{\max} = 222$$

$$n_{\min} = 182$$

$$\Delta = n_{\max} - n_{\min} = 40 \approx 0,2 \cdot \bar{n}_2$$

$$\bar{p}_3 = \frac{159}{3095} = 0,051$$

$$\bar{n}_3 = \frac{3095}{15} = 206$$

$$n_{\max} = 228$$

$$n_{\min} = 190$$

$$\Delta = n_{\max} - n_{\min} = 38 < 0,2 \cdot \bar{n}_3$$

Opomba: • — podgrupe izven statistične kontrole,
* — podgrupe izven statistične kontrole po prvem izločanju,
(*) — pregledati tehnično dokumentacijo.

Pri izračunu novih prirodnih mej dobimo sledeče vrednosti:

$$k_1'' = 23; \Sigma'' n_1 = 4255;$$

$$\Sigma'' c_1 = 700;$$

$$\bar{n}_1'' = \frac{4255}{23} = 185;$$

$$\bar{p}_1'' = \frac{700}{4255} = 0,164;$$

$$CL'' = 16,4 \%,$$

$$GKG'' = 24,5 \%,$$

$$DKG'' = 8,3 \%.$$

S pomočjo vseh zbranih informacij in praktičnih rezultatov enomesečne poizkusne proizvodnje lahko tehnološki postopek primerno spremenimo in izboljšamo ter odpravimo njegove slabosti, ki jih je odkrila kontrolna karta. Tako napravimo natančen program osvajanja v II. etapi. V prvi etapi je bilo treba obdržati nespremenjene pogoje tehnologije ves mesec. Ta etapa je služila za osnovo, v drugi etapi pa želimo ugotavljati le relativne spremembe oziroma izboljšave kvalitete ter s tem preverjati pravilnost izvršenih sprememb v tehnolo-

giji. Druga etapa je lahko krajša od prve in lahko obsega le 20 podgrup. Pri raziskavah v drugi etapi osvajanja postopoma na podoben način iščemo preostale slabosti že izboljšanega tehnološkega postopka. Kakor je razvidno iz tabele za drugo etapo, nam je s pomočjo izkušenj v enomesečni proizvodnji z uvedenimi spremembami uspelo poleg izboljšanja kvalitete tudi povečati povprečno dnevno proizvodnjo na 198 ulitkov ali za 7 % glede na povprečno proizvodnjo v prvi etapi osvajanja.

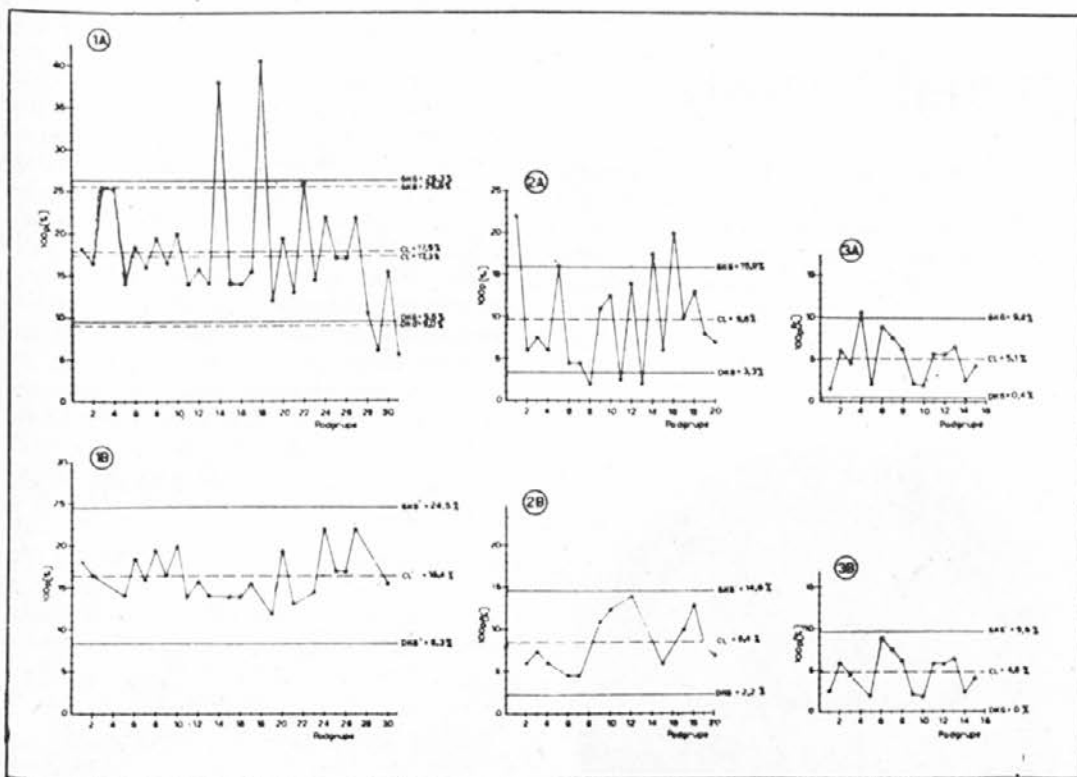
Po že znanem postopku izračunamo kontrolne meje za 20 podgrup druge etape osvajanja ali pa jih določimo grafično s pomočjo nomograma na sl. 1 (premica 2).

$$CL = 9,6 \%,$$

$$GKG = 15,9 \%,$$

$$DKG = 3,3 \%.$$

Kontrolna karta za drugo etapo osvajanja je prikazana z diagramom 2 A na sliki 2. Takoj opazimo, da se je kvaliteta močno izboljšala, saj se je povprečni izmeček zmanjšal od 17,9 % v prvi etapi na 9,6 %

Slika 2

v drugi etapi. Tehnološki postopek je torej že boljši, zato pa tudi bolj občutljiv. Že majhne nepravilnosti pridejo bolj do izraza in kontrolna karta kaže situacijo popolnoma izven statistične kontrole. Prirodne kontrolne meje izločijo iz območja slučajnih nihanj podgrupe 1., 5., 14., 16. zaradi prevelikega procenta izmečka in podgrupe 8., 11. in 13. zaradi izredno dobre kvalitete, ki pri obstoječem povprečju ni normalna in nam za izboljšanje tehnologije lahko nudi dragocene informacije. Vse te grupe ulitkov in pogoje njihove izdelave je treba natančno analizirati po že znanem postopku in vse tiste, za katere je odstopanje tehnološko pojasnjeno, pri izračunavanju novih kontrolnih mej izločiti. Po prvem izločanju dobimo:

$$k_2' = 13; \Sigma n_2' = 2555;$$

$$\Sigma' c_2 = 215;$$

$$p_2' = \frac{215}{2555} = 0,084;$$

$$n_2' = \frac{2555}{13} = 196;$$

$$CL' = 8,4 \%,$$

$$GKG' = 14,6 \%,$$

$$DKG' = 2,2 \%.$$

Po prvem izločanju je proces v statistični kontroli in nove kontrolne meje GKG' in DKG' nam ne narekujejo dodatnih tehnoloških analiz (diagram 2 B na sliki 2). Po ponovni spremembi tehnološkega postopka z upoštevanjem rezultatov druge etape se pripravi program tretje in končne faze osvajanja. Za 15 podgrup tretje etape osvajanja so zbrani podatki v tabeli 1 in na diagramu 3 A slike 2.

Kontrolne meje:

$$CL = 5,1 \%,$$

$$GKG = 9,8 \%,$$

$$DKG = 0,4 \%.$$

(premica 3 v nomogramu sl. 1).

V kontrolni karti le podgrupa 4 nekoliko prekorači zgornjo kontrolno mejo. Če se še vzroke tega odstopanja odpravi, je proces v statistični kontroli in na zadovo-

ljivem nivoju »ekonomske kvalitete«. To pomeni, da smo dosegli, kar se v procesu da doseči. S posebnimi ukrepi bi se vsekakor dalo širino razsipanja še nadalje zožiti in doseči nadaljnje zmanjšanje izmečka. V tej fazi je potreben ekonomski proračun stroškov, ki bi začeli hitro naraščati ob neprimernem, tako imenovanem nasilnem povečevanju natančnosti proizvodnje. Narastli bi proizvodni in kontrolni stroški.

Kontrolne meje, ki jih je treba v bodoče držati v redni proizvodnji, so prikazane v diagramu 3 B na sliki 2.

$$CL' = 4,8 \%,$$

$$GKG' = 9,6 \%,$$

$$DKG' = 0 \%,$$

$$\bar{n}_3' = \frac{2905}{14} = 207,5.$$

Zaključki osvajanja

Slika 2 nam daje natančen pregled poteka in uspehov osvajanja:

- I. etapa je obsegala 31 proizvodnih dni,
 - II. etapa je obsegala 20 proizvodnih dni,
 - III. etapa je obsegala 15 proizvodnih dni,
- Skupno . . . 66 proizvodnih dni.

V 66 proizvodnih dneh je bil tehnološki postopek popolnoma osvojen.

Na sliki vidimo horizontalno v kontrolnih kartah primerjavo treh variant tehnološkega postopka s postopno uvajanimi izboljšavami. Taka primerjava je vsekakor natančno in nazorno merilo učinkovitosti ter pravilnosti sprememb v tehnologiji med posameznimi etapami osvajanja. To so torej primerjave kvalitetnih nivojev posameznih variant tehnološkega postopka.

Primerjave kart A in B v posameznih etapah pa kažejo učinkovitost odpravljanja nedovoljenih faktorjev in nepravilnosti v tehnološkem postopku.

Karte A so vse izven statistične kontrole, karte B pa predstavljajo isto obdobje proizvodnje v statistični kontroli po izločitvi nenormalnih šarž, za katere smo s tehnično

analizo spoznali vzroke neslučajnih oziroma nedovoljenih odstopanj in te v bodoče preprečili.

Rezultat celotnega obdobja osvajanja je torej sledeč:

- znižanje povprečnega izmečka od 17,9 odst. na 5,1 % (karte A);
- znižanje maksimalnega izmečka v dnevni seriji od 40,6 % na 10,5 % (karte A);
- po odstranitvi nepravilnosti v proizvodnji dobimo s primerjavo procesov v statistični kontroli (karte B) realnejšo oceno izboljšanja kvalitete. V prvi etapi smo po statistični verjetnosti morali pričakovati maksimalni izmeček 24,5 %, v osvojeni proizvodnji pa ga pričakujemo le maksimalno 9,6 %. Povprečni izmeček v statistični kontroli pa se je znižal od 16,4 % na 4,8 %;
- obenem s kvalitetnim izboljšanjem se je povečala produktivnost od povprečne dnevne proizvodnje 185 ulitkov v prvi etapi na povprečno 207,5 ulitka v tretji etapi.

O ekonomskem učinku takega osvajanja ni potreben komentar.

ZAKLJUČEK

S praktičnim primerom je bilo prikazano, koliko je tehnika uporabe kontrolnih kart pomagala dviganju kvalitetnega stanja in odpravljanju nepravilnosti. To je način, ki daje tehnično ekonomskim kadrom ob vložnem delu največje možne informacije in daje celotno sliko razvoja ter menjanja kontroliranih procesov.

Podatki kontrolne karte p omogočajo točno določanje prirodnih toleranc, dajejo jasne kriterije pri sestavi prevzemnih pogojev in dopuščajo predvidevanje tveganja v zvezi z izmečkom ob predpisanih kvalitetnih pogojih.

Zelo važen je tudi psihološki faktor pri uvajanju kontrolnih kart v kontroli kvalitete. Že samo ta znatno vpliva na kvaliteto proizvodnje.

Območje nihanj se lahko postopoma zožuje na račun vse boljšega spoznavanja procesa.

To zoževanje se lahko nadaljuje, dokler se ne doseže minimalnih sprememb, ki so odvisne od karakteristik agregatov, delovne sile in tehnološkega postopka. Na isti način se lahko sledi in objektivno ocenjuje razne spremembe v obratu in v postopku.

Tehnične in ekonomske prednosti takega načina kontrole ter raziskav so jasno vidne. Ko se doseže stanje statistične kontrole, se prihrani tudi mnogo časa in stroškov kontrole pri prevzemanju. Zaradi enakomerne kvalitete lahko kontroliramo mnogo manj ob enaki zanesljivosti zaključkov.

L i t e r a t u r a

1. Inž. Rodič Jože: Matematična statistika — Metode 2. Izdaja Metalburo, Zagreb.
2. Inž. Rodič Jože: Matematična statistika — Upute 1. Izdaja Metalburo, Zagreb.
3. Inž. Rodič Jože: Zbirka primerov analiz matematične statistike (neobjavljeno).

Inž. Ivan Zupan

Razmišljanje o produktivnosti

V mehanični delavnici smo marca preteklega leta za oddelek industrijskih nožev nabavili nov brusilni stroj. K starim, fizično obrabljenim in zastarelim strojem smo priključili sodoben stroj zahodno nemške proizvodnje fa. Sielemann. Stroj spada med naj sodobnejše tovrstne stroje v zahodni Evropi, po svoji velikosti in jakosti pa predstavlja tako osvežitev obstoječega strojnega parka kot dimenzijsko izpopolnitev.

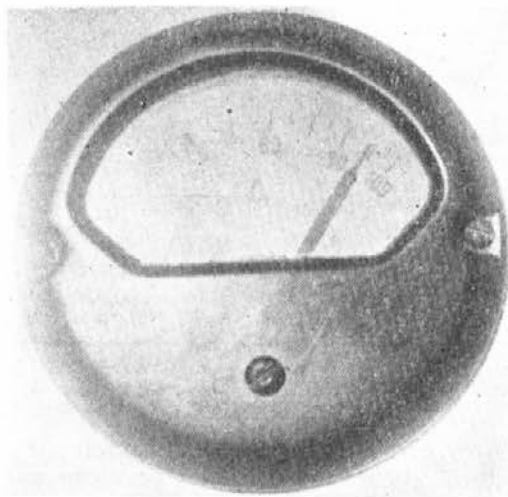
Stroj smo v rekordnem času montirali, nemški monter je to samo z začudenjem ugotovil, stroj pognal, seznanil naše delavce s pravilnim upravljanjem in pričeli smo s proizvodnjo.

Takoj v začetku je bilo jasno, da mora nov, moderen, dvakrat močnejši stroj dati tudi večjo proizvodnjo. Za koliko večjo, o tem pa so bila mnenja deljena. Če je motor dvakrat močnejši, bi utegnili priti na dvojno proizvodnjo, so modrovali nekateri. Ker pa je tu še vpenjanje, merjenje in čiščenje stroja, to ne bo možno, so pribili drugi. S takimi in drugačnimi mnenji pa smo se resno spopadli. Tehnologi in normirci so pričeli računati, na pomoč pa smo poklicali tudi instrumente, registrirni wattmeter in tokovni števec. Zadnjima dvema namreč ni mogoče očitati pristranosti, priganjastva, gledanja na prste, skratka »odnosov«, po naše. Podatki instrumentov niso podvrženi kritiki tovrstnega gledanja, izraženi so celo v absolutnih številkah in diagramih, torej za analize direktno uporabni.

Vloženo delo in trud pa sta rodila rezultate. Produktivnost je pričela naraščati preko predvidenih mej. S tem pa je raslo tudi zaupanje vase, v svoje delo in lastne sposobnosti. Led je bil prebit, pa tudi »odnosov« nismo prepogosto načenjali.

Okorajžili smo se in v Informativni fu-

zinar zapisali, da se zavedamo dolžnosti ob nabavi novega stroja in postavili celo smelo mejo šest do osemkratno povečane produktivnosti. Tako visoko postavljena meja pa se je mnogim zdela nedosegljiva, nekateri so celo podvomili v resnost pisanja. Izzvali pa smo same sebe, svoje lastne sposobnosti pa tudi realna predvidevanja, zato dolgujemo odgovor.

Ampermeter

Naredimo analizo, potegnimo črto in pogledimo, kaj smo dosegli.

Primerjavo izvedimo za novo nabavljeno zahodnonemški brusilni stroj fa. Sielemann, oznake F 50, dimenzije brušenja 400 Ø × 4500 mm in jakosti 45 kW z drugim, prav tako zahodnonemskim brusilnim strojem Göckel, dimenzija brušenja 300 × 4500 in jakosti 21,2 kW, ki pa je bil izdelan v letu 1943.

Doseženi učinki so razvidni iz naslednje tabele (za obseg dela ene izmene, tj. 8 ur in v času na kos).

Vrsta nožev	Doseženi učinki na stroju								
	Göckel		Sielemann						
	kom/8h	čas/kom	en delavec			s pomoč. drugega			
		kom/8h	čas/kom	%	kom/8h	čas/kom	%		
iverice	80	6	400	1,20	500	570	0,84	714	
lahki skobeljni noži	52	9,2	235	2,04	400	337	1,42	650	
težki skobeljni noži	32	15	160	3,00	500	228	2,10	710	
grafični noži	30	16	120	4,00	400	172	2,79	570	
pločevinasti noži	40	12	240	2,00	600	344	1,39	850	

Produktivnost dela je v pogojih, če s strojem upravlja en sam delavec, narasla štiri- do šestkrat, če pa mu pri vpenjanju in menjanju občasno pomaga pomožni delavec, pa šest in pol do osem in pol krat.

Prevzeto obveznost smo torej dosegli. To je treba povedati in s tem dati priznanje vsem, ki so svoj osebni vpliv in trud postavili, da se danes z rezultatom lahko pohvalimo.

$$\text{produktivnost} = \frac{\text{stari obseg živega dela/kom}}{\text{novi obseg živega dela/kom}} \cdot 100 \%$$

ali v našem primeru za lahke skobeljne nože

$$\text{produkt} = \frac{6}{0,84} \cdot 100 = 714 \%$$

in tako dalje za ostale primere.

Ekonomisti pa takemu načinu merjenja produktivnosti oporekajo. Zanimarjen je namreč bistveni element, vloženo opredmeteno delo, v našem primeru nov brusilni stroj. V Jugoslaviji v vsem povojnem

obdobju produktivnost, če jo merimo samo po vložnem živem delu, sicer narašča, dejanska produktivnost, ki jo merimo po vložnem živem in opredmetenem delu, pa nenehno pada. Gospodarstveniki in ekonomisti dolgujejo odgovor za konkretno obliko vodenja evidence produktivnosti, nam pa preostane le več ali manj samovoljno tolmačenje. Menda je enega izmed mnogih vzrokov iskati tudi v pretirani želji po samohvali in zadovoljstvu, ki sta za nas menda značilna, pa tudi v težnji po zapiranju oči pred dejansko, ne preveč rožnato situacijo. Naj bo že kakor bodi, pogledimo raje, kako je s temi stvarmi v našem primeru.

Brusilni stroj-Sielemann F 50 smo kupili. Stroški pa so naslednji:

nabavna cena	24.093.750 din
carina	15.132.709 din
transportni in šped. stroški	384.327 din
montaža in poizkusni pogon	400.000 din
Skupno:	40.010.786 din

Skupni stroški stroja s ceno nekaj čez 40 milij. dinarjev pa nam dajo naslednje fiksne stroške:

amortizacija (7 %)	= 2.800.755 din
davek (4 %)	= 1.600.431 din
zavarovalnina (1/2 %)	= 200.054 din
fiksni stroški skupaj:	4.601.240 din

(V vsoti fiksnih stroškov smo zanemarili delež stroškov zgradbe, plačilo anuitet in drugo.)

Letni fiksni stroški v višini dobrih 4,6 milij. dinarjev pa že predstavljajo izdatek za tri kvalificirane brusilce letno s pripombo, da moramo fiksne stroške kriti ne glede na to, če stroj dela ali ne. Ker s strojem obratujemo na dve izmeni, nam fiksni stroški predstavljajo izdatek treh brusilcev oz. dodatek 1,5 minute na minuto dela, kar moramo pri izračunu produktivnosti upoštevati.

Kakšni pa so ti podatki za brusilni stroj Göckel? Zapisali smo že, da je bil stroj izdelan leta 1943, torej je bil že odpisan. Pri zadnji revalorizaciji osnovnih sredstev pa je bil stroj ponovno ocenjen. Po izračunu znašajo:

amortizacija (7 %)	= 200.000 din
davek (4 %)	= 114.000 din
zavarovalnina (0,5 %)	= 14.300 din
fiksni stroški skupaj:	328.300 din

kar znese, izračunano kot zgoraj, dodatek 0,1 minute na minuto dela.

Torej produktivnost =

$$= \frac{0,1 + 6}{1,5 + 0,84} \cdot 100 = 260 \%$$

Pri brušenju nožev ob upoštevanju investicij in ob dopustni poenostavitvi izračuna dosegamo preko dva- in polkratno produktivnost, ne pa sedemkratno, kot nam pokaže izračun samo po vložnem živem delu.

To razmišljanje pa nas je pripeljalo do novega zaključka. Pri izračunu produktivnosti moramo torej upoštevati vloženi kapital in delo ali z drugo besedo opredmeteno in živo delo skupaj.

Splošno bi torej zapisali

$$\text{produktivnost} = \frac{(\text{opredmeteno} + \text{živo delo}) \text{ staro}}{(\text{opredmeteno} + \text{živo delo}) \text{ sedanje}} \%$$

$$\text{oziroma produkt} = \frac{C_{st} + t_{st}}{C_{sed} + t_{sed}} \%$$

če smo opredmeteno delo označili s »C«, živo delo (izdelovalni čas) pa s »t«.

Pri planiranju investicij in izračunu nove produktivnosti moramo torej vse to upoštevati. V danem primeru tako izračunana produktivnost znaša 260 %. S tem pa smo tudi pozitivno odgovorili na vprašanje, ali je bila investicija utemeljena in ali smo vloženi denar dobro naložili.

Produktivnost pa je stvar večne dinamike. S staro nismo nikdar zadovoljni. Večno iščemo nove možnosti, metode in prijeme, to tako vztrajno in za trdno, kot s starimi osebnimi dohodki nismo nikdar zadovoljni. Iščemo torej nove možnosti.

Uvodoma smo pri gornjem izračunavanju predpostavili delo na dve izmeni. Delo na eno, dve ali celo tri izmene pomeni torej deliti fiksne stroške na 200 ur, 400 ur ali celo 600 ur mesečno, torej občutno zmanjšanje na enoto časa. Tako izpopolnjena formula bi dobila oblike:

$$\text{produktivnost} = \frac{C_{st} \cdot T_{dej} + t_{st}}{C_{sed} \cdot T_{pl} + t_{sed}} \%$$

(T_{pl}) = planirano št. ur dela na mesec

T_{dej} = dejansko opravljenih ur dela na mesec.)

V našem primeru bi produktivnost pri brušenju nožev iveric na stroju Sielemann v pogojih dela na eno izmeno padla že na 160 %, pri delu na tri izmene pa narasla na 330 %. Splošno poznano prednost dela na več izmen tako tudi računsko obvladamo.

Pri nadaljnjih prizadevanjih za povečanje produktivnosti nam ostane še spremenljivka » t_{sed} « tj. sedanji izdelovalni časi. Ker pa je ta spremenljivka v imenovalcu, bo produktivnost naraščala, če bodo izdelovalni časi krajši (če že govorimo z matematičnim jezikom).

Izdelovalni časi so recipročni izraz izdelane količine na enoto časa npr. na eno izmeno.

Razmišljajmo glasno, kakšno bi v našem primeru povečali izdelano količino — npr. nožev iveric v času ene izmene.

Uvodoma predpostavimo, da brusimo s stalno kvaliteto brusnih segmentov, pa tudi dodatki za brušenje in trdota nožev naj bodo čim bolj enakomerni. Vse tri podatke si predstavljamo kot konstante. Izdelana količina bo potem odvisna še od izkoriščanja delovnega časa in obremenitve stroja. Matematik bi to zapisal:

izdelana količina je funkcija časa in obremenitve stroja, oziroma količina = $f(x, y)$,
(x = delovni čas
 y = obremenitev stroja).

Matematično smo torej definirali izdelano količino kot zvezo med delovnim časom in obremenitvijo stroja.

Čeprav je to videti nekam učeno, te stvari dokaj dobro poznamo. Če za lastne potrebe naročimo tovornjak npr. za prevoz drv ali gradbenega materiala, potem »pet-tonca« obremenimo vsaj s šestimi tonami, stati ne sme niti minuto, pet voženj, ki traja vsaka po eno uro, pa pri obračunu spravimo po možnosti v štiri obračunske ure. Tu smo torej v redu ekonomisti in tehniki. Ni kaj očitati, teoretično in praktično smo v stvari doma. Tako delo spremlja čudežen prizvok »saj je za mene« pa že vsi vemo kako in kaj. Ta čudovita razgledanost pa nekam hitro popusti, kakor hitro stavek v narekovajih ne velja več.

Industrija je v vsem svojem obstoju vpejljavala vrsto priganjaških in kontrolnih ukrepov — od vratarja do registrirne ure, vse z namenom, da bi delovni čas izkoriščali za delo. Prisotnost v podjetju še ni proizvodno delo. Če se stroj vrti prazen, to še ne predstavlja izkoriščanja njegove delovne zmogljivosti. Pri nas smo razvili in

napisali vrsto tez o zavestnem odnosu do dela, delovni čas pa slabše izkoriščamo kakor tam, kjer o tem molče. Torej samo od sebe ne gre.

Oglejmo si vse to na našem primeru brušenja na brusilnem stroju Sielemann F 50. Delovni čas osmih ur merimo s 480 minutami. Od skupnega delovnega časa odštejmo z zakonom predpisani odmor tridesetih minut, nadaljnjih trideset minut pa še za vse osebne potrebe, strokovne pogovore in drugo. Za delo nam torej ostane **420 minut**. Ta čas pa naj bi res delali, tj. porabljali ga za opravljanje delovnih operacij, ki spadajo v pojem »minimalne količine družbeno potrebnega dela« v nekem proizvodu. S tem pa je vse povedano oziroma točno definirano, kaj bi morali in česa ne bi smeli. Kako nam to uspeva, vsi najbolje vemo. Tujci nam vedo povedati, da kadar delamo, nam ni česa očitati, le delovni čas strahovito slabo izkoriščamo, zastojev in nedelavnih obdobij je vse preveč.

Kako pa je z obremenitvijo stroja oziroma z izkoriščanjem njegove polne zmogljivosti? Če brusilni stroj brusi in se pod brusilnimi kamni nekaj iskri, še ni vse. Včasih je bil za oceno primerne obremenitve stroja potreben posluh in poseben čut, sedaj pa je vse to poenostavljeno. Stroj je opremljen z ampermetrom, njegova zmogljivost pa je označena kar z oznako 100 %.

Motor je dodatno varovan. Pri prekomerni obremenitvi avtomat kar sam opozori in stroj izklupi. Za preobremenitev je poskrbljeno, za primerno in polno obremenitev pa se moramo potruditi sami.

Za obe spremenljivki naše funkcije — delovni čas in obremenitev — imamo merila, uro za čas in ampermeter za obremenitev. Manjka le stavek »saj je zame«, pa bi šlo, kot je treba. Manjkajoče pa je treba nadoknaditi z normami, vplivom predelavca in kontrolorja ali pa s sodobnimi registrirnimi instrumenti.

Tak čudovit analitik je registrirni wattmeter. Iz zapisnega traku je razvidno oboje. Na vodoravni abscisni »x« osi imamo registracijo časa. Podan je čas, ko stroj stoji, čas praznega teka, delne ali polne obremenitve. Vertikalna ali ordinatna »y« os pa prikazuje stopnjo obremenitve stroja za vsak časovni interval posebej.

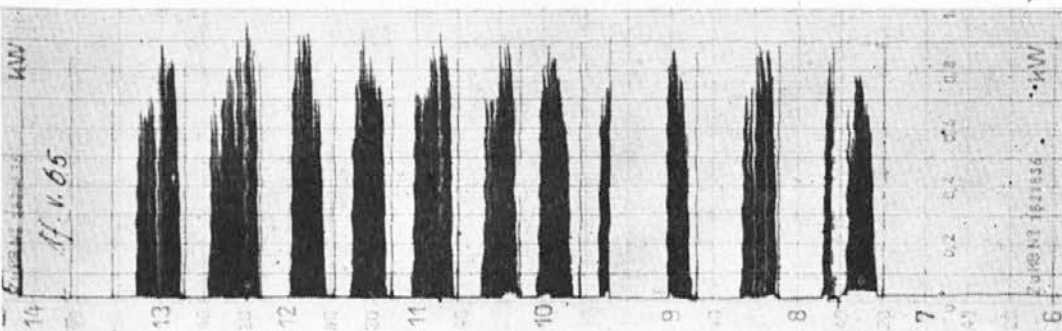
Oglejmo si zapisni trak za delo dne 17. maja 1965 v dopoldanski in popoldanski izmeni. Prav vse je zapisano, kdaj smo z delom pričeli, kdaj nehali, čas odmora in drugih prekinitev, pa tudi vsakokratna obremenitev (izražena je s faktorjem 0,1—1,0). Malo se potrudimo, pa bomo sami ugotovili, koliko časa je stroj obratoval v izmeni.

Zapisni trak za delo popoldanske izmene dne 24. maja 1965 kaže slab dan.

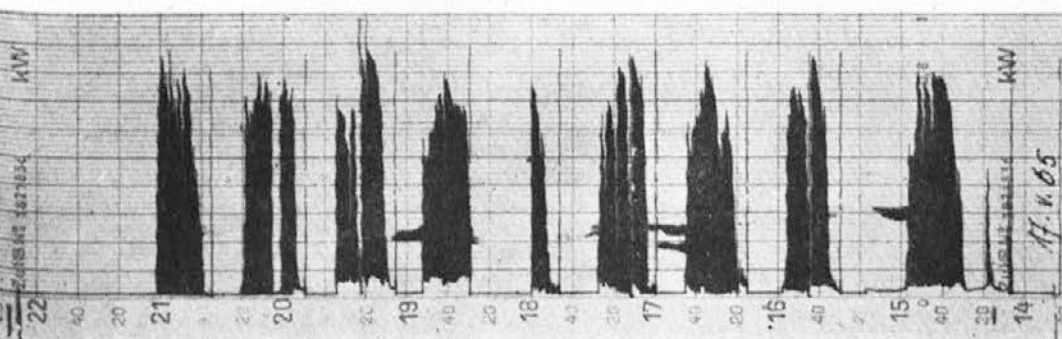
Zadnji zapisni trak za 20. maja 1965 pa kaže učinek, če se dela loti delovodja Viktor Plazl, ki je mojster dela, ki ve kaj hoče in zna pokazati, kaj zmore.

Takle diagram nam hitro pove vse, kar se je med delovnim časom dogajalo, ponoči ali podnevi. Če o času, ko je bil stroj izven dela, še beležimo vzroke — npr. okvara, pomanjkanje materiala ali drugo, nam je znano vse.

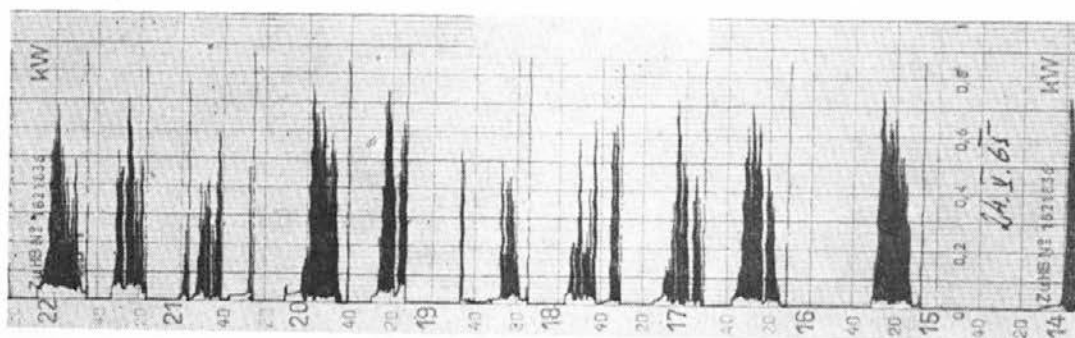
Celotni izkoristek stroja po času in obremenitvi bi izračunali, če bi planimetrično prostor pod krivuljo, ki nam jo je narisal registrirni zapisovalec, in vrednost primerjali s tehnično kapaciteto stroja. Matematik

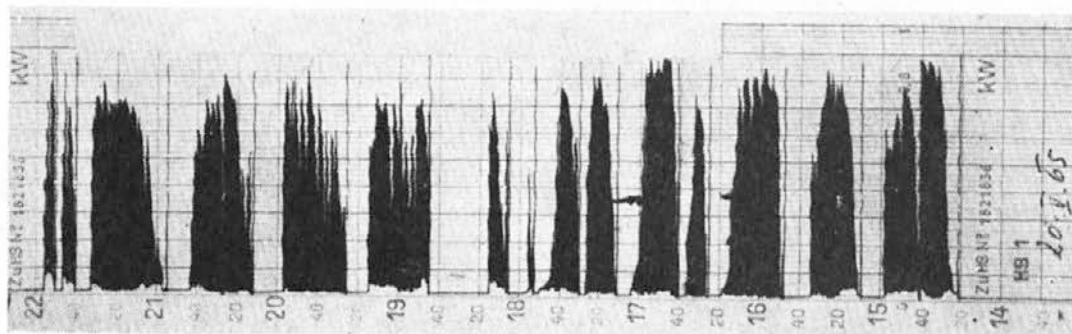
Meritve 17. V. 1965 dopoldne

Meritve 17. V. 1965 popoldne

Meritve 24. V. 1965 popoldne

Meritve 20. V. 1965 popoldne

bi se poslužil integriranja, vendar to presega obseg našega pisanja.

Celoten izkoristek stroja po času in obremenitvi pa še enostavneje lahko ugotovljamo s količino porabljenih kWh, kar opravimo s števcem. Vgrajen tokovni števec registrira celotno porabo električne energije za merjeno obdobje.

Oglejmo si, kako bi to bilo s števcem!

Brusilni stroj Sielemann ima na glavnem delovnem vretenu pogonski motor 45 kW.

Teoretična zmogljivost stroja za čas ene izmene znaša $(7 \times 45) = 315$ kWh.

Tehnična kapaciteta znaša splošno $(7 \times 45 \times 0,7) = 220$ kWh.

Z izkušnjami dognani možni izkoristek pri brušenju tobačnih nožev ob upoštevanju upenjanja in obračanja, merjenja, dopustnega odvzema in pri sedanji kvaliteti brusnih segmentov je 130 kWh.

Pri brušenju pa nam je števec registriral naslednjo obremenitev:

- 15. VI. 119 kWh ali 91,5 %
- 16. XI. 125 kWh ali 96 %
- 17. XI. 125 kWh ali 96 %
- 18. XI. 116 kWh ali 89 %

Števec nam pove vse, kar nam posreduje celotna evidenca prek normnih listkov ali pa še celo več, predvsem pa enostavneje in točneje.

Sedanji možni izkoristek stroja pa je pri brušenju drugih nožev še manjši, npr. pri: lahkih skobeljnih nožih 78 kWh/izmeno, težkih skobeljnih nožih 65 kWh/izmeno, pločevinastih nožih 78 kWh/izmeno.

Pri kvalitetnejših brusnih segmentih in ustreznem hladilnem sredstvu bi bil možen kar dvojni izkoristek. Sedanji podatek pa nas opozori, da bomo morali razmisliti, kakšnemu delu bomo dali prednost na tem stroju.

Pot do večje količine oziroma do manjših izdelovalnih časov smo torej obdelali, matematično definirali in celo opisali metodo za avtomatično beleženje izkoristka stroja in učinka.

Za brusne segmente in dodatke brušenja smo prej zapisali, da jih smatramo kot

konstanti, to pa le zato, da nam je bil račun lažje razumljiv.

Tudi tu je zakopan denar. Pri naročanju in prevzemu brusnega materiala bomo morali ustrezno službo organizirati tako, da bomo kupovali res kvaliteten brusni material. Dobavitelji abrazivnih sredstev nemške avtomobilske tovarne VW trdijo, da so v obdobju petih let kvaliteto svojih proizvodov tako izboljšali, da pri dvojni proizvodnji avtomobilov nabavna vrednost abrazivnih sredstev v absolutnem znesku ni rastla, čeprav je nastopila določena podražitev.

Tudi dodatke za brušenje bi lahko še zmanjšali, seveda ob boljše urejenem kalje-

nju in ravnanju. Zmanjšanje od 0,5 mm na 0,4 mm je nadaljnjih 20 %.

Obdelali smo torej v glavnem elemente, ki imajo prevladujoč vpliv pri zmanjšanju izdelovalnih časov. Ob resnem delu in ustrezni kvaliteti abrazivnih sredstev imamo realno možnost izdelovalne čase še nadalje zmanjšati na polovico. To pa bi nam po našem računu dalo nadaljnjo podvojitev produktivnosti dela. Imamo torej resnično možnost ob letu ponovno poročati, da smo produktivnost dela na tem stroju podvojili.

Tak način analize delovnih pogojev in produktivnosti pa nam odpre resničen pogled v delovno problematiko. Nakaže nam konkretne naloge za pripravo dela, operativno, za službo delovnih sredstev in kontrolo, skratka za vse.

Če pa je temu tako, se korajžno lotimo takih in podobnih analiz in uspeh ne bo izostal.

Mnogi jedo in pijejo samo zato, da bi mogli tudi jutri jesti in piti.

Goethe

Komentar neke pesmi je kot predavanje o anatomiji nad pečenko.

F. Schlegel

Krznno je dlaka, ki je zamenjala žival.

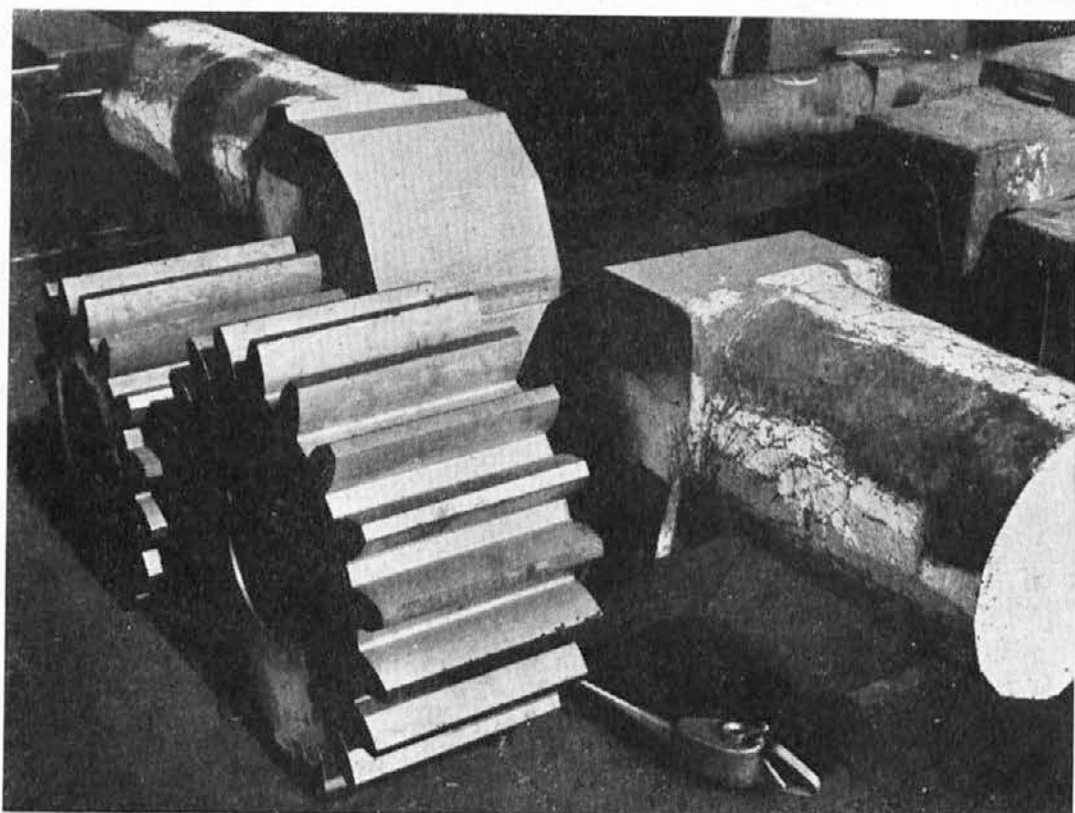
M. Zamacois

Beseda »gratis« je tako tuja našemu pojmovanju, da smo si jo morali izposoditi od mrtvega jezika.

H. Barclay

Če bi hoteli ljudje govoriti samo o tem, na kar se razumejo, ne bi dosti govorili.

A. Graf

Prispevek pehalcev v individualni proizvodnji mehanske obdelovalnice

Foto: M. Pfeifer

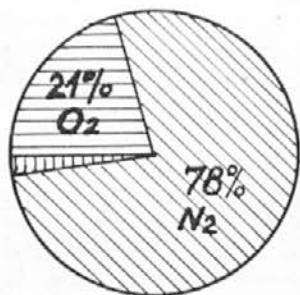
Osnovni principi proizvodnje kisika in njegova uporabnost

Kisik

Kisik je element, katerega prisotnost je neobhodna za življenje. Vsa materija, ki nas obdaja, vsebuje ca. 49,4 % kisika, vendar ne v njegovi elementarni obliki, pač pa v obliki spojin in zmesi.

Kisik je plin brez barve, okusa in vonja. 1 Nm³ kisika tehta 1,355 kg. Pri temperaturi -183° C in normalnem barometričnem pritisku se kisik utekočini. Tekoči kisik je sinje modre barve in se z dovajanjem toplote ponovno uplinja.

Kisik sam ne gori, pač pa pospešuje in omogoča gorenje. Gorljive snovi, ki zgore-

sl. 1 - zrak

vajo v čistem kisiku, dajo zelo vroč in svetel plamen.

Kisik sam tudi ni eksploziven, pač pa ima veliko reakcijsko sposobnost proti organskim snovem, kot so maščoba, guma itd., ki se ob trajnem kontaktu s kisikom same vnamejo. Z maščobami (ogljikovi hidrati) kisik eksplozivno reagira in si velja zapomniti, da so si maščobe in kisik smrtni sovražniki.

Proizvodnja kisika

Kisik lahko pridobivamo na dva načina: z izločitvijo iz zraka, z elektrolizo vode.

Ker je proizvodnja kisika z elektrolizo vode predraga, (za ta postopek bi potrebovali ogromno električne energije, ki pa je nobena, še tako gospodarsko razvita država nima preveč), se bomo zadržali pri prvem postopku, ki temelji na razdvojitvi zraka.

Zrak je sestavina 8 plinov in ogljikove kisline CO₂ (slika 1). Ker ni naš namen ustavljati se pri vseh teh sestavnih elementih, si oglejmo samo prostorninsko udeležbo posameznih sestavin, pri čemer bomo ugotovili, da sta glavna sestavna dela (99 odstotkov) zraka kisik in dušik in da je le neznaten del (1 %) ostalih plinov. Naša naloga je izločiti kisik iz zraka, in sicer po principu rektifikacije zraka na osnovi različnih temperatur utekočinjenja.

Mnogi znanstveniki so se pričeli ukvarjati z ohlajevanjem plinov že leta 1878, vendar je šele dr. Karlu Lindeju leta 1899 uspelo izdelati prvi aparat za proizvodnjo 50 l/h tekočega zraka.

Vendar s tem dr. Linde še ni bil zadovoljen in šele leta 1912 mu je uspelo iz tekočega zraka izločiti sam kisik.

Od tega leta naprej pa so se pojavljale

stalne izboljšave in nastajale so nove tovarne kisika.

Njihova surovinska baza je ozračje, ki ima praktično neuničljive zaloge kisika, saj se, recimo, nad enim km² zemeljske površine nahaja sloj zraka, ki vsebuje 800 milijonov m³ kisika.

Shematski prikaz proizvodnje kisika v napravi za proizvodnjo 670 Nm³/h kisika, ki je instalirana v kisikarni železarne Ravne, je ponazorjen s sliko 2.

I. Zrak prihaja prek sesalnih ventilov v zračni kompresor, kjer se komprimira na 14 atm, se nato ohlaja (med komprimiranjem se zrak segreje tudi do 154° C) na ca. 15-20° C.

II. Ker je v zraku 0,03 % CO₂, ki bi med procesom proizvodnje onemogočal normalno obratovanje (zamašili bi se drobni pretoki, ker CO₂ že pri -70° C prehaja v sneg), ga moramo iz zraka izločiti. Med komprimiranjem v zračnem kompresorju se zrak navzame hlapov mazalnega olja, ki ga tudi moramo izločiti. V zraku imamo določen odstotek vlage, ki bi ob tako nizkih temperaturah, kot se porajajo pri proizvodnji kisika, takoj zledenela, nam zamašila drobne pretoke in tako onemogočila normalni potek tehnološkega procesa, zato moramo vlago tudi odstraniti. Vse to se dogaja v napravi za čiščenje in sušenje zraka.

III. Zrak sedaj vstopa prek toplotnega izmenjevalca (6), kjer se zaradi protistrujno izstopajočega kisika in dušika močno ohladi (do -80° C), v utekočinjevalec (7), kjer se ponovno protistrujno ohlaja. Tu se tudi razcepi in ga 2/3 gre na ekspanzijski stroj (8) (ta zrak ima temperaturo -100° C), kjer ekspandira od 14 atm na 5,1 atm. Ta-

ko ekspandirani zrak se utekočini in gre v srednje tlačno kolono (9). Ostali del zraka - 1/3 - pa gre proti dnu utekočinjevalca, se še dodatno ohladi (do -120° C) in se na dnu tudi delno utekočini. Z ekspanzijo na E1 (od 14 na 5,1 atm) ga še dodatno ohladimo, utekočinimo in potem združimo s tekočim zrakom ekspanzorja v srednjetačni koloni.

To tekočino, ki vsebuje ca. 40 % kisika, prek E2 ponovno ekspandiramo od 5,1 na 0,28 atm, jo s tem dodatno ohladimo na -183° C in dobimo tekoči kisik (99,7 %), ki se zbira v kondenzatorju (12). Zračne hlape, ki se iz srednjetačne kolone dvigajo v srednjetačni del kondenzatorja (10), vodimo prek omrzovalca (11) (kjer jih s protistrujno izstopajočim dušikom ohlajamo), na ekspanzijski ventil E3 in nato v kondenzator (12). Iz kondenzatorja se nato dušik odvaja še kot plin (ker ima dušik temperaturo utekočinjenja -192° C), kisik pa kot tekočina. Med izhajanjem pa se oba segrevata od vstopajočega zraka, pri čemer se kisik popolnoma uplini. Dušik spuščamo nazaj v ozračje, medtem ko kisik komprimiramo v omrežje ali v kisikove jeklenke.

Uporaba kisika

V železarni Ravne uporabljamo kisik za:

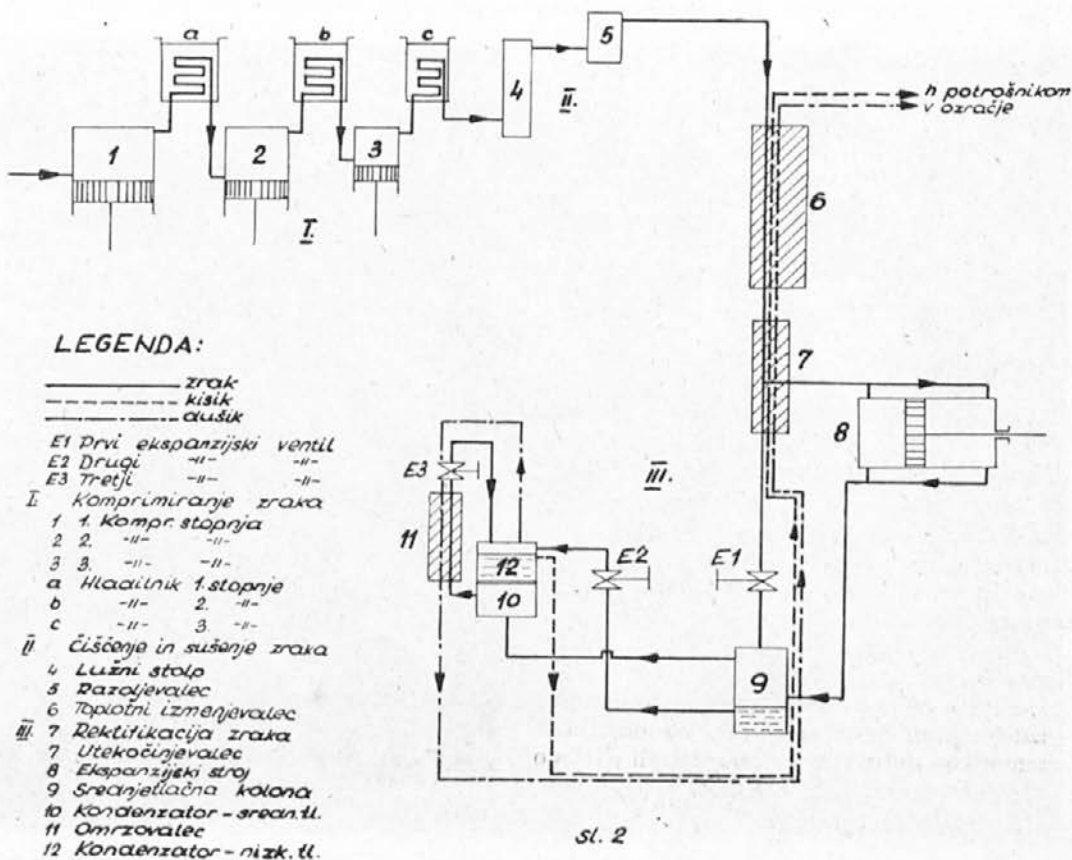
- plamensko varjenje,
- plamensko rezanje,
- površinsko čiščenje (flemanje),
- pospeševanje metalurških postopkov (pihanje v peči).

Kisik uporabljamo tudi v druge namene:

- v zdravstvu,
- v aeronavtiki,
- v potapljaštvu.

Nepogrešljiv pa je seveda tudi v našem vsakdanjem življenju, saj ga vsak trenutek vdihavamo kot sestavni del ozračja, v katerem živimo in delamo.

Lojze Janežič

sl. 2

Inž. Jože Rodič

Da ne bi odkrivali smodnika in Amerike

Zakaj je dokumentacija naprednemu podjetju potrebna

Dne 13. in 14. decembra 1965 sem se v Ljubljani udeležil predavanja »Pomen tehnične in znanstvene dokumentacije pri odločitvah v upravljanju in poslovanju« svetovno znanega strokovnjaka za tehnično dokumentacijo z inštituta v Kielu (Zah. Nemčija) dr. Gerharda Teicha.

Zvezna gospodarska zbornica tega strokovnjaka ni povabila slučajno, saj inštitut pri univerzi v Kielu s svojimi strokovnjaki in svojo odlično organizacijo slovi ne samo kot eden najboljših dokumentacijsko-informacijskih centrov, ampak smo ga spoznali tudi kot odličnega poznavalca jugoslovanskih razmer. Zelo žalostna je ugotovitev, da ima omenjeni inštitut boljši splošni pregled in bolj urejene in dosegljive podatke o razvoju jugoslovanskega gospodarstva, kakor marsikatera naša ustanova, ki je za to delovanje specializirana in nas zaispa z gorami papirja ter z nepreglednimi pregledi.

Ta trditev ni napihnjena reklama, ampak dokumentirana resnica. Tudi pri nas imamo nekaj izvodov knjig z naslovom: Stahlwirtschaftliche Länderberichte, Heft 10, JUGOSLAWIEN v izdaji: Institut für Weltwirtschaft an der Universität Kiel 1963.

Za l. 1963 daje ta knjiga res sistematičen in zgoščen pregled, kakršnih v naših elaboratih sploh nismo vajeni. Opisuje razvoj in stanje naše železarske in jeklarske industrije ter daje podatke o investicijskih in proizvodnih perspektivah, analizi tržišča, zunanjetrgovinski izmenjavi, surovinskih bazah, proizvodnih kapacitetah, produktivnosti itd., itd.

Ce bi imeli mi vsako leto namesto »ki-

logramskih poročil« samo eno tako domačo knjižico, bi bilo politikom, ekonomistom, tehničnim strokovnjakom in vsem državljanom, ki se zanimajo za te stvari, mnogo jasnejše stanje našega gospodarstva. Imeli bi pregled nad našimi uspehi in neuspehi ter jasno sliko o naših perspektivah. Jasna situacija pa je prvi pogoj za hiter in organiziran napredek, saj nesigurnost in nepoznanje rezultatov nikoli ne more podžigati elana niti popravljanja napak pri kakršnem koli delu.

Celo o našem delavskem samoupravljanju in splošni gospodarski ureditvi najdemo malokje tako kratko in jasno predstavilo kakor na štirih straneh uvoda omenjene knjige.

Ta knjiga pa je samo eden od laboratorov o jugoslovanskem gospodarstvu. Na podoben način kot železarsko-jeklarska industrija so obdelana tudi nekatera druga področja. Posebej moram poudariti, da ta knjiga ni prosti spis strokovnjaka za Jugoslavijo, ki bi bil slučajno zaposlen na omenjenem inštitutu. Ne, to je sistematično zbiranje podatkov iz strokovnih in ekonomskih revij, časopisov, referatov, publikacij, katalogov, poročil, govorov in podobnih virov določenega področja. Morda so knjigo napisali po zbranih podatkih ljudje, ki še nikoli niso bili v Jugoslaviji. In vendar se mi, ki v njej živimo, lahko iz nje učimo. Ali ni to najboljša ilustracija pomena in potrebe po pravilno organizirani dokumentaciji in njeni uporabi?

Dokumentacijsko delo mora biti dokumentirano! Zato so na vsaki strani knjige podani viri vsake informacije in iz teh virov vidimo, kako resno in sistematično za-

sledujejo govore, članke in vse podatke naših vodilnih osebnosti, v inozemstvu morda bolj kot mi sami. Če pa že ne bolj, pa vsaj bolj sistematično. Celo v tistih državah, za katere smo mi po našem mnenju majhni in nepomembni, nas budno »čuvarjo« in spremljajo. Kar je pomembnega v neki izjavi, sklepu ali publikaciji, ostane tam trajno dokumentirano, četudi se pri nas mimogrede pozabi ali v kratkem spremeni. Med viri v knjigi se imena naših ekonomistov in politikov (S. Kavčič, P. Kovač, K. Štajner, I. Avsenak, E. Kostić, S. Belič, P. Mihajlovič, C. Rekar, M. Čučkar, A. Melik, idr.) pojavljajo zelo pogosto.

Ta pregledna knjiga je bila tako dobra in zanjo je bilo celo v Jugoslaviji takšno zanimanje, da pripravljajo novo izdajo za stanje letošnjega leta celo v srbohrvaškem prevodu. **Torej Nemci o nas in našem gospodarstvu!**

Ta knjiga pa ni rezultat nekega prav posebnega interesa za Jugoslavijo; na enak način zasledujejo vse ostale evropske države in tudi države vseh drugih kontinentov.

Tako so npr. strokovnjaki iz južnoafriških diamantnih rudnikov letos prišli v Kiel, kjer so v enem mesecu v inštitutu za svetovno gospodarstvo napravili ekonomsko-tehnično analizo o južnoafriških rudnikih diamantov, ker je bilo vse potrebno gradivo na inštitutu bolje zbrano in urejeno kakor pri njih doma. Cenejše in hitreje je bilo poslati strokovnjake na tako dolgo pot, kakor iskati podatke po rudnikih Južnoafriške unije!

Da, dokumentacija je res važna, a prav nič lahka stvar, prav resno in sistematično se je je treba lotiti s trdim in upornim delom. Pri tem nista dovolj le sklep in dobra volja.

Dokumentacija nam služi za to, da lahko izkoristimo izkušnje drugih, posebno bolj razvitih, da nas informira o novostih in da z njeno pomočjo sledimo hitremu razvoju. Dokumentacija nas varuje pred ponovnim odkrivanjem smodnika in Amerike. Če imamo to dejavnost urejeno, ne bomo trošili velikih sredstev za raziskovanje tega, kar so enako ali morda celo bolje drugi rešili ali pa smo že sami nekoč raziskovali isto stvar, a o tem nimamo rezultatov.

Osnovne naloge zahtevajo, da s pomočjo tehnične dokumentacije preprečujemo ponavljanje del, ki so bila kjerkoli že izvršena. Tehnik torej zahteva od dokumentalista, naj mu čimprej poišče vse, kar je do takrat poznanega in objavljenega na določenem interesantnem področju. Nato se namesto celotne raziskave omeji samo na preverjanje ali prilagojevanje ugotovitev, prihranjena sredstva pa lahko uporabi za izpopolnitev in nadaljnji razvoj.

V Zahodni Nemčiji se dokumentaciji in strokovnim informacijam posveča zelo velika pozornost. Kljub temu je predavatelj posebej poudaril, da še precej zaostajajo za Amerikanci. Slednji pa se lahko grede dokumentacijo učiti k Rusom ali celo k vzhodnim Nemcem. Dr. Teich je osebno obiskal dokumentacijske centre v Sovjetski zvezi in Nemški demokratični republiki in je izrazil navdušenje nad njihovo popolno organizacijo.

Brez slider pa pri nas ne gre

Foto: M. Pfeifer

Kaj pa mi? Ali smo res tako pametni in bogati, da nam sistematična dokumentacija ni potrebna? Ali lahko vse sami »pogrunamo« in sami »plačamo« raziskave, ne da bi se ozirali na izkušnje drugih ali vsaj na stroške, ob katerih so pred nami vzdihovali že bogatejši?

Res je, da imamo danes v Jugoslaviji že nekaj (morda že preveč!) dokumentacijskih centrov in inštitutov. Vsi pa so še precej neorganizirani in za normalno delo nimajo niti strokovnjakov niti potrebnih sredstev. Še najbolj pa jim manjka resnih odjemalcev in prav to zavira smiselni razvoj.

Torej pri nas še ni pravega razumevanja, zato pa tudi v splošnem ni čutiti potreb po tej dejavnosti. Po svetu opravljajo delo dokumentalistov posebej šolani odlični strokovnjaki, saj jih ne uporabljajo kot administratorje, ampak kot svetovalce — specialiste za posebna področja.

Kje so vzroki za takšno stanje? To se vedno sprašujemo, a pravega odgovora ni. Najdemo izgovore in opravičila, objektivnih vzrokov pa ni še nihče odkril.

Zadnja leta se veliko govori, da bo treba le resno začeti z delom na področju dokumentacije in informativne službe. V dvorani Litoštroja se je zbralo nad 100 ljudi iz podjetij, ustanov in raznih bibliotek, ki iz podjetij, ustanov in raznih bibliotek, ki izvedo, kakšne so težave pri začetkih in širjenju osnovnega interesa za organizirano informacijsko in dokumentacijsko delo in uporabo.

Prav zato smo se zelo začudili, ko je predavatelj omenil, da imamo Slovenci prav na področju dokumentacije lepe tradicije. Kakšne tradicije, če pa še začeli nismo? Smo se spogledali in smatrali izjavo za nekaj tolažilca, a le nekoliko neprimeren kompliment. No, če nimaš dokumentacije, pa imej tradicijo, saj to ne škodi! sem tolmačil predavateljevo misel sam pri sebi. On pa je uporno silil s pokloni naprej:

»Vaš Primož Trubar iz Rašice na Dolenjskem je bil sposoben in pomemben mož.«

Ob znanem domačem imenu iz nemških ust se človeku nehote razlezejo usta in zopet smo se spogledali. Seveda je bil sposoben, naš Trubar, in tudi pomemben je za naš kulturni razvoj! Ni ga Slovenca, ki ne bi poznal Trubarja. Če pa je zlezal skozi kak razred srednje šole, ve letnico prve njegove in naše slovenske knjige. Prijateljsko vzdusje je zajelo dvorano. Zdelo se nam je res pozorno od predavatelja, da se je tako pozanimal za naš narod. Šteli smo mu v dobro! In pogledj ga Nemca, kako izgovarja ime moža in kraja! Res se je moral potruditi, da je prek trdega nemškega jezika spravil naš domači ž in š.

»Leta 1561 je Primož Trubar izdal svoje za ves svet pomembno delo,« je povzemal prevajalec besede predavatelja.

»No, tu si se pa usekal za deset let! Ne boš nas naših letnic učil! In sploh, za komplimente je potrebna prava mera. Dovolj jih je bilo! Sedaj nas ima pa že za ignorante. Pretiravanje ni dobro!« Vse to je bral moj pogled po dvorani na obrazih poslušalcev.

A dokumentalist dr. Teich se le ne moti in ko utihne prevajalec, nadaljuje začeti stavek... ki ga po vseh danes obstoječih merilih in pojmovanjih lahko smatramo za pravo dokumentacijsko storitev, ki bi jo vsak današnji dokumentacijski center izvršil v principu na enak način. Izdal je na-

mreč bibliografijo vseh do tedaj objavljenih del z religiozno vsebino. To je bilo pač tedaj njegovo in tudi splošno najinteresantnejše področje. V tem bibliografskem delu je podal vse potrebne podatke in kratke povzetke vsebin.

Tako je Trubar že takrat, ko je objavljal dela lahko še na prste štel, že začutil potrebo po nekakšni ureditvi in sistematičnem pregledu vsebine vseh objavljenih del na področju, ki ga je »strokovno« zanimalo.

V 400 preteklih letih smo se le znebili Trubarjevega občutka in se nam še danes, ko izhaja po strokovnih cenitvah prek 3 milijone znanstvenih referatov in knjig vsako leto, ne zdi potrebno, da bi na neki način sistematično zbirali vsebino ter sledili temu, kar bi nam koristilo.

To nas zavira in ogromno stane!

Iz daljnega Kiela je moral priti tujec, da je nam Slovencem, zbranim dokumentalistom, knjižničarskim strokovnjakom in tehnikom razložil svetovni pomen našega Primoža. Nikomur od nas se še sanjalo ni, da je **Primož Trubar prvi priznani dokumentalist na svetu.**

Spoznali smo pa v dr. Teichu ob tem primeru še eno lastnost, ki mora biti značilna za pravega dokumentalista: stvari mora obravnavati objektivno, obenem pa mora znati vzbujati zanimanje svojih poslušalcev in uporabnikov svojega dela. Tako smo videli, da nam dr. Teich ni delil nezaslužnih komplimentov, ampak je le na zanimiv in povezan način navajal dejstva, ki jih je zbral v dokumentacijskem gradivu kielskega inštituta. Verjetno pa niti sam ni pričakoval, da nam bo s tem prinesel pomembno novico. Zaradi Primoža Trubarja smo bili ponosni, zaradi nas samih pa nas je bilo pošteno sram.

Predavatelj je nadaljeval kot pravi dokumentalist, ki se ob ugotovljenem pomembnem dejstvu ne ustavi, ampak ga še dalje ugotavlja in primerja.

»Pri Rusih se je podobno delo, kot ga je opravil Trubar, pojavilo šele 200 let pozneje, pri Amerikancih pa celo šele čez 350 let.«

Ni mu bilo treba nadaljevati. Primerjava tega razvoja z današnjim stanjem je sama od sebe zatrjevala stare ljudske resnice, da ima čevljar najslabše škornje in da kovačeva kobila šepa bosa.

Imamo lepo dokumentacijsko tradicijo brez dokumentacije. Bolj bi bila potrebna in koristna druga. Tradicija je lahko čast, lahko pa tudi sramota. Mi smo to tradicijo, kakor tudi mnogo drugih, zanemarili in celo pozabili. Na to res ne moremo biti ponosni. Sramota pa je še najmanjša, če takih tradicij drugim ne omenjamo.

Ne zaradi tradicije, zaradi nujne potrebe moramo razviti potrebno dokumentacijsko-informacijsko službo na vseh pomembnih področjih. Vsaj pri tem uvajanju bodimo prožni in izkoristimo izkušnje drugih. Menda se ne bomo zaradi vzbujenega nacionalnega čuta sedaj v opravičilo Trubarju dokumentacije učili iz njegovih del. Za vzgled vzemimo najmlajše učence, ki so znali izkoristiti izkušnje vseh predhodnikov.

Število publikacij se iz leta v leto kopiči. Ko se človek nauči pisati, se tudi kmalu nauči prepisovati. Čim več ljudi piše, tem več jih tudi prepisuje. Tako število publikacij narašča mnogo hitreje kakor število prebivalcev in število pismenih. Zaradi prepisovanja je določen del publikacij nepotreben višek. Nekateri pisci pa pišejo bolj zaradi honorarja in ne zaradi vsebine. Ker imamo na svetu tudi nekritične urednike in založbe, imamo opravka tudi z določenim delom neuporabnih publikacij. Prav zato pa moramo biti še toliko bolj previdni pri uporabi dokumentacijskega gradiva in informacij. Ne smemo se prepuščati slučajni izbiri, ampak mora biti dokumentacija res čim bolj popolna in sistematična. Preden se zaupamo v odločilnih trenutkih določenim informacijam, mora-

Kegljí za velikane

Foto: M. Pfeifer

mo slišati več plati zvona. To pomeni, da je informacije treba preverjati, in če jih je več, jih moramo med seboj kritično primerjati. Kaj naj primerjamo, če smo slučajno dobili samo eno? Lahko da je tudi zastarela ali pa celo najslabša.

Predavatelj nam je prikazal tudi pregled današnjega stanja publikacij, ki jasno kaže potrebe in težave dokumentacijskega dela. (Pod splošnim nazivom publikacije razumemo vse referate, članke, knjige, poročila, patente itd.)

V letu 1965 računajo z izidom 3 milijonov registriranih znanstvenih in tehničnih publikacij, poleg tega pa je računati še s ca. 1 milijonom publikacij z manjšo naklado in važnejših, neobjavljenih internih poročil, ki niso službeno bibliografsko registrirana. Tako pridemo v enem letu na ca. 4 milijone publikacij, računajo pa, da se to število povprečno v desetih letih podvoji.

Med vsemi publikacijami je približno ena četrtnina tehničnih in na določeno področje tehnike pride približno 100.000 publikacij, ki jih je treba za interese določenega podjetja zasledovati in iz njih zbrati neposredno pomembne. Po izkušnjah dokumentacijskih centrov lahko en znanstveni delavec obdela na leto povprečno 5.000 publiciranih enot. Potrebovali bi torej 20 znanstvenih delavcev in na vsakega še 6—7 pomožnih moči.

Razumljivo je, da si niti večja podjetja ne morejo privoščiti tolikšnega strokovnega osebja za zasledovanje tehnične dokumentacije in zbiranje informacij. Taka direktna pot je torej neizvedljiva in dokumentacijsko delo je treba deliti in primerne organizirati s sodelovanjem centraliziranih dokumentacijskih institucij in individualnih dokumentacijskih služb.

Način dela je treba smotrno prilagoditi osnovnemu namenu obeh tipov. Specializirani centralni inštitut sprejema vse mogoče vire in jih primerne deli ter ureja po področjih.

Naloga dokumentacijske službe pri podjetju pa je, da pomaga napredku podjetja z iskanjem informacij, potrebnih pri reševanju določenega problema v določenem času in določenih značilnih okoliščinah. S pravilnim sodelovanjem obeh dokumentacijskih služb se delo lahko močno olajša in pospeši in se postavljene naloge lahko res smiselno izvedejo.

Ob takem delovanju je jasno, da dokumentacijskega centra ne moremo več šteti za nepotrebno in neproduktivno enoto, saj neposredno lahko pomaga pri raziskavah in tudi pri izpopolnjevanju ter moderniziranju redne proizvodnje.

Splošno velja, da v dobro urejenem podjetju pri raziskovalnem delu in razvojnih nalogah odpade s pomočjo dobre dokumentacijske službe vsaj 50 % dela na zbiranje informacij iz literature ali lastnih dokumentiranih izkušenj in 50 % na rezultate lastnih raziskav.

Tako razmerje velja v razvitih deželah enako za ekonomsko in tehnično področje.

Glavna naloga dokumentacijskega centra je, da čim bolj zmanjša delež lastnih raziskav po času in stroških.

Kako je to mogoče?

Če računamo z omenjeno splošno predpostavko 50 : 50 in nam uspe, da iz centralnega dokumentacijskega inštituta do-

bimo 20 % potrebnega materiala praktično takoj, in da imamo ca. 15 % lastnega dokumentiranega materiala, je že to osnova, na kateri sposoben dokumentalist lahko išče in zbira dalje. Če dokumentalist zbere npr. še nadaljnjih 30 % potrebnega informacijskega materiala, imamo v razmeroma kratkem času že 60—65 % problema rešenega in za potrebne lastne raziskave izdelan točen program, ki nam bo dal izpopolnjene in praktično preizkušene rezultate. V takem primeru nam je torej z izboljšanjem dokumentacijskega dela uspelo skrajšati delež lastnih raziskav glede na povprečno stanje za 10—15 %. To pa ni malo!

Pri dobro organiziranem razvojno raziskovalnem delu s pravilno uporabo dokumentacijske informacijske službe je po izkušnjah potrebno pravilno razmerje med strokovnjaki in dokumentalisti.

K delu vsakega znanstvenega delavca je potrebno vključiti ca. 15 % dela dokumentalista, ki je tudi na ustreznem strokovnem nivoju z visoko šolsko izobrazbo. Zavedati se moramo, da lahko dokumentalist učinkovito rešuje dokumentacijske naloge samo s polovico svojega vložnega dela. Najmanj polovico delovnega časa mu moramo dati na razpolago za njegovo lastno izpopolnjevanje in za splošni orientacijski študij, ki mu je nujno potreben, da bi se obdržal na zadovoljivem strokovnem nivoju in lahko na ta način res popolnoma izkoristil in zbrane informacije že sam kritično presoja. Ob pravilni organizaciji dela in razporeditvi moči lahko en dober dokumentalist zadostuje potrebam 3—5 raziskovalcev, znanstvenih delavcev ali obratnih inženirjev. Seveda pri tem potrebuje primerne število pomožnih uslužbencev, saj le ob primernih pogojih dela lahko ne samo zadovolji potrebe več raziskovalcev, ampak jih lahko določeno število res nadomesti. Kolikor seveda ne smatramo tudi njega samega za raziskovalca, kar tudi v resnici je.

Po izkušnjah moderno organiziranih podjetij se na tehničnem področju jakost dokumentacijskega centra pri podjetju ravna po obsegu raziskovalno-razvojnega oddelka. Za medsebojne odnose velja pri večjih podjetjih že nekako splošno priznana formula:

$$d = \frac{i}{3-5} + (5-7)$$

pri čemer je:

d — število zaposlenih v dokumentacijskem centru;

$\frac{i}{3-5}$ = število dokumentalistov-strokovnjakov, če je z i označeno število razvojnih inženirjev ali raziskovalcev;

(5—7) — orientacijsko število pomožnih uslužbencev.

Ob pravilnem medsebojnem sodelovanju dobro organiziranega dokumentacijskega inštituta in enako dobrega individualnega dokumentacijskega centra pri podjetju je mogoče doseči povprečno 30- do 40-odstotni prihranek tistega časa znanstvenika, raziskovalca ali razvojnega inženirja, ki bi ga ta porabil brez vključitve sistematično organiziranega dela dokumentalistov.

To je prava delitev dela, o kateri vedno več govorimo, a je še nismo prav dojeli. Skoraj ne verjamem, da bi neki tehnik

prišel na idejo, da bi si sam napravil logaritemske tabele. Rajši vzame priročnik in dela kaj pametnejšega. Tudi kmetje so že zdavnaj ugotovili, da se jim ne izplača delati vsega doma. S prav zaostalim kmetom se lahko primerja tisti tehnik, ki se z veliko vnemo spravi k delu, ki so ga pred njim že drugi napravili in natančno opisali. S svojim znanjem, voljo in energijo naj bi rajši dodal kaj novega, boljšega.

Predavatelj je zelo prepričljivo prikazal prednosti dokumentacije in ogromne možnosti, ki jih ta nudi, če je orodje v rokah sposobnega človeka. V šali je dodal, da ne pozna mizarja, ki bi imel na mizi kladivo, pa bi s pestjo zabijal žebelje. Tudi mi verjamemo, da takega mizarja ni, na mnogih področjih pa kaj podobnega in kaj hujšega le še vedno delamo.

Če gledamo dokumentacijsko delo v tej luči, je res pravo orodje in prava surovina končnega produkta in sredstva za povečanje produktivnosti, vendar to le v podjetju z dobro organizacijo in z razgledanim vodstvom, ki zna dokumentacijo primerne obravnavati in ji dodeliti tako mesto, ki ji po funkciji pripada.

Orodje je lahko slabo, lahko se mu tudi odrečemo, vendar tako ob največjih naporih ni izgledov, da bi ujeli tiste, ki so nam že ušli.

Danes se kljub ogromnemu napredku in vrtoglavemu razvoju tehnike še mnogi poslužujejo dokumentacijskih metod iz 18. stoletja. Često se po naših podjetjih sliši, da so naprave in stroji zastareli. Žal je treba ugotoviti, da smo ljudje, ki z njimi delamo, še bolj. Mnogo imamo tovarn, ki so preveč moderne, da bi jih z našimi metodami obvladali in izkoristili. Za moderno in visoko produktivno proizvodnjo je potrebno poleg najmodernejših naprav še marsikaj, saj nam neizkoriščen nov stroj napravi več izgube kakor star.

Kakšna je naloga dokumentalista v podjetju?

Z letnim planom ter še posebej s programom razvoja in raziskav je osnovna naloga dokumentalista precizno določena. Seveda ima poleg tega še specialne naloge, ki se pojavljajo s tekočo problematiko. V skladu s programom razvoja in raziskav mora dokumentalist zbirati vse informacije s tega področja. Seveda lahko dokumentalist svojo nalogo uspešno izpolni, če je sam informiran in če pozna probleme, katerih rešitev išče. Tako torej dokumentalist ni molj, ki »reže knjige, a od sebe ne da nobene fige«. Ampak roko na srce, večina od nas si pod dokumentalistom le še predstavlja tako neproduktivno stanje. Ni vsak delomrznež, če večino časa presedi pri knjigah, in ni vsak visoko produktiven, če gara. Šele ko bomo nekaj takih resnic razmislili, in ko bomo vedeli, kaj in v kakšni obliki potrebujemo, se bo rodil naš dokumentacijski center z dobrimi dokumentalisti, ki bodo tudi upravičeno primorani na izboljšanje kvalitete in produktivnosti.

Pod takimi okolnostmi je dokumentalist del vodilnega tehnološkega kadra. Za tako funkcijo mora biti dober. Če dokumentalist ni dober, je bolje, če ga ni, saj vemo, da je najbolj nevarna majava opora. Če računamo, da imamo dokumentacijo, pa je v resnici površna in slaba, je s tem več

škoda, kakor če bi vsak raziskovalec in obratni inženir bil sam svoj dokumentalist. Kako bo dokumentalist svoje delo opravljaj, ni mogoče vnaprej popolnoma predvideti. Ljudi za dokumentacijo je treba za to navdušiti in jih preizkusiti. Če je dokumentalist slab, ga je treba zamenjati. Če pa je dober, a šefi oddelkov in raziskovalci njegovega dela ne znajo uporabiti, je treba enako ravnati z njimi, sicer pomeni nesodelovanje ogromne izgube.

Dokumentalista pa je treba tudi voditi in zanj skrbeti. V praksi se često najde primer, ko šef dvoumno očrta dokumentalista, češ da je zelo marljiv in delaven, da zbira interesantne materiale in izvlečke, ki pa slučajno niso interesantni za podjetje, v katerem dela. To je znak, da je pustil vodja svojega strokovnjaka hirati, prepustil ga je samega sebi. S tem v zvezi si ve ljva zapomniti, da je neučinkovito delo marljivega in prizadevnega dokumentalista slaba podoba vodstva, ki ga po svoji krivdi ni vodilo in ga strokovno vzgojilo.

O potrebah in ustanovitvi našega dokumentacijskega centra smo že precej govorili in tudi brali. Treba bi ga bilo res čim prej in čim bolj organizirati. Za to bodo potrebne primerne naprave in pravi ljudje. Ko bomo izbrali dokumentaliste, bomo morali upoštevati znane izkušnje in nasvete in otresti se bomo morali mišljenja, da rabimo arhivarje.

In kako bomo prišli do dobrih, prožnih dokumentalistov? Najprimernejši bi bil načelnik, da bi po obveznem spoznavanju obratov v pripravniški dobi ali pa že med njimi inženirji nekaj časa delali kot dokumentalisti za določeno področje. S tem bi spoznali in tudi marsikaj prispevali k razvoju dokumentacijskega centra in k njegovi povezavi z obrati. Tudi delo raziskovalcev naj bi bilo v neki meri delo doku-

mentalistov (nekoliko se to že tudi izvaja!), ki bi ga bilo treba primerno organizirati.

Na tak način bi se raziskovalci in novi inženirji postopoma uvajali v določeno področje in sami se ne bomo zavedali, kdaj si bomo na ta način vzgojili strokovnjake-specialiste za določena področja, medtem ko bi sicer nekateri ostali precej izgubljeni.

Prav nujno pa bi bilo, da bi se v času delovanja v dokumentacijskem centru vsakdo vsaj pasivno priučil vsaj dveh svetovnih jezikov za uporabo strokovne literature. V dokumentacijskem centru pa tudi v raziskovalnem oddelku bi bilo potrebno učenje tujih jezikov omogočiti in tudi primerno stimulirati, saj brez uporabe tuje literature vsa dokumentacija ni mogoča.

Naša prva naloga na področju dokumentacije bo sistematično zbiranje, urejanje in uporabljanje naših lastnih izkušenj, dosežkov, poročil, elaboratov večjih raziskav itd. Saj moramo priznati, da ne ponavljamo samo tega, kar so drugi že raziskali in ugotovili, ampak se nam često dogaja, da ponavljamo tudi take stvari, ki smo jih že sami delali, pa smo jih zaradi neurejene dokumentacije izgubili ali sploh nismo ničesar na urejen način zapisali in narisali ter shranili na pravem mestu.

Na koncu interesantnih razprav nam je dr. Teich postregel še z enim našim ocvirkom.

Dokumentalist, informator, ki se je takrat imenoval bibliotekar, je bil že leta 1850 na črnogorskem dvoru četrti po uradni rang listi... Koliko točk mu bomo namenili mi?

Podatka ni vredno preverjati, ker smo vsi v dveh dnevih spoznali, da je dr. Teich res dokumentalist in da imajo v Kielu urejeno dokumentacijo.

V zadnjem času opažamo, da posamezne delovne organizacije in občine iščejo svoj prostor pod soncem. Pri tem prestopajo toge tradicionalne meje in s tem omogočajo prost razmah vitalnostnih silnic v prostoru. Tako prihaja neizogibno do novih ravnovesij na ozemljih, ki povezujejo širša kompaktna področja neodvisno od formalnih spon in občinskih mejnikov. Življenje torej spontano razdeljuje našo etnično slovensko skupnost na vrsto individualno homogenih področij — regij.

Regija je organiziran in opremljen naseljen prostor. Tako definiranje pa je preširoko in hkrati preskopo. V ožjem pomenu predstavlja regija med seboj tesno povezan teritorij z lastnim gospodarskim, komunalnim, kulturnim, šolskim in zdravstvenim omrežjem, ki v pretežni meri zadovoljuje potrebe občanov na tem ozemlju.

Koroški regionalni prepis je znan. Korenine segajo v čas prve večje reorganizacije okrajev leta 1955, ko je na območju slovenjegraškega okraja nastalo pet komun. Pozneje je bila Črna priključena Ravnam, Podvelka pa od drugod pripojena k Radljam. Danes se na ozemlju Mežiške, Mišlinske in zgornje Dravske doline štiri občine (Dravograd, Radlje, Ravne in Slovenj Gradec), ki jih v laičnem žargonu imenujemo »koroške«, teritorij pa označujemo s »koroško regijo«. Ta del slovenskega obrobja je precej oddaljen od večjih središč, zaradi česar zapažamo težnjo potencirane medsebojne povezave v avtohtono organiko celoto, ki se bistveno razlikuje od ostalih pokrajin. Značilno je, da regija nastopa navzven organizirano in enotno, znotraj pa posamezne občine in kraji bijejo boj za regionalni prestiž. Prvotno je kazalo, da je po sredi pravda za oslovo senco, toda kmalu je postalo jasno, da vrenje pomeni iskanje bodoče podobe pokrajine. Potek pravde z obstojem antagonizmov se je manifestiral pri izbiranju lokacij za sulfatko, regionalno klavnico, ekonomsko šolo, zavod za socialno zavarovanje, skupne službe (zavod za zaposlovanje, zavod za prosvetno-pedagoško službo, inšpekcije), banko, avtobusne garaže in podobno. Četudi je nad razumom pogosto prevladal zaslepljen lokalizem, ki je zaviral razvoj, so te razprave med prizadetimi občinskimi predstavniki vendarle pripomogle, da je prišlo do izdelave vrste prepotrebni analiz in elaboratov. S tem pa je bila izmenjava gledišč prenesena iz ozkega kroga funkcionarjev in tehtnica je prišla v roke strokovnjakov in širše javnosti.

Področje regije je specifično v slovenskih razmerah. Ne kaže prezreti težnje regije na zahod od zgodnjega srednjega veka dalje, saj jo je z današnjo avstrijsko Koroško družil skupen gospodarski, kulturni in politični razvoj. Šele versajska mirovna pogodba je z avstrijsko-jugoslovansko državno mejo pretrgala stoletno gravitacijo. Okrnjena pokrajina se je le počasi prilagajala novim pogojem, toda zaradi mešanega narodnostnega sestava in upravne delitve na štajerski in koroški del vse do nedavna ni prišlo do zlitja v organsko celoto. Še dandanes je zaslediti elemente gospodarske povezanosti z zamejsko Koroško, kar bo postalo še bolj očitno s sprostitvijo obmejnega režima. Potemtakem je bilo regiji amputirano njeno naravno zaledje.

Rajko Poberžnik

KOROŠKA REGIJA — fragmentarni poskus opredelitve

Pred leti je bilo slovensko ozemlje razdeljeno na okrožja, okraje in občine. V obdobju čvrstega centralizma so ti organizmi izoblikovali fiktivno administrativno ravnotežje, ki jih je notranje zaokroževalo in tehnokratsko povezovalo ne glede na naravne tendence v republiško celoto. Zadnja reorganizacija družbeno političnih skupnosti je odpravila okraje kot zadnje fosile naše bližnje preteklosti in tako imamo zdaj Slovenijo razdeljeno na 61 občin, ki so neposredno vezane na osrednje slovensko republiško telo. Čeprav so občine dokaj različne (teritorij, število prebivalstva, tradicija, gospodarski potencial itd.), je njihov status osnovnih in temeljnih družbeno političnih skupnosti povsem enak; same v okviru ustave in zakonov oblikujejo lastno komunalno fiziognomijo in stopajo po svoji presoji v širšo medobčinsko in celo medregionalno povezavo. Idealno bi bilo, da bi vsaka občina lahko organizirala neodvisno od drugih mehanizme, ki bi v celoti pokrili njene potrebe in

bi se organsko vezali na metropolo le z institucijami, ki so izključno republiškega značaja. Nesporno je, da takih občin ni. Prav zategadelj lahko pričakujemo, da se bodo nadaljnji integracijski procesi nagibali k izoblikovanju občinskih območij, ki se bodo kar najbolj približevala temu naravnemu smotru. Proces ne bo več stihijski, pogojen z reorganizacijo, ampak rezultat in posledica temeljitih proučitev ter spoznanj, da bodo v razširjeni ali zoženi teritorialni skupnosti zagotovljeni optimalnejši razvojni pogoji; v ospredju tega procesa (lat. beseda *procedere* pomeni iti proti cilju) pa bo človek kot občan. Prvi koraki povsem osamosvojenih lokalnih organov oblasti in dobljene izkušnje terjajo, da z zagonom načnemo aktualno problematiko in analitično izoblikujemo ter nakažemo razvojno perspektivo. Organizacija oblasti razumljivo ni namenjena sama sebi, pač pa je rezultanta nadgradnje družbenih odnosov na določeni stopnji razvoja proizvodjalnih sil.

Na »operacijski mizi«

Foto: B. Kajzer

Izročila ne opravičujejo povsem rabe termina »koroški« za obravnavani teritorij. Celotna Koroška je bila s ponesrečenim plebiscitom priključena republiko Avstriji. Brez glasovanja sta pripadla Jugoslaviji le Jezerško in področje »koroške regije«. Jezerjani so se povsem asimilirali s Kranjčani, na drugi strani pa so Korošci v Mežiški dolini in Dravogradu razširili svoj življenjski prostor. Prava koroška občina so samo Ravne, pretežno pa so Korošci tudi občani Dravograda (celotno levo obrežje Drave — z izjemo Vrat — Libeliče, Libeliška gora, Črneče, Črneška gora, Tribej, Gorče, Dobrava, Podklanc in Tolsti vrh).

Ne kaže prezreti, da se kažejo v navadah, narečjih, tradicijah in folklornih posebnostih prebivalcev Mislinjske doline in Dravske doline od Vuhreda do Vrat prvine, ki nas bolj spominjajo na Koroško kot na Štajersko. To dokazuje, da je v srednjem veku zajemala Koroška večje ozemlje. Po starejši zgodovinski tradiciji je do sredine 12. stoletja segala koroška meja v Dravski dolini do Radelj; Mislinjska dolina z Vitanjem pa je bila še celo do 15. stoletja v političnih zvezah s Koroško. Podčrtujemo, da ni sporna terminološka označba, saj je politično izrazoslovje z javnostjo vred že osvojilo novi termin in ga ustalilo. Kljub temu je prav, da opozorimo na delno netočnost; poimenovanje mora pač biti zavestno.

Osnovne komponente spora so v oceni obsega ozemlja, ki je vključeno v regijo. Pri tem sta se izoblikovali dve skrajnosti, ki kažeta na čustveno, subjektivno vrednotenje problema. Pristaši prve trdijo, da je teritorij koroških občin sestavljen iz dveh ožjih regionalnih področij (Radlje naj bi bile samostojna regija, ostale tri občine pa prav tako), medtem ko drugi menijo, da se regija v celoti pokriva z območji vseh štirih občin.

Značilnost različnih pogledov je zelo nazorno izražena v zbirki razprav Med Peco in Pohorjem (Založba Obzorja 1965), kjer so uredniki namerno tolerirali nasprotnost stališč.

Strnimo poglede.

a) Geografska meja se povsem ujema z zunanjimi občinskimi mejami (P. Ficko, Geografski oris). Avtor se zadovoljuje s trditvijo in ne dopušča druge domneve.

b) Tezo dveh regij zastopajo urbanisti (A. Lodrant — F. Mezner, Problemi urbanizacije v koroškem kotu), ki štejejo regijo Dravograd—Ravne—Slovenj Gradec kot samoumevno, s tem pa avtomatično izločajo radeljsko področje. Zadovoljujejo se s konstatacijo, da so Radlje vezane na regijo kot uporabnik centralnih funkcij, gospodarsko gravitirajo na spodnjo Dravsko dolino, po mnenju piscev pa je delovna migracija, ki bi bila za vključitev bistvenega pomena, minimalna. Zanimivo je, da urbanisti dopuščajo vključitev dela občine Radlje v regijo zaradi »nekaterih razlogov«, toda vest si umirjajo s spoznanjem, da je delni vzrok taki situaciji v upravno politični ureditvi in tradiciji.

c) Obsega regije ni mogoče avtoritativno začrtati, kajti le-ta ne more zavisesti od trenutne politične-teritorialne razdelitve niti ne zgolj od geografskih značilnosti ali kulturno-zgodovinske tradicije (M. Kroflič, Regija v številkah). Kljub temu se avtor nagiba k zaključkom, da spada v regijo teritorij, ki ima možnost maksimalnega razvoja le v tej celoti. Konkretno: regijo sestavljajo štiri koroške občine brez nekdanje občine Podvelka.

Torej, kolikor glav — toliko ocen, misli in pogledov. Poglejmo si nekaj karakteristik obravnavanega področja.

Precej enaki prirodni pogoji in skladna gospodarska razvitost, s tem da v Mežiški dolini prevladujeta industrija in rudarstvo, v Mislinjski in Dravski dolini pa gozdarstvo s kmetijstvom.

Radius zemljepisnega središča in bližnjih večjih centrov (Maribor, Celje, Celovec) je začuda povsem enak (60 km).

Skupna usoda skozi stoletja, kar se manifestira v šegah, navadah, jezikovnih značilnostih in posebnostih v značaju ljudi.

Gostota naseljenosti je pod republiškim povprečjem (78,6 prebivalcev na kvadrat-

ni kilometer površine). Najgostejša je v občinah Ravne (72,1) in Dravograd (67,6), medtem ko občini Slovenj Gradec (55,4) in Radlje (51,0) daleč zaostajata. Vzrok je v figuraciji terena, gospodarski zaostalosti in nizki stopnji urbanizacije.

Večjih krajev ni; le Ravne štejejo 5.000 prebivalcev, drugi kraji so manjši. Nad 1.000 prebivalcev imajo Slovenj Gradec, Dravograd, Črna, Mežica, Prevalje, Mislinja, Vuzenica, Muta in Radlje.

Večina prebivalcev dela v regiji. Število zaposlenih je v skladu z gospodarskim potencialom in razpoložljivimi delovnimi mesti. Gospodarstvo ni vezano na kraj, občino in dolino. To delno potrjuje delovna migracija. Izven pokrajine se pretežno zaposluje prebivalstvo vzhodno od Vuhreda (Maribor), v manjšem številu južno od Doliča (Velenje) ter sezonska, v glavnem nekvalificirana delovna sila ob državni meji (Avstrija). V medobčinskem merilu je seveda delovna migracija izredno intenzivna. Največjo gravitacijsko moč v tem pogledu izkazujejo Ravne. V ostalih občinah izstopa delovna migracija v občinskem merilu in emigracija v druge občine z izjemo Dravograda, kjer se prepletata emigracija (primarna dejavnost) in migracija (sekundarna dejavnost).

Regionalne funkcije niso skoncentrirane v enem središču, pač pa so razdeljene na vse občinske centre.

Ravne: industrija, gimnazija, študijska knjižnica, urbanistični biro, komunalni zavod za socialno zavarovanje, zdravstveni center, tehnični muzej in sedež občine.

Slovenj Gradec: bolnišnica, sodišče, kaptaster, muzej NOV, likovna galerija, zdravstveni center, gozdarstvo in lesna industrija, ekonomska šola in sedež občine.

Dravograd: služba za zaposlovanje, prosvetno-pedagoška služba, skupne inšpekcijske službe, promet, bazenska preskrbovalna skladišča, carina, banka, bazenska PTT služba obmejne varnosti, domsko varstvo upokojencev in sedež občine.

Radlje: sedež občine.

Regionalne funkcije uporabljajo občani vseh štirih koroških občin, razen v naslednjih primerih:

— občani nekdanje občine Podvelka se poslužujejo teh dobrin samo, kadar so zakonsko vezani na krajavno pristojnost (sodišče, uprava, socialno zavarovanje), v vseh drugih primerih pa kontaktirajo z Mariborom (delo, srednje šole);

— upravne in politične dobrine uporabljajo vsakdo v svoji občini;

— zdravstvena centra sta ločena: Mežiška dolina (Ravne) in Slovenj Gradec—Dravograd—Radlje (Slovenj Gradec).

Imena enega centra imajo na Koroškem tri (Dravograd, Ravne in Slovenj Gradec), ki so si skoraj povsem enakovredni, so pa posledica političnega lociranja, ki je skoraj v celoti izločilo ekonomsko utemeljenost mikrolokacij.

Gozdarstvo je najpomembnejša gospodarska dejavnost, saj gozd pokriva 65 % površine in neposredno ali posredno preživlja skoraj polovico prebivalstva. Organizacijsko je povezano gozdarstvo v dveh delovnih organizacijah (gozdno gospodarstvo in LIP), katerih delovna območja obsegajo teritorij ukinjenega slovenjegraškega okraja. Neverjetno, kljub stalnim reorganizacijam in lokalnim političnim inte-

resom je bilo izoblikovano naravno gozdno-gospodarsko območje!

Po drugi svetovni vojni je jugoslovanska Koroška stopala v medregionalni kontakt bodisi direktno z metropolo ali prek Maribora, kamor je bila precej časa organizacijsko vezana (okrožje, okraj). Zdaj postaja aktualno vprašanje, če je vezava na vzhod organska in naravna. Trenutno obstaja še vedno vključitev v sodnem pogledu (okrožno redno in gospodarsko sodišče, okrožno tožilstvo), ostale administrativne spona pa so prekinjene. Pojavlja se dilema: Maribor ali Celje, ki se kaže v nihanju, ugibanju in oklevanju pri vključevanju v gospodarske banke. Hkrati prihaja do kontaktiranja na raznih področjih z Velenjem in Mozirjem ter do povezovanja regije v tkzv. vzhodnoalpskem območju. Končno ne gre ignorirati čezmejnih stikov, ki se demonstrirajo gospodarsko in nacionalno. Razmišljanje o medregionalizmu pa že presega namen sestavka.

Križanje in prepletanje interesov in koristi ter vsklajevanje nasprotij med občinami v okviru regije je izoblikovalo organ za dogovore, konfrontacijo stališč in izločitev antagonizmov, ki je že prerastel posvetovalno telo in predstavlja zarodek bodočega pokrajinskega sveta.

Razglabljanja o regionalizmu in razporeditvi silnic, ki oblikujejo koroško regijo, nam dajejo sodbo, da regija obstaja, in to enovita, ki obsega teritorij občin Dravograd, Radlje, Ravne in Slovenj Gradec brez dela vzhodno od Vuhreda. Ozemlje se ujema z območjem bivšega okraja Slovenj Gradec in s koroškim gozdnogospodarskim področjem. Po našem mnenju je nesporeljiva statična geografska teza, ki deskriptivno osvaja princip politično-teritorialne razdelitve. Značilnost regionalne kompaktnosti daje razporeditev regionalnih silnic v prostoru, organizacija pa mora temu prisluhiti in se prilagoditi. Vsebinska je torej primarna, medtem ko je forma drugotnega pomena. Prav tako ni mogoče akceptirati stališča urbanistov o koroški bi-regionalnosti. Napajanje celotnega področja z regionalnimi rezervoarji je namreč tako občutno, da ga ni mogoče spregledati. V vsakem pogledu je radeljsko področje premajhno, premalo razvito in brez osnovnih pogojev za lasten regionalni razvoj. Eksperimentalno umetno formiranje regije pa bi bilo iluzorno. Naše stališče potrjuje dejstvo, da sedanja občina Radlje niti embrionalno ni razvila regionalnih organizmov, s čimer bi se lahko odcepila od jugoslovanske Koroške, še več, v času obstoja se je tesno navezala na organsko celoto. Ne kaže pa zanikati, da so migracijski procesi nekoliko drugačni v občini Radlje, kadar jo opazujemo kot celoto; medtem ko se podoba bistveno spremeni, če abstrahiramo podvelški del.

Vsekakor bo morala regija uskladiti svoje interregionalne kontakte s sosednimi pokrajinami. Najtežja bo odločitev, kam se naj nagne, k Celju ali Mariboru. Po vsej verjetnosti bosta pretehtali načeli proste vezave in kdo da več.

Irelevantno je vprašanje regionalnega središča, čeprav ekonomičnost in funkcionalnost narekuje koncentracijo osnovnih regionalnih funkcij v enem samem centru. Menimo, da bo razvoj sam opravil selekcijo med Dravogradom, Ravnami in Slovenjim

Gradcem. Že zdaj je znana kompromisna hipoteza o koroškem mestu — trikotu Dravograd—Ravne—Slovenj Gradec, ki bi rešila žgoče vprašanje regionalnega središča. Njen duhovni oče je republiški sekretar za urbanizem Ermin Kržičnik. Ta načrt temelji na predvideni direktni cestni povezavi Ravne—Slovenj Gradec. Ne moremo mimo ugotovitve, da je verzija presmela in nad realnimi možnostmi, razen tega pa tehnično težko izvedljiva. Ves načrt je preveč megalomanski in ima za koroške pogoje prizvok utopije. Prav zaradi tega ga — žal

— moramo odkloniti. Na vsak način pa ima zamisel teoretično vrednost.

Regionalizem ima svoje korenine v našem zgodovinskem razvoju, toda v sedanji fazi dobiva povsem novo vrednost in drug pomen. Nove pokrajine (regije) nastajajo neodvisno od starih; njihova srž je v integracijski težnji zlitja v skupnost, kjer bo zagotovljen optimalni razvoj. Z namenom, da poskušamo opozoriti na nekatere značilnosti in elemente ene izmed porajajočih se regij, smo se vključili v poroto in oddali svoj glas.

Podoba Prevalj — včeraj, danes, jutri

V tem kratkem sestavku bi želel nakazati za naselje Prevalje nekatere značilnosti v preteklosti, sedanje stanje in kako se naj bi Prevalje razvijale v prihodnosti; skratka, Prevalje včeraj, danes, jutri.

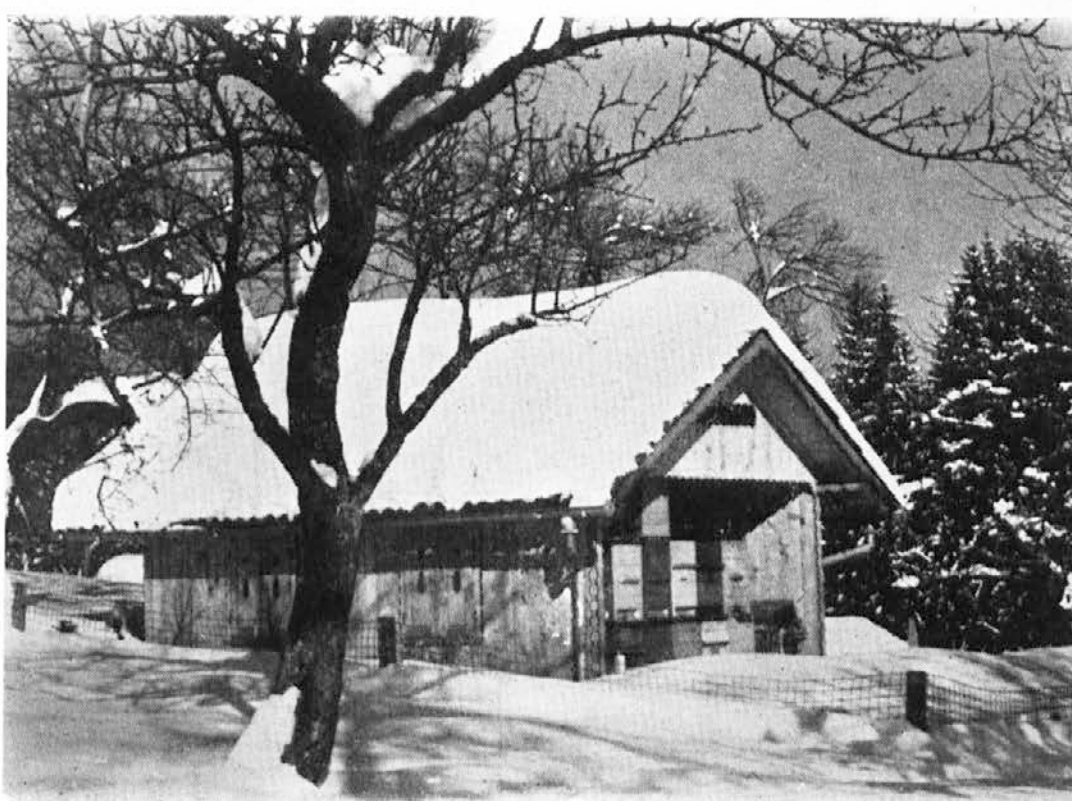
Da bi prebivalcem Prevalj čimbolj osvetlili dosednji in bodoči razvoj naselja, smo v prostorih krajevne skupnosti Prevalje pripravili urbanistično razstavo o dosednjem in bodočem razvoju naselja (razstava je bila odprta od 5. do 19. decembra 1965). Grafični del razstave smo pripravili tako, da bi bil razumljiv širšemu sloju prebivalstva. Upam, da smo v tem tudi uspeli, saj si je razstavo ogledalo okoli 1500 prebivalcev. Iz knjige vtisov je razvidno, da so nekateri obiskovalci razstave jemali zelo resno predvsem bodoči razvoj Prevalj. Priporombe in predlogi, ki so jih podali, so v večini primerov objektivni in tudi pri nadaljnji obdelavi sprejemljivi. Takih priporomb in predlogov si želimo še več — možnosti obstajajo, saj bo ureditveni načrt Prevalj razgrnjen še tri mesece in to pri upravnem organu, pristojnem za urbanizem skupščine občine Ravne, v prostorih

krajevne skupnosti Prevalje in v prostorih urbanističnega biroja Ravne.

Prav gotovo so Rimljani hodili po naših krajih in se tukaj tudi ustavljali. Tod je peljala rimska cesta od naselja Colatio (sedanje naselje Stari trg pri Slovenjem Gradcu) prek Sel, Kotelj, Zagrada (Prevalje) v Podjuno. Nekateri celo trdijo, da ime Prevalje izvira iz tistih časov. Veliko od takrat res ni ostalo, toda spomin na to bo še dolgo živel. Rimski sarkofag pred Brančurnikom še ne razpada.

Zgodovinarji trdijo, da je na območju današnjih Prevalj najprej nastala Farna vas, eno najstarejših naselij v Mežiški dolini (na mestu sedanje ž. cerkve je stala romanska cerkev).

Nastanek današnjih Prevalj pa je v polni meri povezan s premogovnikom na Lešah, s cinkarno in železarno. Spominov na tisti čas je veliko in so še živi, pa umirajo. Tudi kraj je umiral takrat, ko so ugasnile visoke peči in ko je zmanjkalo premoga na Lešah. Tisti, ki so ostali, so našli delo v jeklarni na Ravnah, v rudniku v Mežici in v gozdovih.

Čebelice počivajo

Foto: R. Gradišnik

In če bi takrat, ko se je na Prevaljah tako kadilo iz visokih dimnikov, kot se danes na Ravnah, na Prevaljah tako rasla stanovanja kot danes na Ravnah, bi bilo verjetno drugače.

Prepričani smo, da bo drugače tudi sedaj in veliko lepše, ko podoba kraja oblikujemo z naj sodobnejšimi urbanističnimi metodami.

Le nekaj besed o »ureditvenem načrtu za Prevalje«.

Za izdelavo ureditvenega načrta so nam kot osnove služila regionalna izhodišča — program koroške regije (vplivno območje gravitacijskih jeder) in elaborat o urbanizaciji Mežiške doline.

Urbanistični program koroške regije predvideva, da se bo naselje Prevalje kot vmesni člen med dvema urbanima naseljem Ravnami in Mežico z izrazito industrijsko fiziognomijo, še nadalje razvijalo v proizvodnji lahke industrije (kovinska, lesna), transportu in bo prevzelo za Mežiško dolino funkcijo preskrbe, t. j. razvilo bo močno terciarno dejavnost (uslužnostna obrt, trgovina, skladišča, gostinstvo-turizem).

Prevalje imajo glede gibanja prebivalstva v Mežiški dolini najbolj pestro zgodovino. V sredini preteklega stoletja se je na Prevaljah razvila ena največjih železarn v takratnih avstrijskih alpskih deželah. Leta 1850 je bilo zaposlenih 1.500 ljudi, 800 v rudarstvu (premogovnik na Lešah) in 700 v železarni. Število prebivalcev je znašalo leta 1849 — 2.200 in se je do leta 1880 povečalo na 5.100 (Prevalje z okolico — takratno občinsko območje). Konec 19. stoletja so železarno preselili v Donawitz in Prevalje so pričele občutno nazadovati. Leta 1880 so v obsegu takratne občine šteje

z Lešami 6.042 prebivalcev, leta 1931 pa le 3.792.

Ureditveni načrt predvideva, da bodo Prevalje v perspektivi pridobile tale ekonomsko socialni profil:

- sedanji gradbeni okoliš zajema 88 ha površin, z ureditvenim načrtom bo povečan na 153 ha;
- površine, ki so namenjene za industrijsko proizvodnjo, bodo povečane od sedanjih 7 ha na 13 ha;
- poleg omenjenih površin za industrijsko proizvodnjo smo rezervirali v Dobji vasi 10 ha površin za eventualne nove industrijske kapacitete;
- prostor za stanovanjsko gradnjo 85 ha smo razdelili na 6 stanovanjskih rajonov;
- v I. rajon vključujemo novo mestno središče — jedro urbanega organizma;
- proizvodnja na bazi jekla in lesa ima vse možnosti in pogoje za razširitev in povečanja, surovinska osnova že obstaja (železarna, bogate gozdne površine);
- transportno in skladiščno središče —

preskrbovalni center za Mežiško dolino;

- število prebivalcev bo v urbanem naselju od sedanjih (1961) 3.012 povečano v letu 1991 na 7.000 prebivalcev;
- odnos aktivni: vzdrževani se bo spremenil v korist aktivnih — leta 1961 — 48,6 % : 51,4 %, leta 1991 — 50 % : 50 %;
- število zaposlenih bo povečano od 1.083 (v letu 1963) na 2.720 v letu 1991;
- glede na število prebivalstva bo potrebno do leta 1991 zgraditi 1.200 novih stanovanj;
- naselja bližnje okolice: Leše, Holmec, Jamnica, Strojna se v perspektivi ne bodo razvijala; ta naj postanejo turistična področja (weekend naselja, lov);
- narodni dohodek na prebivalca se mora povečati za 2,3-krat, prav tako življenjski standard za 2-krat.

V nadaljevanju bomo prikazali glavne zasnove oziroma poglavja: prostor, prebivališče in oskrba ter ekonomska perspektiva in ocena investicijskih naložb.

	Leto 1961 v ha	Strukt. v %	Leto 1991 v ha	Strukt. v %
— pozidane površine	36	23,5	67	43,8
— proizvodne površine	7	4,6	13	8,5
— transport	3	2	7	4,5
— komunikacije	5	3,3	9	5,9
— vodne površine	6	3,9	6	3,9
— zelene površine (gozdovi, agrarne površine, šport-rekreacija, pokopališče, regulirane zelene površine)	96	60,7	51	33,4
s k u p a j	153	100	153	100

Prostor

Prostor, ki bo intenzivno urbano izkoriščen, imenujemo perspektivni coning — ureditveno ali ožje regulacijsko območje. Ožje regulacijsko območje meri 153 ha, za širše ureditveno območje pa smo določili prostor, ki meri 828 ha; t. j. območje, ki je neposredno vezano na osnovno oskrbo v urbanem naselju in bo uporabljeno za rekreacijske namene.

Za ožje regulacijsko območje prikazujemo izrabo prostora v primerjavi leta 1961 in 1991 (glej zgornjo tabelo).

Od skupnih površin so udeležene stanovanjske cone oziroma rajoni in mestno središče z 61 ha ali 40 %.

Naj omenimo še delitev perspektivnega coninga po funkcionalnosti izrabe površin:

- stanovanjske površine;
- površine, namenjene za središčne funkcije (mestni center);
- proizvodne površine;
- transportne površine;
- komunalna cona;
- šolski center;
- športni center;
- regulirane zelenice (parki, nasadi, zeleni pasovi).

Prebivališče in oskrba

V tem sestavku želimo v kratkem nakazati rast prebivalstva, stanovanj in oskrbovalne funkcije.

Pogled na del razstavnega prostora

Kot smo že omenili, je za naselje Prevalje značilno pestro gibanje prebivalstva v preteklem obdobju. Po obstoječih statističnih podatkih je živelo v naselju leta 1880 — 938 prebivalcev, leta 1931 pa le 418, kar pomeni znižanje v 50 letih za polovico, nasprotno pa naraste število prebivalstva v zadnjih 30 letih za 7-krat (leta 1961 — 3.012 prebivalcev).

V prihodnjih 30 letih računamo s povečanjem prebivalstva za 2,3-krat ali na 7.000 prebivalcev leta 1991. (Prostorske možnosti dopuščajo dimenzioniranje mesta do 10.000 prebivalcev.)

Računamo, da bo znašala povprečna letna stopnja naravnega prirastka prebivalstva 1,1 %, priselitve pa 1,7 % (mehanični prirastek). Glede priselitve prebivalstva na Prevalje računamo, da se bodo tu nastanili aktivni prebivalci, zaposleni predvsem na Ravnah (železarna), delno tudi iz gornje Mežiške doline. V ta namen smo rezervirali stanovanjske površine za okoli 2.400 prebivalcev.

Ko govorimo o mehničnem prirastku prebivalstva, moramo omeniti, da že sedaj živi na Prevaljah od skupnega števila prebivalstva le 30 % domačinov oziroma rojenih na Prevaljah.

Zanimivi so tudi podatki o šolski izobrazbi prebivalcev. Visok je odstotek prebivalcev brez šolske izobrazbe — 9,9 %, nasprotno pa je zelo nizek odstotek oseb z višjo in visoko šolsko izobrazbo — 0,9 % od skupnega števila prebivalstva v urbanem naselju.

Rast prebivalstva je predvsem odvisna od ekonomskega razvoja naselja oziroma od novih delovnih mest. Za prognoziranje števila prebivalstva v perspektivi bi potrebovali v urbanem naselju ca. 2.000 novih nekmetijskih delovnih mest. Računamo, da bo od tega števila potrebnih delovnih mest ustanovljenih v urbanem naselju okoli 35 odst. oziroma 700. Ostala razpoložljiva delovna sila bo zaposlena v sosednjih urbanih naseljih — Ravne, Mežica.

Dnevna delovna emigracija (dnevno potovanje na delo in nazaj) zajema 32 % (350) od skupnega števila zaposlenih. V perspektivi bo povečana in bo predstavljala okoli 48 % (1.300) od skupnega števila zaposlenih, stanujočih na Prevaljah. Delovna imigracija (prihajanje na delo izven naselja) je minimalna (26) in se tudi v perspektivi bistveno ne bo povečala.

Za nove prebivalce potrebujemo okoli 1.200 novih stanovanj (upoštevane so tudi trenutne potrebe). O številu stanovanj obstaja evidenca od leta 1750, ko je bilo v dveh stavbah 14 stanovanj. Največ stanovanj je bilo zgrajenih v letih 1800—1850 = 128, v letih 1851—1900 = 158, 1945 do 1961 = 184, leta 1962 in 1963 = 91 stanovanj. Skupno je bilo leta 1963 682 stanovanj. Najmočnejše so zastopana dvo- in večsobna stanovanja, in sicer z 80 %, enak odstotek je zabeležen tudi pri tri in veččlanskih gospodinjstvih. Glede na to dejstvo planiramo naslednjo strukturo stanovanj: 10 % samskih sob, 10 % enosobnih, 48 % dvosobnih in 32 % tri- in večsobnih stanovanj.

Skoraj vsako urbano naselje običajno sestavljajo več ali manj funkcionalno zaključeni deli ali coningi. Prostor, kjer se ljudje zadržujejo največ preko dneva, t. j. v stanovanjih in njihovem neposrednem okolju,

imenujemo stanovanjski coning ali soseska. V okviru vsake soseske živi določeno število prebivalstva, zato jih delimo na stanovanjske površine in one, ki zavzemajo oskrbovalne funkcije (šole, otroško varstvo, osnovna preskrba, duhovna in fizična rekreacija).

V dosedanem razvoju urbanega naselja Prevalj se ni formiralo več sosesk. Celotno naselje predstavlja urban organizem, kjer se med seboj prepletajo stanovanjske, proizvodne, osnovne oskrbovalne funkcije in dejavnosti mestnega središča. Raznovrstne urbane funkcije kažejo v prostorskem pogledu disperzijo, ki pa ni značilna samo za Prevalje, ampak za skoraj vsa urbana naselja na Slovenskem. Naselje se je vse do leta 1958 bolj ali manj nenačrtno razvijalo.

Naselje se je izoblikovalo v najširšem ravnem delu Mežiške doline. Zajema široko ravnico na levi strani in ožjo na desni strani Meže. Meje urbanega naselja ali coninga potekajo na južni strani po najnižjih pobočjih Temelnovega in Rifelnovega vrha, na severu pa enako po Strojni. Na zahodu preseka meja dolino Meže med Rifelnovim in Klemenovim vrhom, na vzhodu pa med Zagradom in Stražiščem.

Osnovna naloga za bodočo rast naselja oziroma mesta je smotrna prostorska ureditev urbanega naselja. Stremeti moramo za tem, da dosežemo v okviru coninga večjo gostoto zazidanosti. Le tako se bo povečala gostota prebivalstva in prostorska koncentracija oskrbovalnih funkcij.

Ugotovitev, da sedanje razmere ne ustrezajo sodobnim urbanističnim konceptom o smotri ureditvi mestnega jedra, zahteva reorganizacijo in zaradi porasta prebivalstva povečanje raznovrstnih funkcij.

To bomo dosegli:

- s smotno ureditvijo in povečanjem stanovanjskih coningov,
- s formiranjem mestnega centra,
- z novo sodobno ureditvijo mestnega zelenja,
- z ureditvijo površin za fizično rekreacijo,

— s povečanjem raznovrstnih zmogljivosti itd.

Že uvodoma smo omenili, da so stanovanjske površine razdeljene na 6 rajonov in da v prvi rajon vključujemo mestno središče.

Glede na število prebivalcev v posameznih rajonih in na površine zemljišč, prikazujemo odnose oziroma stanje leta 1961 in leta 1991:

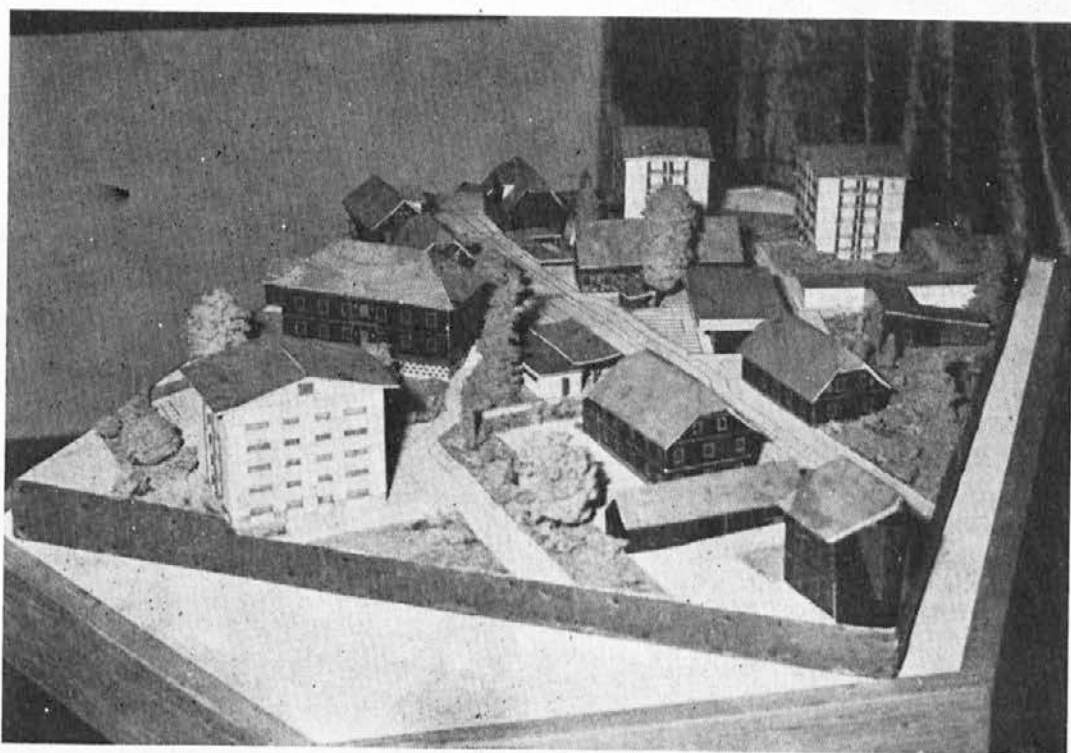
	Štev. preb. v letu 1961	Štev. preb. v letu 1991	ha	Strukt. v %
I. rajon	1.186	2.700	18,85	39
II. rajon	174	850	8,53	13
III. rajon	277	400	3,20	6
IV. rajon	419	600	4,94	9
V. rajon	116	200	2,70	6
VI. rajon	292	2.000	23,04	27
Skupaj	2.464	6.750	61,26	100

Najmočnejši v številu prebivalstva je rajon I; kolikor pa bi Prevalje dosegle 10.000 prebivalcev, bo število prebivalcev v VI. rajonu povečano na 5.000.

Poleg že obstoječih funkcij v mestnem središču bodo na novo organizirane naslednje funkcije:

- trgovski dom (specializirani oddelki);
- kulturni dom (kino dvorana, lutkovno gledališče, mladinski klub, klub inženirjev in tehnikov itd.);
- hotel (restavracija, tujske sobe),
- zdravstvena postaja (splošna in zobna ambulanta);
- servisi (za popravilo gospodinjskih strojev, TV in radio aparatov, kemična zbiralnica, pralnica in drugo);
- tržnica (delno zaprta — sadje, zelenjava in cvetlice).

Za novo mestno središče bo potrebno izdelati elaborat »programske osnove novega mestnega središča Prevalje«, ki bo služil za izdelavo zazidalnega načrta mestne-

Maketa nove avtobusne postaje na Prevaljah

ga središča in kot osnova za projektiranje posameznih objektov.

Prav tako je potrebno, da se vzporedno s programskimi osnovami izdela model (maketa) vsaj v M 1:500. Le-ta bo služil za javno razpravo in odločanje prebivalcev in odbornikov skupščine o organiziranju novega mestnega središča na Prevaljah.

Najnужnejše oskrbovalne funkcije za dnevno oskrbo prebivalcev (trgovina, bife, otroško varstvena ustanova, igrišča) so predvidene v posameznih stanovanjskih rajonih glede na število prebivalcev; skratka — dnevna oskrba prebivalstva bo čim bolj približana bivališču potrošnika.

Kapaciteta nove šole zadošča sedanjim potrebam z dvoizmenskim poukom. Pri porastu prebivalstva na 7.000 (z okolico 9.000), bo potrebnih novih 15 učilnic (100 odst. povečanje), če računamo še nadalje na dvoizmenski pouk. Pri celodnevni oskrbi učencev ali enoizmenskem pouku bi bilo potrebno navedene kapacitete še podvojiti. (1.500 učencev — 50 matičnih učilnic.)

Ekonomska perspektiva in ocena investicijskih naložb

Bodoče gibanje proizvodnje in storilnosti bo odvisno od gibanja zaposlenih in izboljšav pri tehnoloških procesih — avtomatizacija. Osnova novim zaposlitvam bo industrijska proizvodnja in terciarna dejavnost. Naravni pogoji za razvoj industrije so ugodni — surovinska osnova: jeklo in les. V tej smeri se mora razvijati industrijska proizvodnja.

Samo urbano naselje Prevalje ne bo moglo v celoti reševati zaposlovanja razpoložljive delovne sile oziroma ustvariti potrebna delovna mesta za 2.000 oseb, kot predvideva program glede dimenzioniranja urbanega naselja. Z drugo besedo — v urbanem naselju bodo prebivali prebivalci, od katerih bodo aktivni zaposleni v sosednjih urbanih naseljih.

Na osnovi prej omenjenih predpostavk bo razvoj gospodarstva v perspektivi naslednji:

	Dinarska vrednost		Povpr. letna stopnja rasti v %
	1964	1991	
1. družbeni proizvod	1,899.000	6,883.000	5
2. narodni dohodek	1,667.000	6,389.000	5
3. število prebivalcev v urbanem naselju	3.200	7.000	2,7
4. število prebivalcev, ki se preživljajo od proizvodnje in uslug v urbanem naselju	2.000	4.300	2,7
5. narodni dohodek na 1 prebivalca (zap. št. 3)	548	912	2,3
isto v ZDA dolarjih	456	760	
6. narodni dohodek na 1 prebivalca (zap. št. 4)	833	1.485	2,3
isto v ZDA dolarjih (računano à dolar 1.200 din)	694	1.237	

Iz tega sledi, da se mora proizvodnja v obravnavanem obdobju povečati za 3,5-krat, življenjski standard pa za 2-krat.

Realizacija programa je odvisna od investicijskih naložb tako v gospodarstvu kot v urbanih investicijah. Potrebno je odgovoriti na vprašanje: koliko investicijskih naložb terja urbano naselje, da doseže od sedanjih 3.012 prebivalcev 7.000 prebivalcev?

Odgovor je v naslednjih postavkah:

- investicijski stroški v gospodarstvu za nova delovna mesta, upoštevajoč rekonstrukcijo dosedanjih delovnih mest in višjo stopnjo mehanske opremljenosti;
- investicijski stroški za urbane investicije: stanovanje, oskrbovalne funkcije, komunalna opremljenost.

Ti stroški so bili po oceni naslednji:

	v 000 din
a) v gospodarstvu	11,600.000
b) urbane investicije	12,791.200
c) oprema zemljišča (vodovod, kanalizacija, električno omrežje, servisne ceste in drugo)	
30 % od vrednosti investicij pod točko b) =	
= 12.791.200.000 × 30 %	3,837.300
d) športni objekti in zelenice	500.000
Skupaj a + b + c + d	28,728.500

amortizacija + skladi okoli 15 milijard dinarjev (primanjkljaj 14 milijard dinarjev).

Ta primanjkljaj bodo morale pokrivati gospodarske organizacije sosednjih urbanih naselij, kjer bodo zaposleni delavci, stanujoči na Prevaljah. Ta praksa se je do sedaj izvajala le v nekaterih primerih.

Jože Perovec,

šef urbanističnega biroja Ravne

VOJAKI PIŠEJO

Dragi sodelavci, koroški fužinarji!

Ob dnevu republike vam v imenu vseh fantov, ki služimo vojaški rok v Somboru, pošiljam najiskrenejšo čestitko in pristrčne pozdrave.

Prav iz srca se vam zahvaljujem za prejeti denar in pismo, ki je na vse nas v teh mesecih vzpodbudno delovalo.

Zelo nam je dolgčas po naši lepi Koroški in po naših ljudeh. Zato nam je vsaka beseda, ki pride iz našega kraja, posebej pa iz železarne, zelo dobrodošla.

Torej še enkrat v imenu vseh vaših sodelavcev-vojakov — hvala za vse!

Vojak Krauberger Dino-Pavel

Dragi železarji,

v plemenitem daru in ganljivem pismu, ki ste ga poslali nam, vojakom, je nekaj zelo pomembnega: občutek, da nekdo na nas misli, je topel, tem bolj, če mislijo na nas naši ljudje, s katerimi smo skupaj ustvarjali in delali. Ti skromni darovi pa nas tudi krepijo v ljubezni do naših krajev in ljudi.

Ko sem svojim tovarišem iz bratskih republik povedal, kdo mi pošilja pismo in denar, ter sem jim v očeh bral nevero v resničnost takšnih običajev, me je oblila čudna toplota.

Se dolgo sem potem stal skupaj s tovariši in obujal spomine na naše podjetje in na prelepo slovensko deželo.

Našemu kolektivu želim čim boljše uspehe in pozdravljam vse sodelavce.

Franc Cesar

Montaža visokonapetostnega izolatorja

Foto: B. Kajzer

Brez kulture ni razgledanih upravljavcev

Z občnega zbora Kulturno prosvetnega društva Prežihov Voranc

Naša folklor

Ugotovitve občnega zbora veljajo za vse leto, zato niti ne moti, da pišemo o ravenškem z nekajmesečno zamudo.

Kdor zasleduje kulturno življenje v našem kraju iz leta v leto, lahko ugotovi naslednje:

— sekcije, ki jih vodijo amaterji-entuziasti, delajo vsako leto enako dobro, ostale povprečno ali sploh ne;

— vedno je težko za denar, toda naposled ga vedno nekaj priteče;

— o množični kulturni dejavnosti v kraju ne moremo govoriti.

Tudi na zadnjem občnem zboru so obveljale vse te — že šablonske — resnice.

Jožko Herman je porok za dobro delo godbe na pihala in ljudske knjižnice, Hedvika Jamšek za folklorno skupino, oktet je iz meseca v mesec boljši in aktivnejši, zaživel pa je še ženski komorni zbor, domačo dejavnost pa so dopolnjevala še gostovanja tujih kulturniških skupin.

Ker je amatersko kulturniško delo popolnoma svobodna stvar, nihče niti ne poskuša grajati manj uspešnih ali celo nedelavnih sekcij, npr. estetskega kluba ali dramske sekcije.

V tem smislu je bilo tudi poročilo predsednika Špragarja nesentimentalno, stvarno, celo nekoliko pesimistično. Vsem davno znanim slabostim se je namreč pridružila še ena.

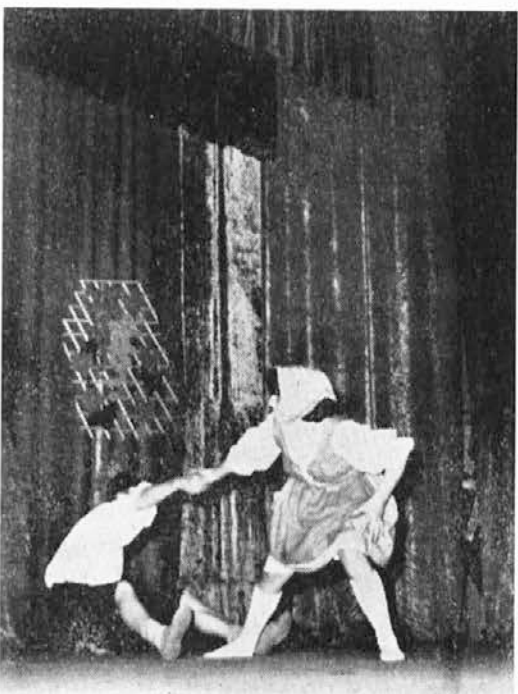
Če je namreč včasih že težko pridobiti ljudi k aktivnemu sodelovanju v društvu, pa je zadnje leto pokazalo, da je vse težje dobiti tudi pasivne ljubitelje, tj. občinstvo na prireditvah.

Vedno znova se kaže resnica, da ljudje danes tudi na podeželju živijo hitro, motorizirano, da so usmerjeni v vsakdanjo stvarnost, ki pomeni enim borbo za obstanek, drugim pa borbo za dvig standarda. Za rek: »Med bojem muze molčijo,« pa so

vedeli že stari Rimljani. Seveda imamo vsi določene kulturne potrebe, toda zahvaljujoč standardu jih lahko nekaj zadovoljimo doma (televizija, radio, lažja branja), ali pa na hitro v kinu ter na prireditvah zabavnih ansamblov.

Vsaj za nekatere zvrsti umetnosti si na ta način človek tudi izostri okus. Z vsako amatersko gledališko predstavo ni več zadovoljen in mu npr. neinventivno pripravljene proslave ne morejo pomeniti doživetja, kje šele, da bi ga praznično uglasile. Zlepa torej naš človek ob amaterskih prireditvah ne doživlja katarz.

Tega se je odbor društva tudi zavedal

Navihanca

in je zato predvidel gostovanje poklicnih kulturnih skupin (gledališča, filharmonija).

Vseeno pa občni zbor ni izzvenel niti šablonsko niti črnogledo. Čeprav Ravenčani nismo odkrili recepta za to, kako vzbuditi v ljudeh željo po kulturnem izživljanju (nikjer v Sloveniji ga niso) in se lahko zgodi, da prihodnji občni zbor prav tako ne bo mogel postreči z impozantnimi številkami, kakor to ni mogel sedanji, je viden vendarle precejšen korak naprej na tem področju.

Napredek je najprej v tem, da si o sedanjem stanju ne delamo iluzij, še bolj pa v spoznanju, da je kultura eden od važnih pogojev za gospodarski napredek države.

Naposled je jasno, da neizobražen človek ne more biti dober proizvajalec, ne-kulturnen oziroma kulturno zakrnel človek pa ne dober upravljavec.

Še bolj resna pa postane stvar, če funkcijo pojma »upravljanje« razumemo kot aktivni poseg v življenje, ne pa samo kot odločanje o proizvodni in poslovni politiki podjetij ter analiziranje ekonomskih planov.

Kakor hitro namreč naš upravljavec iz podjetja postane tudi upravljavec šol in knjižnic, občinski odbornik itd., bo gotovo slabo opravljal svoje funkcije, če ne bo kulturno razgledan.

S tem pa smo že tudi pri prvem namenu kulture, ki ni v tem, da človek pozna nekaj sto imen pisateljev in skladateljev, temveč preprosto v tem, da naredi človeka človeškega, širokega, vsestranskega.

In če je občni zbor našega kulturno prosvetnega društva pokazal potrebo po kulturi v kraju v tej smeri — vse kaže, da jo je — potem je to nedvomno korak naprej, ne glede na to, koliko časa bomo še iskali poti in načine, kako uresničiti te ideje.

n. r.

Tudi on ve

— Presneti dedec, kako se moreš tako napiti! Še krava ve, kdaj ima dosti!

— Hohoho, če vodo pijem, tudi jaz vem, kdaj imam zadosti!

Na trgu

— Kupite, gospa, tega petelinčka!

— Hm, nekam glavo poveša. Da ni kaj bolan?

— Kje pa, gospa! Čisto mlad je še, pa je zato v ženski družbi še sramežljiv!

Govorniška cvetka

— Štediti bo treba na vsak način, pa naj nas stane, kar hoče!

Skrb

Mož telefonira: »Gospod doktor, moja žena si je izpahnila čeljust. Če boste kaj hodili naslednje tedne po soseski, se oglasite še pri nas.«

Logika

— Bral sem, da je neka Italijanka doživela sto let, ker je vsak dan popila kozarec vina.

— Potem bom pa jaz tisoč let, ko ga vsak dan en liter!

Novosti naše študijske knjižnice

SPLOŠNO

- Meyers neues Lexikon in acht Bänden. 3. und 6. Band. Leipzig 1962—1964.
 Ežegodnik Bol'soj sovjetskoj enciklopedii 1964 in 1965. Moskva 1964—1965.
 Priručni poslovni leksikon. Zagreb 1962
 Statistical Yearbook 1964. New York 1965.
 Jeklo in ljudje. Jeseniški zbornik I. Jesenice 1964.
 Celjski zbornik 1964. Celje 1964.
 Maier, Norman R. F.: Industrijska psihologija. Zagreb 1965.
 Psychoanalysis and contemporary american culture. New York 1964.
 Rostohar, Mihajlo: Osnove obče psihologije. Ljubljana 1964.

FILOZOFIJA

- Filosofska enciklopedija 3. Moskva 1964.
 Filozofski rječnik. Zagreb 1965.
 Philosophisches Wörterbuch. Hrsg. von G. Klaus u. M. Buhr. Leipzig 1965.

DRUŽBENE VEDE — PRAVO — UPRAVA

- Derganc, Jože: Industrijska sociologija. Ljubljana 1962.
 Barnes, Ralph: Studij pokreta i vremena. Zagreb 1965.
 Šarić, Majić-Prpić, Beritić: Patologija rada. Zagreb 1965.
 Đurić, Mihailo: Sociologija Maksa Vebera. Zagreb 1964.
 Supek, Rudi: Herbert Spencer i biologizam u sociologiji. Zagreb 1965.
 Ratković, Radoslav: Politička teorija austromarksizma. Beograd 1965.
 Pleterski, Janko: Narodna in politična zavest na Koroškem. Ljubljana 1965.
 Smole, Albin: Zakonito in oporočno dedovanje. Ljubljana 1965.
 Dijaški glas. Literarni obzornik dijakov državne realne gimnazije za Slovence v Celovcu. 1964—1965, št. 6—7.
 Izvestje državne meščanske šole Antona Janežiča v Mežici. 1926/27—1935/36—1939/40.
 Marušič, Almira: Kako vodim prvošolce v svet branja in pisanja. Koper 1965.
 Pedagoški enciklopedija. 1.—2. Moskva 1964—1965.
 Strmčnik, Franc: Analiza šolskih kazni. Ljubljana 1965.
 Čulić, Dmitar: Turistička propaganda. Zagreb 1965.
 Rad 7-og kongresa saveza folklorista Jugoslavije u Ohridu 1960. godine. Ohrid 1964.
 Rad X-og kongresa saveza folklorista Jugoslavije na Cetinju 1963. Cetinje 1964.
 Kuret, Niko: Praznično leto Slovencev. 1. del. Pomlad. Celje 1965.

JEZIKOSLOVJE

- Klaić, Bratoljub: Rječnik stranih riječi i kratica. Zagreb 1962.
 Enciklopedički slovar' v dvuh tomah. 1. 2. Moskva 1963—1964.
 Russko-finskij slovar'. Moskva 1963.
 Francusko-ruskij frazeološki slovar'. Moskva 1963.
 Anglo-ruskij slovar'. Moskva 1965.
 Nemecko-ruskij slovar'. Moskva 1964.
 Urdu-ruskij slovar'. Moskva 1964.
 Słownik inżynieryjno-budowlany angielsko-polski z indeksem terminów polskich. Warszawa 1959.
 Karmannij norvežsko-ruskij slovar'. Moskva 1965.
 Kálmán, Kovacz: Szerb-magyar szotar. Novi Sad 1957.
 Slovensko-esperantski slovar. Ljubljana 1963.
 Swjela, Bogumil: Deutsch-niedersorbisches Taschenwörterbuch. Bautzen 1953.
 Küpper, Heinz: Wörterbuch der deutschen Umgangssprache. 1., 2., 3. Band. Hamburg 1963—1964.
 Wörterbuch der deutschen Aussprache. Leipzig 1964.
 Tominec, Ivan: Crnovrški dialekt. Ljubljana 1964.
 Maretić, T.: Gramatika hrvatskog i srpskog književnog jezika. Zagreb 1963.

- Grujić, Br.: Francuski kroz zabavu. I. II. (Tekstovi i gramatika.) Cetinje b. 1.
 Grujić, Br.: Engleski kroz zabavu. I. II. (Tekstovi i gramatika.) Cetinje b. 1.
 Skreblin, Maja: Ja govorju po-russki. Zagreb 1964.
 Skerlj, Stanko: Italijanski u 100 lekcija. Maribor 1964.
 Horvat, Nada — Šoljan, Nada: Everyday English. Zagreb 1961.
 Grad, Anton: Učbenik španskega jezika. Ljubljana 1965.

MATEMATIKA — PRIRODNE VEDE

- Matematički priručnik za takmičenja srednješkolaca in prijemne ispite na fakultetima. Beograd 1965.
 Fizika. Svemir. — Optika i valovi. — Mehhanika. — Elektricitet i struktura atoma. Beograd 1963.
 Botsch, Walter: Morscalphabet des Lebens. Grundlagen der Vererbung. Stuttgart 1965.
 Hadži, Jovan: Razvoj mnogoceličarjev. Ljubljana 1964.
 Pratkanar, Jože: Opis jamomerstva pri rudniku Mežica. Mežica 1964.
 Kratkaja himičeskaja enciklopedija 4. Moskva 1965.
 Fukarek, Pavle: Naše listopadno drveće i grmlje. I. Ljubljana 1965.

UPORABNE VEDE

- Derganc, Mirko: Osnove prve pomoči za vsakogar. Ljubljana 1965.
 Otorinolaringologija. 2. knj. Klinika. Zagreb 1965.
 Pollak, Kurt: Kako medicina pomaga. Ljubljana 1965.
 Guyton, Arthur C.: Udžbenik medicinske fiziologije. Beograd 1965.
 Möderndorfer, Vinko: Ljudska medicina pri Slovincih. Ljubljana 1964.
 Tehničar. Građevinski priručnik II. Beograd 1964.
 Wacker, Karl E.—Conrad J.: Fernsehtechnik von A bis Z. München 1964.
 Haramina, Edbin: Leksikon lova i ribolova. Zagreb 1964.
 Čević, Ivo: Tragovi divljači. Zagreb 1964.
 Čević, Ivo: Lov u pitanjima i odgovorima. Zagreb 1964.
 Jugoslavenska kuhinja — specijaliteti. Zagreb 1962.
 Svjetski kuhar. Specijaliteti iz 100 zemalja. Zagreb 1965.

Voss, Günther: Knaurs Handwerksbuch. München 1958.

UMETNOST — ARHITEKTURA — GLASBA

- Urbanistični program koroške regije 1., 2., 3., 4. in 5. knjiga. Ravne na Koroškem 1964.
 Studija o bodočem razvoju koroške regije. Ravne na Koroškem 1964.
 Urbanistični program Raven na Koroškem. 1., 2. in 3. knjiga. Ravne na Koroškem 1964.
 Ureditveni načrt Dravograda. 1., 2., 3. in 4. knjiga. Ravne na Koroškem 1965.
 Neufert, Ernst: Bau-Entwurfslehre. Berlin 1964.
 Kleinsthäuser. Ferienhäuser. Bungalows. Gütersloh 1960.
 Stratemann, Siegfried: Das grosse Buch vom eigenen Haus. München 1960.
 Accetto, Jakica: Opremljamo stanovanje — toda kako. Ljubljana 1964.
 Zbirka Moderne galerije. Vodnik. Ljubljana 1964.
 Trifunović, Lazar: Galerija evropskih majstora. Beograd 1964.
 Cvetko, Dragotin: Stoletja slovenske glasbe. Ljubljana 1964.
 Turkalj, Nenad: 100 opera. Zagreb 1964.
 Škerjanc, Lucijan M.: Nauk o instrumentih. Ljubljana 1964.

KNJIZEVNOST

- Kratkaja literarnaja enciklopedija. 2. knj. Moskva 1964.
 Vasileva-Švede, O. K.—Gah, A.: Antologija portugalskoj in brazilskoj literatury (10.—20. vv.) Leningrad 1964.
 Aiken, Conrad: Twentieth-century American poetry. New York 1963.
 400 Jahre sorbisches Schrifttum. Bautzen 1960
 Pata, Josef: Lužice. Litomyšl 1946.
 Lirika, epika, dramatika. Studije iz novejšje slovenske književnosti. Murska Sobota 1965.
 Slodnjak, Anton: Prešernovo življenje. Ljubljana 1964.
 Prešeren, France: Poezije in pisma. Ljubljana 1964.
 France Prešeren 1800—1849. (V bengalskem jeziku.) Calcuta 1957.
 Zbirka knjig J. P. Sartra, Honorea de Balzaca in Francois Saganove v francoskem jeziku.

ZEMLJEPIS — ZGODOVINA

- Kratkaja geografska enciklopedija. 4. Moskva 1964.
 Basta, Milan: Rat posle rata. Zagreb 1963.

Lani so v Sokličevem muzeju v Slovenjem Gradcu odprli spominsko sobo pisatelja Ksaverja Meška, v kateri hranijo njegove knjige in pisma. V pogovoru od leve na desno: Pavle Golmajer, direktor Mohorjeve družbe, Jakob Soklič, slovenjegraški dekan, in Viktor Smolej, univerzitetni profesor

Beno Kotnik

JESIHOVANJE

Ovset je minila. Svatom kakor tudi oknarjem še nekaj dni šumi godba po ušesih, kajti zdirčni glasovi klarineta, trompete, basa in meha že dva dni dražijo slušne organe. Ljudje se še dolgo pogovarjajo o tem, kako sta se držala ženin in nevesta pri vseh ovsetnih ceremonijah, kako sta se obnašala camar in družička med ovsetjo in tudi o tem, kako sta starešina in mati ta široka opravljala svoje naloge in dolžnosti.

Komaj pa so ti ljudje prišli v normalen tir, že pride camar z vabilom na »jesihovanje«, kot temu pravijo v spodnji Mežiški dolini, na »umivalco«, kakor to imenujejo okrog Mežice in Črne, ali pa na »bikovo ovset«, kakor tako večbarti rečejo v okolici Podgorja in Suhega dola. Imena so različna, običaj pa skoraj povsod enak pri tej prireditvi.

Zakaj takšna imena?

Jesihovanje pravijo zato, ker se večkrat v tem kraju pije bolj kisel mošt in tudi zato, ker mora camar večbarti izvleči neizkušeno družičko iz jesiha (blamaže), kadar ga je na ovseti polomila.

Umivalco pravijo zato tako, ker so nekdanj ob tem snidenju svatje in oknarji najprej umivali posodo, ki je ostala še od ovseti »obrocana« (neumita); poribali pa so tudi tla, ki so se še svetila od ovsetnih viž.

Bikovo ovset jo imenujejo pa zato, ker je ženin dobil z dnem poroke posebno »licenco« — pravico za skupno ležanje z mlado ženo.

Omenil sem že, da vabi na jesihovanje, umivalco ali na bikovo ovset camar. Star večkratni camar in muzikant, Lagoječi Lojz, ki je že s trinajstim letom godel pri »Rogačnikovi bandi«, je vabil starešino in tudi druge svate tako:

»Zopet sem se namenil k vam, da vas povabim, da bi prišli pomagat prihodnjo nedeljo ob enih pri ženinu uživati dobrote, ki so še ostale od ovseti v neumitih skledah in kastrolah. Ker pa se že hoče vse pokvariti in postati neužitno, moramo na vsak način to spraviti pod streho. Z vami morajo priti tudi vse vaše Micke in Mojce, da nas bodo kratkočasile in tudi z nami zarajale. Tudi vina in dobrega mošta nam je od ovseti še veliko ostalo.

Dobro vem, da ga ne bo premalo. Tudi druge dobrote bodo prišle na dan. Tako da ne bode nobeden goljufan. Lahko pride kateri tudi prav lačen, takoj bo imel svoj želodec natlačen. Zdaj sem vas povabil na to jesihovanje. Nobeden mi luštnost ne odklanja. Tudi vi, kakor vsi vabljeni, morate priti, da bomo o tem še dolgo imeli kaj govoriti.«

Takšno je bilo približno vabilo naših camarjev. Camarji radi pretiravajo, kajti v kastrolah in skledah so ostanki izginili že kar prve dni po ovseti. Pogačo, pečenko in razne štruklje pa je ženinova ali nevestina mati že ob koncu ovseti razdelila odhajajočim svatom. Zato je bila ob jesihovanju skrb matere ta široke, da je oskrbela šartelne; vino se je le redkokdaj pilo. Po večini se ob teh priložnostih pri nas pije mošt, ki ga daruje navadno mladi gospodar. Bogatejši zakoljejo prašiča ali tele, revnejši pa se zadovoljijo s kakšno ovco.

Prvo, drugo ali vsaj tretjo nedeljo po ovseti se ponovno zberejo vsi ovsetarji na jesihovanju. Iz vseh hribov in globač lezejo vabljeni svatje k hiši na novo oženjenega gospodarja, in sicer v času, ki ga je določil camar. Navadno je to okrog ene ure, čas južine. Camar z družičko sprejema svate z godbo pred hišo. Vsakemu paru zaigrajo godci kratko vižo v pozdrav. V hiši pa sprejema svate starešina, ki jih posadi na prostor po vrstnem redu kot pri ovseti. Po mizah so že veliki krožniki, naloženi z narezanim šartlnom. Mošt s svetlo rumeno čisto barvo je v litrih precej na gosto po mizah postavljen in vabi goste k pitju. Poleg mošta pa stoji nekaj politrskih steklenic, natočenih z domačo slivovko, včasih pa tudi s črničevcem.

Ko so prišli skoraj vsi povabljeni, jih camar v sobi v imenu hišnega gospodarja pozdravi, želi vsem lepo zabavo in tudi dober tek. Po mizah se že kadi iz skled, ki so napolnjene z okusno nudlčevo župo. Medtem so prišli v sobo tudi že godci, ki so začeli takoj po camarjevem pozdravu pihati župo. Svatje so si nabasali polne krožnike juhe, in tisti, ki si je nabasal že vdrugič, je trdil: »Najboljši na gostiji je pač župa.«

Ko so tudi godci pojedli juho, se je začel raj. Začel ga je camar z družičko. Pri plesu so odpadle ovsetne pesmi, zato pa čuješ na jesihovanju precej zbadljivk. Po nekaj vižah se gostje vrnejo v jedilnico. Tudi pri jesihovanju se naše gospodinje držijo stare koroške šege, da pogostijo goste po nudlčevi župi s kuhanim hrenom, kuhanim govejim, svinjskim ali ovčjim mesom ter s praženo repico. Z južino se ne mudijo predolgo, da jim za raj ostane več časa, ker je ta pri jesihovanju krajši kot pri ovseti.

Komaj so godci pojužinali, se zopet oglašijo njihovi instrumenti. Staro in mlado raja — raja tako, da so moške srajce in ženske bluže vse mokre od potu. Le mlada žena pogosto dalj časa na svojem sedežu zamišljeno sedi in preiščuje o lepih dneh svoje mladosti v domači rojstni hiši. Pozorna pa postane, ko svatje za kratek čas prenehajo s plesom in s camarjem na čelu zapojejo tisto o mladosti:

»Zabučale gore, zašumeli lesi,
oj mladost ti moja, kam si šla in kje si...«

Zakaj je mlada žena v tako kratkem času postala otožna in žalostna? Prišla je v drugo okolje, kjer ni več tiste prostosti kot doma. Težko se je privaditi novih šeg v novi hiši. Moževa mati navadno ne odloži kuhlje, ker se zaveda, da bi tedaj morala izročiti tudi ključke od vseh shramb in bi postala pri hiši manj vredna. Zato pogosto nastanejo prepiri in če še mož potegne z materjo, nastopi za mlado ženo nevdružno stanje. Redke so hiše, kjer stari z dnem poroke prepustijo gospodarstvo in gospodinjstvo mladim. Pri nas je še vse preveč ukoreninjeno pravilo: »Meni luč, tebi ključ!«

Stemnilo se je, zato prižgejo luči. Tudi oknarji so začeli prihajati. Določena dekleta jim pripenjajo male pušeljce kot znak, da so poravnali vstopnino, ki je namenjena godcem za delno kritje godenja. Oknarje posadijo na dolge klopi na plesišču, postrežejo jim pa s še precej dobrim marternikom, seveda brezplačno. Na plesišču je postalo že bolj živahno. Ko so godci že oddiha potrebni, zapojejo došli oknarji — pevci. Prav dobro jo urežejo; posebno se čuje oni pevec, ki poje čez. Svatje se spravijo k večerji, oknarji pa jim prepevajo. Mlada gospodinja postreže pevce in ostale oknarje z dobrim žganjem. Razpoloženje je vedno boljše. Tisti oknarji, ki so prišli na okne bolj zaradi pijače kot zaradi plesa, začno novo gospodinjstvo hvaliti in trditi, da bo prav dobra gospodinja.

Svatje so bili z večerjo prav zadovoljni, kajti obstajala je še iz pečenke, solate in babje žehte (terjet). Starejši so obsedeli pri mizi, da so imeli oknarji več prostora za raj.

Noč vsem hitro mine. Po mizah so postavljene sklede s kislo juho. H kisli juhi povabijo tudi oknarje, ki so ostali še na plesišču. Camar in družička pobereta pri svatih prostovoljne prispevke, ki so namenjeni za stroške kuharice in strežnice. Godci so bili plačani že ob ovseti, ker se je camar z njimi pogodil, da je pri računu za igranje na ovseti všteto tudi igranje na jesihovanju. Sicer pa je bil pobrani prispevek od oknarjev zelo lep, tako da so bili tudi godci lahko zadovoljni.

Svita se že in sove so utihnile. Svatje in oknarji odhajajo. Godci pa jim za slovo zagodejo na prostem jutranjico. Ljudje še dolgo ne morejo pozabiti Macigojevega jesihovanja. Tako govorijo: »Pri hiši, kjer ni jesihovanja, se nova gospodinja vse življenje drži tako kot kisle repa. Pri Macigoju se ne bo držala tako.«

Šrango piti

Še eno poovsetno prireditev bi tu omenil. Pravijo ji »šrango piti«. Ta navada je razširjena okrog Pliberka, Šmihela, Libuč in sega do Šentanela.

Šrangovci za odkup neveste nočejo denarja, ampak blago v naturi. Navadno se pobotajo za kakih 100 litrov mošta in vsaj 60 kg težko ovco. Na nedeljo, kadar ni jesihovanja, se zberejo vsi šrangovci pri hiši, ki je za njih najbolj primerna in kjer so prostori za raj ter je tudi kuharica že v hiši. Ovco, mošt in tudi pogačo v hlebih in drugo potrebno drobnarijo so spravili že prejšnji dan na kraj, kjer bo prireditev.

Churchill, Winston S.: Druga svetovna vojna. Ljubljana 1964.

Carinthia I. 1964. Heft 1-3, 4. Klagenfurt 1964.

Tudjman, Franjo: Vojna proti vojni. Ljubljana 1964.

Stará Grčka. Sarajevo 1962.

Melik, Anton: Rast naših mest v novi dobi. Ljubljana 1964.

Gestrin, Ferdo: Trgovina slovenskega zaledja s primorskimi mesti od 13. do 16. stoletja. Ljubljana 1965.

Cermelj, Lavo: Slovenci in Hrvatje pod Italijo med obema vojnoma. Ljubljana 1965.

Mikuž, Metod: Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917—1941. Ljubljana 1965.

Melik, Vasilij: Volitve na Slovenskem. 1861—1918. Ljubljana 1965.

Mohorič, Ivan: Zgodovina industrije, gozdarstva in obrti v Trziču. Tržič 1965.

Novak, Drago: Prlekija v narodnoosvobodilni vojni. Murska Sobota 1965.

Poslovilna pisma za svobodo ustreljenih v okupirani slovenski Štajerski. Maribor 1965.

20 let dela ravenske godbe pomeni 20 let glasbene dejavnosti na Ravnah

Zahvala kraja za dve desetletji požrtvovalnega dela

Foto: R. Gradišnik

Letos smo slovesno proslavili 20 let dela ravenske godbe po vojni. Ta jubilej ni bil osamljen, spremljala ga je vrsta koncertov in nastopov. Tako plodna jesen, kot je bila ravno letošnja na področju glasbene kulture na Ravnah, je le malokatera.

Prav je, da v našem listu zapišemo te svetle spomine.

Koroški oktet pod vodstvom pevovodje Leskovarja je kar trikrat nastopil. Prvič za gimnazijo v Titovem domu, drugi večer za odrasle poslušalce v kavarni doma železarjev in še enkrat v Pliberku. Plesna skupina folklorne sekcije je izpopolnila program s plesnimi točkami in v Pliberku je še zabavni kvintet pripomogel k dobremu razpoloženju.

Če bi vprašali, katera od teh prireditev nam je ostala najbolj v spominu, bi se težko odločili za pravičen odgovor. Vsaka od njih je imela toliko toplote in mikavnosti, da je bila vedno znova zanimiva in je vedno znova ganila.

Takrat, ko so peli za gimnazijce, so itak pričakovali priznanje. Vsako leto je tako buren aplavz, letos pa je bil bolj umirjen. Ni bil to aplavz zaradi aplavza, temveč globoko doživetje v srcih poslušalcev, ki ni razdivjano, temveč umirjeno in globoko kot

umirjeno teče Zila skoz skrivnostni gaj, koder so jih vodile stare koroške pesmi.

Ko so peli v Pliberku pa so bili še posebej dobre volje. Tako hvaležno kot sprejmejo pesem zamejski Slovenci, je mi ne znamo sprejeti, ker smo presiti lepote. Reklji so, da tako prijetnega popoldneva še v Pliberku niso preživeli. Še dolgo v noč smo marnvali in svatovali, vsem nam in poslušalcem je ta popoldan ostal v spominu. Ko sem čez dober mesec dni hodil tamkaj, sem čul za hrbotom postarno ženico, ko je pravila: »Šte je pa že biv štu — na muziki,« in ko sem se ozrl, me je veselo pozdravljala.

Tretji koncert skupine pevcev in folkloristov je bil pa posvečen tudi 20. obletnici rojstva republike. Vsako leto smo na široko opisovali zgodovino in razvoj, letos pa smo besedo posvetili skupni stvari — eni sami misli, da bi vse žrtve, ki so padle v borbi, in vse delo v dvajsetih letih po osvoboditvi ne bilo proč vrženo, da bi služilo trajnemu miru in sodelovanju med narodi. Tako je bila spremna beseda na uvodu posvečena trem velikim dnevom — včerajšnjemu, današnjemu, jutrišnjemu:

**Da ne bi vero vase in v človeka izgubil,
sem včeraj si z dlanmi oči zastrl.
Da ne bi upanja potrl,
sem danes pesmi govoriti ukazal.
Da bi človek vendarle ostal,
bom jutri vsemu svetu dal ljubezen,
da bi človek spet postal.**

Ta motiv je spremljala pesem od partizanske, narodne, domače pa do pesmi daljnih narodov.

Kdor je doživljal ta večer, je sklenil, da bo še prihajal.

In po času zadnja prireditev je bil koncert ravenske godbe pod taktirko kapelnika Jožka Hermana ob 20-letnem jubileju dela v novi Jugoslaviji.

Ta slovesnost je bila edinstvena v zgodovini naše pevske kulture. Delo, ki je slavilo svoj jubilej, je težko na kratko opisati,

ker je preobširno. Govornik ga je v kratkih obrisih skušal prikazati, zato bomo zapisali semkaj kar njegov govor.

Dragi jubilanti, dragi navzoči!

V čast si štejem in z iskrenimi čestitkami naj pričnem današnje naše srečanje tu v domu, ko lahko v imenu vseh navzočih in tudi v imenu vseh ostalih, ki danes niso tu, pa še v imenu kulturno umetniškega društva »Prežihov Voranc« ter v imenu železarne Ravne čestitam našemu današnjemu jubilarju — naši ravenski godbi za 20. obletnico dela in uspehov v novi Jugoslaviji.

Dvajset let je dolga doba, vendar dokaj kratka za tako obsežno bilanco, kot jo izkazuje ravenska godba.

Ni namen, da bi našteval vsa dejstva kronološko urejena, vendar ni mogoče mimo nekaterih tako svetlih števil, ki v pravi luči osvetlijo pomen tega jubileja.

Igrali so naši godci že dolga leta pred vojno. Vojna je pritislila ob tla vso kulturno dejavnost, razredčila je vrste godcev in pričeti je bilo treba znova. Ko smo začeli graditi novo domovino in jo kopati izpod ruševin, smo izkopali tudi instrumente, prebudili srca in s pesmijo in dobro voljo odšli v novih 20 let.

Že decembra 1945. leta je ravenska godba nastopila na samostojnem koncertu. Naj bodo za vedno zapisana ta imena:

Franc Vožank, Jožef Kričej, Rudolf Blatnik, Ivan Rebernik, Pavel Arnold, Avgust Pogorevcnik, Vili Navršnik, Ernest Blatnik, Jakob Golob, Valentin Stana, Konrad Urnaut, Ivan Dretnik, Peter Štehar, Andrej Čapelnik, Franc Abšner, Jožef Čegovnik.

Skupaj torej 16 godbenikov pod taktirko tov. Jožka Hermana. In od teh še danes po 20 letih sodeluje 5 godbenikov:

Pavel Arnold, Vili Navršnik, Avgust Pogorevcnik, Peter Štehar in Franc Vožank.

In predsednik godbe skozi 18 let tovariš Pavel Arnold, kakor tudi Jožef Čegovnik in Avgust Pogorevcnik po 10 let blagajnika — čestitamo!

Žal so v tem času umrli trije člani godbe: Karel Mlinarič, Adam Žih in Srečko Hleb.

Od tega dne dalje je nenehno raslo število aktivnih članov godbe. Iz teh vrst je izšlo 129 glasbenikov, osem od njih se je posvetilo glasbenemu poklicu, eden na glasbeni akademiji, 1 na glasbeni srednji šoli, eden študiju in srednji glasbeni šoli.

Težko je razumeti te svetle številke:

450 nastopov
113 koncertov
9 festivalov
13 revij
2 turneje po Jugoslaviji
9 snemanj na RTV
4 gostovanja izven meja v Avstriji
4 veseli večeri
311 pogrebov in
1865 vaj

Skupaj 2865-krat na delu ali vsakih 2 in pol dni. K temu naj prištejem še nastope in vaje orkestra — 25-krat so nastopili v različnih revijah, igrah in koncertih ter opravili 155 vaj.

Sprva so bili pogoji dela dokaj borni, saj ni bilo pravega življenjskega prostora za delo, šestkrat so se selili, preden so si ustvarili svoj »glasbeni dom«, ga še razši-

Pogačo jim je poklonil starešina. Na svojo veselico so vabili novoporočenca, mater ta široko, starešino in camarja z družičko. Okoli treh popoldne pridejo vsi šrangovci s svojimi ljubricami na to veselo prireditev. Kmalu za temi pa pridejo večinoma vsi, ki so bili vabljeni. Pred hišo jih pozdravi z mehi dober mehač. Raj otvori vodja šrangovcev. Ta določi tudi jedilni list, ki je navadno sledeč: golaž, mežerle ali kisla juha.

Veselje traja do belega dne, ko se šrangovci poslovijo. Še poprej pa poravnajo stroške za godce, kuharico in strežnico.

rili in pri tem opravili 6000 prostovoljnih ur dela.

Tako delo zmore le človek, ki ljubi glasbo, ki je z dušo privezan nanjo, človek, ki je plemenit — saj je bilo za vsakogar poleg dela pri godbi vse polno dela na drugih področjih kulturnega udejstvovanja, skrb za dom in seveda skrb za razcvet kraja.

Zato pa tudi niso izostali uspehi. Pogledimo! Na vseh revijah in tekmovanjih so dosegali naši godbeniki prvo ali vsaj drugo mesto z najvišjim možnim številom točk. Poleg velikega števila različnih kompozicij je bilo v tem času naštudiranih kar 260 večjih koncertnih skladb.

V kroniki čitamo za posamezna leta 80, 90, 100, 115 vaj in tudi do 13 vaj v mesecu.

Predolgo bi morali naštevati, če bi hoteli omeniti vsaj vse važnejše nastope naše godbe, za današnji program pa so izbrali samo jubilejne komade, take, s katerimi so ponesli ime in čast ravenških fužinarjev v svet!

K tej kroniki naj rečem vam, dragi godbeniki, samo še par besed od srca.

Vaše delo je delo vašega in našega življenja, je nerazdružljivo povezano z našo zgodovino, je ena izmed veličastnih viž koroških Raven, je ena izmed dehtečih rož pod Goro, je ena izmed tisočerihi nežnih ljubezni v življenju, ki se prične, ko se rodijo naši sinovi, ko odhajajo v svet, ko se vračajo domov, ko slavijo svoj praznik, ko legajo k počitku po trudni poti, ko so dali sebe in svojo moč domu in svojim dragim. Lažje je stopiti na dolgo pot, če te pospremi pesem, prijetneje je dvigati težko breme,

če ob teh zvokih lahko pozabiš na sivino dneva, lažje se je posloviti, ko veš, da ti ob strani stoji zvesti prijatelj. Šele takrat prav veš, da si ga imel.

Vem, da govorim ob koncu tudi vaše besede, če se ob tej priložnosti zahvalim v imenu vseh upravi železarne in vsem, ki so pomagali in še pomagajo, da bi bila rast in uspehi vaši kar najboljši.

Nisem pozabil, samo obljubil sem, zato pa naj bo ta zahvala s skupimi besedami toliko bolj prisrčna. Nekdo si je postavil spomenik, ker je nekaj velikega izumil, drugi se je zapisal v zgodovino, ker je slavno vodil brigade od zmage do zmage, mati je postala boginja, ker je njena ljubezen neizmerna, človek pa, ki je vso ljubezen položil v delo in živel za uspeh in čast koroških godbenikov, se je zapisal v koroško zgodovino in v naša srca. V imenu vseh HVALA ti, dragi Jožko, saj so uspehi tvojih ljudi tvoji uspehi in se jih mi vsi s teboj vred veselimo. Da bi nam še dolgo vodil zveste in požrtvovalne sodelavce zdrav in spoštovan!

Ta koncert je bil obenem posvečen 20. obletnici JNA, saj nismo mogli k tej slovesnosti pripraviti še kaj lepšega, kot smo dali.

Sopki, aplavz, čestitke, vse to ne odtehta žrtve, ki so bile potrebne, da je zrastle na naših tleh tako plodno kulturno seme.

Vsem tu, ki so se trudili, gre cvetje in beseda zahvale, saj tako pomagajo klesati lik koroškega fužinarja, lik poštenega, vedrega in ponosnega svetovljana, kakršnega pričakuje jutrišnji dan.

Inž. Mitja Šipek

smólij — brin: če črvo boli, ga s smóvim ólijem namaži

mevtra — manjši škač

obvagóvten — lakomen: obvagóvtnež nima nikol dojsti

tátрман: pokončni leseni steber, na vrhu véasih izoblikovan v (turško) glavo, v njem cev, iz katere teče živa voda v korito

médnce — kvas

póstev — postel(ja): s postéle je padu

svítne, svítnice — cerkvene zornice v adventu

povnočne — polnočnica: p'r povnočnih je biv

múzniti — klofutniti

žókati — (rahlo) suvati: s škarjami se je žóknju; veja ga je v oko žóknjuva; v prenesenem pomenu: ka me k'r napre žókaš š tim (zbedaš s tem)

frókati — brkati z jedjo: malo pobrskati in pobroditi po jedi in jo zavreči

baj — baje

strúpati — razbiti porcelan ali steklo: skledo je strúpava

búrlati — razgibavati tekočino: Volk je jagnjétu reku: ti mi vodo búrlaš! — Včasih komu v črovesi burla

pridno — : še pridno iz pleníc ni bva, je že za puobami gledva —

ali Šentanievka, ta ne bi gledva, ta bi le »gvadva«, Šentanievc ne »gre«, on »gra«, ne »trese«, on »trase«, ne »marnje«, on »mornje« — t'k k'kr u Puole, po vsiem Pliberškem podne:

brzni so todi m'štvo no žanstvo — dobri, dobrodušni, pošteni.

PESEM NAS DRUŽI

Iz Pliberka je Kulturno prosvetno društvo »Prežihov Voranc« prejelo toplo pismo predsednika Slovenskega društva »Edinost« Lovra Potočnika, iz katerega objavljamo odlomek našim amaterjem v priznanje in spodbudo.

Vaše gostovanje v Pliberku dne 2. novembra 1965 je zapustilo med tukajšnjim slovenskim prebivalstvom najmočnejši vtis. O nastopu na visoki ravni vaše folklorne skupine s prikazom narodnih plesov od severa do juga kakor tudi o godbi odličnega kvinteta in o petju izšolanega »Koroškega okteta« se govori ter je bila prireditev za vse občinstvo bogato kulturno doživetje in si takih prireditev še in še želimo.

Zelo pohvalno so se o prireditvah izražali tudi redki nemško govoreči gostje, kar je tudi uspeh. Pravijo, da tako lepo podana programa v Pliberku še ni bilo. Kritiko je povedalo občinstvo samo z navdušenim ploskanjem in pritrjevanjem.

Zadnji občni zbor SPD »Edinost« v Pliberku je vašemu gostovanju izrazil med več prireditvami, ki so bile od predzadnjega občnega zbora, najboljše priznanje.

Že prvi sad našega dogovora o medsebojnem kulturnem sodelovanju je bil dragocen uspeh. Gotovo: prav nam najbližja Mežiška dolina s svojim visoko razvitim industrijskim gospodarstvom, z dobrim sožitjem med kmetijstvom ter industrijskimi in rudarskimi panogami, s svojimi zavednimi slovenskimi Korošci in ne nazadnje s cvetočo in kvalitetno prosveto je nam Slovencem kot narodni manjšini na Koroškem zgled, opomin in hrabilo, da vztrajamo v zavesti svoje narodne skupnosti!

Domače besiede

(Iz narečnega slovarja študijske knjižnice)

hrliti — smrčati: t'k hrliti, da se póstev trese

dražnik — občestni jarek: če nevté dražnikov protí čedili, bo vada cesto razdrva

stava — garnitura (obleke), od ádrce do črievlov

rusast — kosmat, brkat: kjer je rusa, tam je mož — brado ma t'k vsaka koza

stórija — pripovedka, pravljica, legenda (historia)

hóden prt — domače, laneno platno: hoden kiki te'm dava, se boš, srboritnik, mev za ka čóhat

ófertén — bahav, domišljav (hoffärtig): ófertna dečva bo na óferti ostava

Prángati — o vejke noči po puole okovo prángaji: grejo v procesiji; kirbodi pa taj iz kancelije v kancelijo prangajo, ko deva nimajo

gare — dvokolesni samótežni voz: pri Macegoju se je medved v gareh vozu

a maš fugo? — ali se bojiš (izzivanje za pretep)

fantóra — pohištvo; »je za staro fantoro pri hiši« (če je kdo star, nekoristen pri hiši)

tavh (tavoh) — teloh

gnar — denar: gnar no pa rit m're skrit

zbarkievati — izpraševati: vejko zbarkuješ, boš vejko zbaru

strahopézen — strahopeten

turšca — koruza: turski žganki pa vreče mlieko — to bi angelci jedli

nicína — osojna stran: v nicini žito ne grata; óšven ma pov svéta v nicini

kvoca — suha hruška: je mogočen ko kvoca v piskri (suha hruška se namreč pri kuhanju napihne)

čáče — igrače: naše otrokóvje nima vejko čáč

an hóst — nič kaj: an host venč kaj vie k'kr jaz

blúncati: če sod, ki ni poln, premikaš, tedaj mošt v njem blunca; iz polnega ška-fa voda »čriev bluncne«

krlútiti — če se kdo pri hiši zvečer že ne more spat spraviti pa še to pa še ono delo najde: krluti no krluti in ne gre h kraju (t. j. spat); ona krluti n't'r v nuoč, on ji pa sviati (t. j. nedejavno navzoč)

šúrjati, biti šúrjást — hlastno hiteti z delom: duor šurjá, mu dévo na-zda (ne izda)

drnézgati — sitnariti za nekaj: že ciev popógni, drnézgaš, eri že, eri nobárt (aufhören)

sknécati — rahlo stokati; dojenček »skneče«; mevžast človek je sknécast: je an sknécast déd, ni kaj ž njim

mieziti (se) — premikati (se): cévo nuoč je št'k léžu, da se kni zmiezu

„Ne zamerite, da smo godci take lisice...“

Obraz fužinarja in muzikanta Avgusta Kokala

Klobuk dol pred številkami iz življenja **Avgusta Kokala-Lamprečega Gustlna!**

37 let dela v našem najtežjem obratu, v topilnici, 39 let gode po ovsetih — na 380 je zraslo število — 150 viž zna na pamet. Šal, ki si jih je v teh letih izmislil, ugank, ki jih je zastavil, in pesmi, ki jih je zložil, pa nihče ni štel.

Postavni, živahni in zmeraj nasmejeni možakar je v prvi vrsti fužinar starega kova, kakršnih je malo. Kar je v železarni, še ni bil zaradi nezgode v bolnišnici. Saj se je kljub previdnosti kdaj opeknel po nogi, pa je enostavno izrezal usnje na čevlju, hodil naprej na šiht in se je opekline zacelila. Z vsakim mladim se lahko kosa pri peči in svoje delo ima rad, ampak srce je le pri muziki, pri harmoniki, na ovsetih. Ko sleče šihtno obleko in oprta harmoniko, se kar pomladi. Glasbo in pesem nosi ljudem, kar pomnijo, zato ga imajo vsi radi.

Ni manjkalo težkih in hudih ur v njegovem pisanem življenju, vendar je tako srečne narave, da se mu tudi najbolj resna stvar s časom obrne na šalo, pa boleč spomin otopi in zmaga smeh.

Dvanajst otrok je bilo pri Lampretu. Dokler je oče hodil na šiht, (52 let je delal!) je še šlo. Potem pa so ga upokojili s 56 kronami penziona na mesec in je moral tri mesece hraniti, da se je lahko enkrat napil.

Muzikalnost je bila v rodu in Gustl še danes na pamet zna Pesem o prevalskih fužinah, ki jo je pela njegova mati (objavljena v KF 1951, št. 1-2). Harmoniko je kupil oče bratu Hanziju leta 1922 (Ivan Kokal-Imre, španski borec). Ko pa je brat moral čez mejo, je pripadla Gustlnu, ki jo je pred žandarji skrtil na ta način, da jo je zakopal in je ostala v zemlji tri mesece, pa se ji kljub temu nič ne pozna in je še danes ne zamenja za novo.

Žandar Mežnar, ki je zastonj lovil mlade ilegalce (Gustl je za Hanzija skrival in raznašal letake), jih je takole klet:

*

RAVENSKI FANTJE

(Po lovski)

Sred' leta, ko so dolgi dni,
po nedeljah kaj začeti ni,
po ogljih okol' potepati,
in dekleta klicati.

Ko smo začeli klicati,
se najprej moja oglasi.
Ona čisto tiho govori,
zato ker očka spi.

Čuli smo, da nekaj hodi,
rekli smo: »To ni kar bodi!«
Očka pacl zagrabi
in morali smo bežati.

Leteli smo, da svet se trese,
ko očka za nami pacl nese.
Ko bi ne bili bežali,
bi jih čez hrbet dobili.

Očka je pacl od sebe vrgel,
jaz sem se nazaj obrnil:
»Tebe se že ne bom bal,
če paclna ne boš pobral.«

Ko bi vsi fantje taki b'li,
kakor naši Ravenčani,
bi dekleta rekale,
da bi še venca vredne b'le.

»Ta prekleta banda, s politiko se bavijo pa igrajo ko cigani!«

Hudo so Gustlna privijali žandarji, ko je brat pobegnil, in še danes se mu pozna, kje ga je usekal eden, vendar ni ničesar izdal. Pa ga je takrat in pozneje glasba reševala.

Ze mlad pob je rad opazoval godce in si dobro zapomnil ne samo vse, kar so igrali, ampak tudi vse tiste lepe prigodnice, ki so jih znali povedati ženinu, nevesti in staršem tako ganljivo, da so ženske jokale. Vse je čul, ničesar pozabil in ko je začel gosti, po malem sam dodajal.

V časih, ko je človek le s politično ali cerkveno protekcijo dobil službo, si je izposloval delo v železarni za dva litra imenitnega črničevca, na ovsetih pa je začel igrati že prej. Najprej je godel s Petrači.

potem z Viterniki, s Srebretom, z Rogačnikom, Večkom in s Hotuljci in večino teh godcev preživel. Zdaj igra skupaj s Čegovnikom (63 let) Golobom (55) in Kurtnikom (57) ter je s svojimi 53. leti še vedno najmlajši v skupini.

Po vseh domačih bregih je godel od Kotelj do Koprivne pa na Štajerskem do Selnice in Rač ter onstran meje v Pliberku, Šmarjeti in Volšperku. Igral je mladoporočencem, na zlatih porokah in celo na diamantni.

Prava »sezona porok« je sicer pustni čas, vendar začnejo nekateri že na Stefanovo, pa tudi majnika ne manjka ovseti. Rekord je Kokal dosegel leta 1936, ko je tako primanjkovalo muzikantov, da so se ljudje ženili celo ob sredah in četrkih. Tega leta je igral na 30 ovsetih.

Zdaj je seveda godcev dovolj in je menda samo na Ravnah 19 partij, vendar se stari in mladi kar razumejo in ni nobene nevoščljivosti med njimi, saj imajo vsi zadosti »dela«.

Ovset je bila res v Selnici, ampak koroška nevesta je hotela koroške muzikante. Poglejte jih od leve na desno: Mravljak, Kokal, Čegovnik, Golob

Naš livar si je kar v kavarni izbral nevesto, da bi bil vse življenje dobro postrežen

VSI, VSI, VSI, PRI SV. DUHU NA KIMPERZI

Pesem o ravenskih upokojencih

Mi smo veseli penzionisti,
računi naši so zdaj čisti.
Dobili smo penzije,
za naše martre lon.

Od raznih ust so mero vzeli,
penzije talati začeli.
Kako bi blo hudo,
če bi v usta vse ne šlo.

Za nas lepo so poskrbeli,
nič delati ne bomo smeli.
Lahko se vsak doma
na peči pocartlja
pa sanja kar na glas
od vinca in klobas.

Do smrti gvišno bomo živeli
in tole lepo pesem peli:
»Vsi, vsi, vsi,
pri sv. Duhu na Kimperzi!«

*

Stare muzikante pa ljudje še vedno radi vabijo. Nekaj zato, da slišijo spet stare viže (novih imajo tako vsak dan po radiu dovolj), še bolj pa zato, ker znajo kaj povedati.

Da je poroka važna stvar v življenju, vemo, pri nas pa je kmečka ovset kar cel obred. Na takih »klasičnih« ovsetih glavne ceremonije sicer res vodi camar, vendar tudi godci niso samo godci, ampak tudi ceremonijarji, igralci, šaljivci, pesniki in recitatorji.

Ce je poroka majnika, je treba povedati drugačne pesmi kot decembra. Nevesti je treba povedati pesem ob slovesu od doma, prav tako njeni materi pa svatom itd. Treba je biti iznajdljiv, odrezav, duhovit in dober poznavalec ljudi, da je za vsakega prava beseda, da ni dolgčas, da pa tudi ne

pride do zamere. Vse te talente pa Kokalov Gustl ima, pa še rima mu teče, da je veselje — obe priobčeni pesmi sta njegov.

Pa naj nikar kdo ne misli, da je takale ovset lahka stvar. Morda za svata, ki lahko za kako uro leže, ko je utrujen od samih dobrot, godec pa ne sme biti nikoli utrujen. Ali je potem čudno, če je Gustl nekoč pozimi domov grede kar med potjo malo legel, da bi se spočil, pa se je zbudil z 20 cm debelo snežno odejo na sebi —?

Kdor bi hotel popisati res vse dogodivščine starega muzikanta, bi napisal celo knjigo. Ali naj povemo tisto, kako je bilo, ko so prišli godci po nevesto, pa je steljo sekala in rekla:

»Če bo ovset dva dni, boste že počakali, da bom še steljo nasekala!« Ali tisto, kako se je za Uršljo goro sin poslavljaj od očeta, ki ga je »držal pod kuratelo«, in dejal:

»Preljubi oče, hvala vam za vse, kar ste mi v življenju dobrega storili, pa tudi za to, da ste mi do 18. leta kruh rezali, ker si ga sam nisem smel.« —?

Kdo na svetu bi uganil, kateri stolp pri sv. Petru nad Otiškim vrhom je »mandle«, kateri pa »bajbka«! Kar sam je moral Gustl svojo uganko tudi rešiti:

»Bajbka je tisti, v katerem še na veliko noč regljajo!«

Kakšne šele povedo svatom, ko pobirajo lecmam! Pa nihče ničesar ne zameri, v opravičilo pa godci zapojejo:

»Ne zamerite, da smo muzikanti take li-sice, ki nimamo na rokah bele rokavice!«

Tak je torej Avgust Kokal, ki bi mu bilo hudo dolgčas, če bi moral zapustiti svojo VF-peč v železarni, in ki ne bi mogel živeti, če ne bi godel.

Med smehom je pribil:

»Sem bil že čudno dore vole na sveti — pa eram pa še kar!«

M. K.

Ive Šubic, Mati in hči, 1963, olje

zane. Imel jih je narisane cele zvezke, pa mu je torba s temi listi izginila v težkih bojih v Dražgošah. V njegovi tehniki slikanja, podlaganju barv, da prosojno zapoje druga na drugi in ustvarijo občutek globine, se je morda zbudilo slikarstvo starih kmečkih cerkvenih mojstrov Šubicev, katerih oče je bil prav tako doma v Divjakovem malnu.

Umetnik se je npr. v podobah Partizanski konj in Mrtvi partizan poslužil nerealnih ekspresionističnih sredstev. Grozljivost vojne prikazuje s kričeče rdečo barvo, ki prekrije izmučenega konja, in mrtvi partizan leži s svojo donkihotsko razjedeno postavo sredi daljine, hladne, z visokim, mrzlim zimskim soncem. »Včasih pride človek do stvari, ki se z enostavnim realizmom ne dajo povedati,« pojasnjuje sam umetnik. »Seveda pa ne grem namenoma za temi sredstvi, ampak mi jih ponudi delo samo.«

Šubic je trdno zakoreninjen v domači Poljanski dolini. O tem so pričala tudi dela na ravenski razstavi. Planinca v zimi, kmečka tihožitja, Johana, Motiv iz Loke, Berač, Pod starim vrhom itd. Zanimivo je, da ga domača zemlja spremlja tudi v širni svet, v Pariz na primer, kjer je med drugim ustvaril Molžo, Vola, V hlevu — prizore iz našega kmečkega življenja.

Naj zaključim z besedami Bogdana Pogačnika: »Sicer pa je vsaka umetniška slika nekje prevara, čeprav blagodejna in z resnično osnovo ni nekaj objektivnega in vsakomur enakega. Stopi k njej in pogovarjaj se z njo po svoje, morda boš ob njej doživel sam kaj povsem novega.«

Pri šoferskem izpitu

— Kateri so najvažnejši deli motornega kolesa?

— Rezervni!

Uradniška

— Na svetu je vsak peti človek Kitajec, pri nas pa vsak šesti uradnik.

Ive Šubic je razstavljal

Konec decembra 1965 je ravenski likovni salon priredil v študijski knjižnici razstavo del Ive Šubice, ki si jo je ogledalo precej Ravenčanov. Sledeči prispevek povzemamo po uvodnem nagovoru Leopolda Suhodolčana ob otvoritvi razstave.

Slikar se je rodil v Poljanah nad Škofjo Loko in izhaja iz znane slikarske rodbine. Študiral je na šoli za umetno obrt v Ljubljani, nato pa na umetniški akademiji v Zagrebu. Leta 1941 se je vključil v NOV, bil borec Cankarjevega bataljona in Tomšičeve brigade, nato pa ilustrator in vodja grafičnega oddelka Centralne tehnike KPS. Po osvoboditvi je v letih 1945—1948 nadaljeval in končal študij na ljubljanski akademiji za likovno umetnost. Specializiral se je v oljnem slikarstvu pri prof. Gabrijele Stupici, grafiko pa je študiral pri prof. B. Jakcu. Razstavljal je doma in v tujini. Pariz, Benetke, Milano, Torino, Berlin, Tokio, Moskva, Peking, New Delhi, Budimpešta, Rio de Janeiro, Praga — vse to so mesta, kamor so romale njegove podobe.

Ive Šubic slika v olju in temperi, se ukvarja z grafiko in je prejel III. nagrado

za grafiko na razstavi NOB v delih likovne umetnosti Jugoslavije leta 1961. Velik sloves si je pridobil tudi kot ilustrator, zlasti del za mladino, enkratne pa so njegove ilustracije v mladinskem tisku (Ciciban, Pionirski list, Pionir) in je dvakrat prejel Levstikovo nagrado za ilustracijo (leta 1949 in 1951) ter prav tako za ilustracijo nagrado Novo pokolenje leta 1964.

Ive Šubic je ustvaril pomembna javna dela in je mojster zidnega slikarstva, o čemer pričajo freske, mozaiki v skupščini SRS, v HC v Vuzenici, v Partizanskem domu v Vodiški planini ter freska na kmečki hiši v Poljanah.

Koliko resničnosti, bojev, smrti, gladu, pa tudi veselih in ponosnih doživetij je nakopičil čas NOB v marsikaterem umetniku, ki še danes poskuša obuditi tisti čas v svojih barvah, linijah in oblikah! Sam umetnik pravi: »Najsi sodi morda kdo, da je že zastarela, a mene bo še dolgo priklepala nase prav partizanska motivika.«

Hodili so k njemu v kratkih odmorih sredi hajk ali napornega marša: »Daj, Ive, naslikaj me!« In jih je risal, hitro in brez radirke, z eno potezo, bradate, razmršene, v klobukih, kučmah, titovkah, prve parti-

Tudi ta konec je naš

Obisk v Koprivni

Zarinjena med Čofatijev vrh in Olševo je Koprivna ozka, vijugasta dolina ob Meži. Vanjo se stekajo Repov potok, Koprivna in številne druge manjše vode, ob katerih se tu in tam odgrinjajo travniki. Med njimi kipijo proti severu kopasti hribi, na jugu pa režejo v nebo skalnate stene Olševe in Raduhe. Na vseh straneh je temno od gozdov in po smoli diši. Tu in tam je krčevina z njivami in travniki, domačija visoko v hribu. Prav nazaj moraš nagniti

Stari Lipold

glavo včasih, da sploh vidiš sonce. To je Koprivna.

Se nam morda zato zdi tako daleč, tako nezanimiva, da jo manj poznamo? Po krivem. Saj res nima takih, graščinam podobnih kmetij kot sosednja Topla niti nima takih kašt. Koprivcem je tudi že mežiška jama daleč, kaj šele ravenska železarna, v kateri menda delajo le trije, torej slab promil med zaposlenimi. Pa vendar delamo Koprivni veliko krivico. Le v dobro bi ji morali šteti, da ni pocukrana s kočami in moteli in da so prebivalci prej nezaupljivi do tujca kot turistično lažnivo široko nasmejani, saj potem, ko se počasi otajajo, ni bolj prijaznih in gostoljubnih ljudi od njih.

V Koprivno je treba ob lepem vremenu peš, da vidi človek vse ostrvi ob poti, planinske plotove, bistro Mežo, hiše in bajte ob cesti pa domcve, prilepljene v strminah kot lastavičja gnezda. Treba se je zastrmeti v stare mline in žage, v ta stisnjeni svet, kjer je kilometre in kilometre v krogu sam gozd.

V Železno Kaplo, Savinjsko dolino in v Črno je iz Koprivne enako daleč, ampak zares pošteno daleč. Sicer pa Koprivci iz teh krajev niso potrebovali dosti stvari. Po sladkor, kavo, sol in petrolej pa tobak so hodili, vse drugo so pridelali doma.

In ko takole človek hodi ob delavniku po Koprivni pa ne vidi nikjer mladih ljudi, ker je vse na delu v gozdu, doma pa so le starci, se mu ob njihovem pripovedovanju počasi razgme zgodovina kraja za sto let nazaj, saj je v spominu starcev njihova mladost bolj živa kot polpretekla doba, prva svetovna vojna jim je skoraj važnejša od druge, obe pa enako hudi. Znamenja sedanosti v kraju niso tako vsiljivo prisotna, da bi motila vzdušje, in tako se na vse strani rišejo obzorja, nič drugačna kot pred 80—100 leti, človek pa prisluhne življenju te gozdne dežele.

Kakor so se zivali letni časi drug v drugega, je Koprivec pihal v premražene roke ali si brisal pot z vročega čela iz tedna v teden, iz leta v leto. Ne posebno bogat kraj je vendarle od nekdanj privabljal še revnejše Savinjščane na delo v gozd. Pa so se poženi in ostali.

Zvon sv. Jakoba jih je klical ob nedeljah k sebi. Po uro, dve so imeli do njega z vseh strani. Pri cerkvi se je mešala koprivška govornica — mežiško, kapelsko, savinjsko narečje. Težko je danes ugotavljati rod, ko se izkaže, da je celo nekdanj mogočni Lipold (zadnja avtobusna postaja iz Črne, nekoč pa gostilna in občina) štajerske krvi, ker je njegov ded prišel iz Luč leta 1868, ko je kupil posestvo.

Tudi v Kaplo so se ženili in od tam vodili neveste, ki so jih spoznavali na sejnih. Na 2. avgusta se je sploh vsa Koprivna spreminjala v cesto, po kateri so s Štajerskega gonili živino v Železno Kaplo, tudi po 100 parov volov, tam pa jih je kupoval Tirolec.

V pripovedi 84-letnega Lipolda je preteklost včasih zagrnjena s čudno pravljíčno tančico urokov, zagovorov in zlih prikazni.

Ko je namreč njegov ded kupil posestvo, prejšnji lastnik ni mogel preboleti izgube, zato je nagajal s coprnijo in je podtaknil v hišo celo mrtvaško glavo, da bi pritegnila povodenj, ki bi poplavila Lipoldovo. Pa so spaka srečno našli in so pri sv. Jakobu glavni zvonili kot pravemu mrliču in jo prav tako pokopali, da je bil potem mir.

Denarja je bilo takrat malo in so kmetje plačevali v naravi: žito za vino itd. Tudi šole ni bilo. Šele nekje leta 1897 so začeli župniki sami poučevati, obvezen pa ta pouk seveda ni bil, tudi časa za učenje ne preveč. In ker tudi duhovniki niso bili vsi enako nadarjeni in navdušeni učitelji, se je včasih kateri rod šolarjev učil bolj katekizma in zgodb iz Svetega pisma kot pisanja in računanja.

Župnijska kronika se je izgubila, vendar vam naštejejo stari župnike na pamet: Alojz Hutar je baje umrl leta 1897, sledili pa so župniki (obenem že tudi šolniki!) Kokačka, Smolej, Serajnik in naposled Hojnik. Ta je najbolj imponozantna figura med vsemi, prav Prežihovega peresa vreden.

Knjig je imel — pravijo — da bi jih s parom konj ne odpeljal. Pa jih je tudi znal uporabljati. Bil je slikar, inženir in zdravnik, veterinar, lovec, furman in kmet.

Ceste je izmeril Koprivcem, zobe jim je pilil, s konji je vozil, oštir jim je bil, ob-

činski tajnik in učitelj, pa gotovo so še kaj pozabili povedati.

Silno koristno je bilo torej hoditi k sv. Jakobu, saj so po opravi vsaj občinske posle še uredili, pa pri Mežnarju v gostilni pomoževali.

Kako je svet majhen, se je pokazalo prav tu, saj je stari Lipold na italijanski fronti

Vrdev

dolgo služil pod nadporočnikom Francem Kotnikom-Zupancem, ki mu k znanim lastnostim zdaj lahko dodamo še to dobro da je rad imel okoli sebe domačine, ki jim je lajšal vojaščino, kolikor je mogel.

Meja je po plebiscitu Koprivce hudo stisnila in prizadela, saj so imeli dosti sorodnikov in prijateljev na drugi strani. Menda so tudi zato skozi vso staro Jugoslavijo protestirali proti njej s tihotapljenjem. Cele storijske — napete in šegave — so se leti spletle o tej njihovi dejavnosti, ampak če hoče človek izvedeti kaj bolj določene, zadene ob konspiracijo, ki drži še zdaj trideset let po tistih časih. In če bi jim človek verjel, potem sploh ni bilo Koprivca ki bi bil tihotapil, ampak so bili to nek nedoločeni klateži, ki so prišli kdove od kod pri tem pa so romale skrivaj cele črede živine prek meje. Toda Koprivci pač migajo z rameni in se smehljajo. Nič čudnega, da jim nekoč niti financarji niti cariniki niso mogli do živoga.

Vrdeva — Hedovega Tevža — prek 80 let starega, nekateri sumijo, da je morda vendarle kdaj pogledal na »ono stran« po prepovedani poti. On pa hud, da ne.

Užitek je gledati in poslušati možaka, ki je suh, siv, pa tako mladih in porednih oči, da pob pri dvajsetih ne bi mogel imeti takih.

»Kako bi mogel ponoči švercati, ko seš pa vse dni garal?« nedolžno mežika, potem pa do grma natančno popiše vso mejo, da bi dokazal, kako to tudi »zaradi terena« ni bilo mogoče.

Taki so bili Koprivci tudi med okupacijjo. »Koprivška republika« so pravili njih

hovemu koncu, s katerim si Nemci niso mogli dosti pomagati.

Pol Koprivne je bilo v gozdu, druga polovica pa je prvi pomagala. Partizanom so dajali, dokler so sami kaj imeli, potem pa so partizani hodili po živež v Avstrijo, kuhali pa so v Koprivni. Seveda so Nemci hajkali, toda kaj so si mogli npr. pomagati spet s Hedovim Tevžem, tem starim avstrijskim soldatom, ki je bil z vsemi žavstrijami namazan in je tako strepal Nemce, da bi bili kmalu verjeli, kako v Koprivni še nikoli ni bilo partizanov, ker je bilo pač — prenevarno zanje.

»Kar pomislite,« jim je smrtno resno pravil Tevž, »vi jih lahko napadete iz Kaple, iz Globasnice in iz Črne naenkrat, pa bi bili zajeti. Veste, da niso tako neumni, da bi hodili sem!«

Pa spregovori Tevž spet o tujpljenju v tistih bregovih, ki so za popotnika tako romantični. Vse manj sejejo danes, pravi, vse bolj pa živijo od gozda.

Vse, kar Tevž pove, bi bilo vredno zapisati ali posneti na trak. S svojo pametjo je sukal kaprole v avstrijski vojski, staro-jugoslovanske predstavnike oblasti, ohole okupatorje, pa najbrž tudi prezagrete aktiviste, če so preveč sitnarili tam okrog.

Govori o starih časih, pa mežika zraven, da nikoli ne veš, koliko od povedanega misli zares, koliko pa ne.

»Vedno slabše je,« pravi, »zdaj že muzikantov zmanjkuje pri nas. Kak mehač se še pokaže kje, to je vse.«

Anekdotično strne pogled na zadnjo vojno iz perspektive preprostega Koprivca:

»Partizani so pobrali živino, ustaši pa kure — po je bvo pa dou.«

Da ni bilo »dou«, vemo mi in on, ko pelje mimo traktor hlode, ko skoraj v vsaki bajti igra radio in se vračamo proti Črni mimo nove šole ter na vsakem koraku odkrivamo sledove napredka, na katerega pa so Koprivci prav tako ponosni kot na svojo zgodovino.

n. r.

poslopju na njenem robu, ki se nam je predstavilo z napisom »Gendarmerie«. Tudi čez polja brzeči motorni vlak nas je opominjal, da nismo doma, a deklet, ki je v cerkvi krasilo oltar in nas poučilo, da smo v Dobu, nam je okrepilo občutke, da tudi nismo na tujem. S tako dvojno mero dojetanja te deželice smo nadaljevali pot in se mimo Pliberke približali tistemu kotu podjunske ravnine, ki je že od nekdaj bil prag na enih njenih vzhodnih vrat v Koroško.

Tu, pod vrhovi Pece, na njenem severnem vznožju, človek še danes začuti, da se svet odpira v nove smeri in da vstopamo v novo pokrajino. Ta občutek ni nov in tudi ne samo naš, ko gledamo tja s skrbjo. Poznali so ga že prvi nasejenci pred skoro tisoč leti, ko so pred seboj zagledali novo deželo, brez polj, vasi in belih cest, pusto, a vendar vabljivo, z mamečimi obzorji pri zahajajočem soncu. Toda za tem je malo ostalo, komaj kakšna izgubljena kamnita sekira lovca ali poljedelca iz kamene dobe. Danes se asfaltna cesta izgublja proti mejnim gričem in tihoten pliberški kolodvor je znamenje, da tja čez ni več tiste rimske ceste, ki je nekoč prinašala tokove novega življenja z juga. In tako lahko »spak« lahko miselno kolovrati po praznih cestah, dokler mu noge (pardon, kolesa!) ne zastanejo v Šmihelu. Kaj se je zgodilo? Nič, počitek, izstopiti prosim! Nihče se ne zmeni za nas sredi vročega popoldneva pa tudi Gaj Krišpin Ruf in njegova gospa Bebija Bononija sta že skoraj dva tisoč let mrtva in tu nekje pokopana in nas zato ne moreta sprejeti. Mogoče je tudi ta visoki uradnik mestne uprave v Virunu na Gosposvetkem polju rad živel v tistem koticu Podjune in hodil na sprehode na Katarinin grič, kamor sedaj prodira v strelcih moja družina. Ta je tik nad vasjo, v gozdnem plašču skriva cerkvico, pod mahom pa hrani ostanke pravadne požgane ali opuščene ilirske vasi. Tod so bili nekoč živahni časi, nasipi so obdajali ta otok iz krede, med lesenimi kočami so hodili ilirski možje in žene in

Za arheološkimi spomeniki po južni Koroški

Ne vem, če je to posebno zanimivo, toda obisk Koroške mi vselej pomeni nenavadno doživetje, izpolnjeno z radostjo nad zopetnim svidenjem, a tudi s trpko bolečino. Naj sem jo obiskoval kot dijak ali v poznejših letih, vselej sem s posebno slastjo prisluhnil domači besedi — in vselej sem bral iste tuje napise. Njena usodna mejna veriga karavanških vrhov jo tako neizprosno ločuje od ostalega slovenskega sveta, da mi s svojimi drugačnimi perspektivami na vseh straneh neba nudi čar neznanega, toplina besede njenih slovenskih prebivalcev pa to zmedeno odtujenost raztaplja v slasti občutka domačnosti. Tako sem jo užival kot romar v izgubljene kraje, kot izletnik po deželi jezer, nazadnje pa sem jo gledal še kot arheolog, ki ima pogled obrnjen v zemljo in davno preteklost, blišč in beda sedanjih podob mest in vasi pa so mu le stekleni gradovi v pravadni pokrajini.

Tako kot na jug je Koroška zaprta tudi proti vzhodu in zato smo morali s »spakom« prekobaliti zavite klance Golice, da smo se lahko spustili v ozko deber Labotnice in se skozi zakajena ozračja okrog Wolfsberga pripeljali do južnih, sončnih polj pred Dravo. Morda je bilo to že rahlo vznemirjenje, morda nestrpnost pred srečanjem s starimi slovenskimi tli, lahko pa je bila tudi čisto navadna šoferska nepremišljenost ob tesnem prehitevanju na dolgi ravni cesti, res je pač samo, da me je šofer mimo vozečega tovornjaka z besno mahajočo pestjo prvi pozdravil na Koroškem. Nato smo v Labotu zavili čez most in se po lepi asfaltni cesti pognali ob južnih bregovih Drave proti Podjuni. A gladkega asfalta je bilo kaj kmalu konec, ker je cesta proti Pliberku šele v gradnji in medtem ko se je »spak« vzvišeno pozibaval prek jam, smo na vsej poti skozi tihe vasi srečali le enega samega, po kakšni pomoti sem zablodelega francoskega avtomobilista. Na ostrih ovinkih tudi ni bilo časa

kaj mnogo občudovati Dravo, vitki most podjunske železnice nad njeno ukročeno gladino in ne z očmi iskati vasico Led onkraj reke, kjer so pred tisočletji že Kelti prodirali v to deželo in pri tem celo izgubili lonc denarja, ki je sedaj edina priča o tem.

Vaška lipa s starodavno cerkvico ob cesti je vabila k odmoru in popotnemu kosilu, kakršnega si Slovenec iz svobodne domovine pač najčešče privošči na popotovanju po tujih tleh. Prepustili smo torej »spaka« polurnemu počitku v senci, posedli na pripravljeno klopico, jedli in se ozirali po v drevju skriti vasi, a tudi po mogočnem

Freske pri Lesjaku

spodaj na polju na severni strani, pri tihih Čergovičah so imeli svoje pokopališče. Od vsega je ostalo le nekaj gomil, ruševine izginulih koč in stara pota je prerasla ruša, glasove davne govorice je raznesel veter, ki zdaj lovi slovenske klice mojih otrok, griček pa stoji sredi ravnine kot večni spomenik, ki se ne meni za počasno vrtnanje v njegova nedra v kamnolomu na zahodnem pobočju.

Katarinin grič ostaja za nami in pri Globasnici smo zapeljali na rimsko cesto, ki je prišla semkaj pod vznožji Pece mimo Zgornjih Libuč, Dolinč in Bistrice. Čeprav ne upamo trditi, da se vozimo točno po njenem cestišču, pa opazimo spremembo že po tem, da je asfalta spet konec in smo ponovno na pristnih koroških tleh. Tod nekje, od Štebéna sem, je njega dni bivši slovenjegraški notar Winkler z lopato sledil temeljem rimske cestne postaje Juene, ob kateri je neznan imenitnik zakopal v zemljo lonec s tristo denarji. Od vsega ni ostalo ne kamna na kamnu in tako nas na ves nekdanji vrvež v gostiščih in hlevih spominja še najbolj ime Podjuna. Toda ko se ustavimo na travi ob ozki cesti, da bi nemškemu mladeniču v širokem novem oplu ne ogrozili življenjskega prostora, je nad nami že drugi spomenik nekdanje veljave tega kraja. Videli smo ga že od daleč, dal se nam je spoznati s svojo navpično severno steno, starodavni greben sv. Heme, nekdanje utrjeno pribežališče preplašenih Rimljanov v nevarnih časih, druga Juena, sedež prve škofije in današnja romarska pot, skrita v gozdovih. Tu je že prvo krščanstvo rimske države tipalo v miselnost noriških domačinov in jih še trdneje privezalo na nove gospodarje, kot se je to nedolgo po tem dogajalo tudi našim prednikom okrog Gospe svete. Danes je živahno v tem kraju le ob romarskih shodih, ko se ljudje predajajo prastarim kultom in iščejo v vodi pri Rozaljinem izviru zdravja in moči. A

ker smo ta dan zamudili, nismo krenili tja gor.

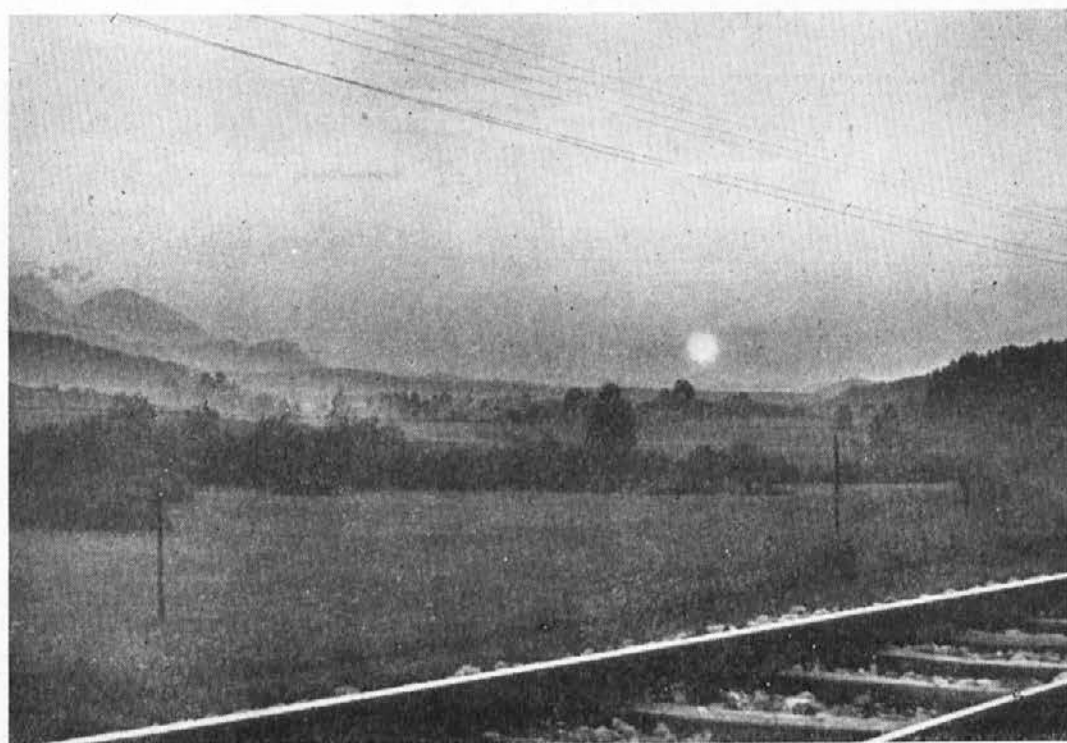
Iz samotnih cest smo v Dobrli vesi spet zavili na prometno pot z vrvežem, ki ga Koroški prinaša poletna turistična poplava s pravcato invazijo nemških avtomobilov, ki v tej gneči »na nemškem jugu« iščejo oddiha in miru. Tudi mi smo se ustavili ob Klopinjškem jezeru, ki ga zadnja leta imajo Štajerci izza Golice že kar za svojega in bi ga zato lahko preimenovali v Štajersko jezero. Toda nismo iskali ob jezerskih bregovih še kakega morebiti pozabljenega metra prostega prostora, temveč smo se zagledali v griče na njegovi južni strani, v vršiče Grácarce, ki nam je že s svojim imenom razodevala imenitno, starinsko poreklo. Pot navzgor je strma in vrh z Jurijevo cerkvico ima celo navpične stene, vendar smo si izbrali najvišji cilj, osrednji vrh, ki je dvesto metrov nad dolino, pa tudi najsamotnejši od vseh vrhov. Pobočje je polno teras, čisto zgoraj se skriva v drevju pod kopo podolžna polica s sedežem v skali. Res ni tako imeniten kot vojvodski prestol sredi Gosposvetskega polja, zato pa je starejši in bolj skrivnosten. Ko je bilo Klopinjško jezero še puščoben kraj, je bila tu zgoraj že obsežna noriška vasica, morda bi smel reči že kar mestece, ki morebiti ni mnogo zaostajalo za slovito Štalensko goronkraj Drave, čeprav najbrž ni imelo rimskih palač. Medtem ko je deca stikala za gozdnimi sadeži, nisem iskal črepinj po gozdih tleh, pobirali pa so jih poprej že drugi letoviščarji in nekateri so jih celo odnesli v celovški muzej. Od tam je potem prišel v to samoto upokojeni major Kohla z lopato v roki in polagoma spravil na dan kopico črepinj in kovinskih predmetov, med njimi tudi tisti sloviti, pol metra visoki lonec. V tistih davnih časih je moral biti povsod tod gospodujoč razgled po Podjuni in tja pred Drave in tako je to pradedno podjunsko središče privabilo tudi

Kelte in za njimi seveda Rimljane, saj je njihova cesta proti Virunu peljala nedaleč proč. Kelti so domačemu prebivalstvu prinesli novih življenjskih moči in ga naučili novih veščin, sami pa so se z njimi stopili v koroške Norike. Z Rimljani pa je prišla v deželo mestna civilizacija, ki je poznala trdne ceste, zidane stavbe z mozaiki in centralno kurjavo, marmorne spomenike, novo latinsko pisavo, urejeno državno upravo in vojsko ter še in še, a tudi kruto silo gospodarja, potujčevanje domačinov in suženjstvo. V marsičem od tega se zgodovina le ponavlja in visoko civilizacijo so že Noriki plačali z izgubo narodne samostojnosti. Toda tu na Grácarci, ki naj bi ji bili nekoč češki zemljemerci popačili ime v sedaj češče pisano Gračárko, se je to dogajalo bolj počasi (kot danes), saj je bilo težiče romanizacije na Gosposvetskem polju okrog glavnega mesta.

Mimo obeh Podgradov se spuščamo v dolino in zapuščamo kraj, ki bo nekoč postal slaven, če se bodo arheologi kdaj lotili širokopoteznih izkopavanj. »Spak« nas je potrpežljivo čakal, nič ni tožil po kopanju in imel je številno družčino imenitnejših bratov in sestrah, morda se je celo z njimi pogovarjal — po nemško. Zdaj nas spet pogumno pelje skozi turistični direndaj in mimo pisanih šotorov v taboriščih, ki dajejo jezeru cirkuško podobo. Že smo mimo in se spuščamo k Dravi, najbrž niti ne daleč proč od mesta, kjer so se preko nje — mogoče celo po mostu — podajale rimske kočije. Za nami daleč zadaj ždi nad Dravo Velikovec in čuva novo dravsko jezero pod seboj, po katerem riše brazde skromna ladjica. Rimske ceste prek Tinj, mimo Ličje vesi, prek Krke in nato med grički nad Gospo sveto proti Virunu ni več, nova koroška magistrala nas pripelje po ravnini naravnost v Celovec, kjer nas ujame noč. Zatečemo se v predmestje, kjer se blizu naše hiše še pasejo krave in vso noč nam narasla Glina poje uspavanko.

Po dežju umito jutro z bleščečimi vrhovi Karavank nas zvabi na pot. Skozi vrvež veleseljanskega Celovca jo spočiti »spak« naglo ubere proti Guram, ki jih zemljevidi razglašajo le še pod umetnim imenom Sattnitz, kar nas spominja na čase, ko se je Pohorju še reklo Bachern. Zares se nam že ves čas na tej poti dozdeva, da se je v tej deželi pred desetletji ustavil čas in se poslej vrtil vedno hitreje v nasprotno smer. Če se še tako vneto oziramo za starinami, ne moremo ob poslušanju koroškega narečja, ki izgubi svojo sočnost takoj, ko postane nemško, mimo še pred kratkim v častitljivi celovski Carinthiji napisanih trditev, kako znajo na Koroškem govoriti »windisch« v glavnem le »kmetje in preprosti ljudje, ki pa se vsi trudijo, da bi pred tujci to svojo vindišarsko hišno govorico kar se da prikriili«. Pred sto leti je zgodovinar Puff tudi v Mariboru videl v Slovencih le »služeči razred«, danes pa — po istem pisanju — v Celovcu praznje oblečeni slovensko govoreči ljudje vzbujajo pozornost in poučeni smo tudi zakaj: »Frak je nedvomno znamenje višjih slojev in ne sodi k slovenskemu pogovornemu jeziku!«

A že smo ob Hodiškem jezeru, obdanem z neizogibnimi pisanimi šotori in mravljiščem avtomobilov sredi mehke gričevnate pokrajine. Tudi to tiho jezerce ima v evropski arheologiji — seveda le kot Keu-

Sonce zahaja za Podjuno! Tako kot mi so že Rimljani na poti v Virunum strmeli prek večernih meglic h Katarininemu griču nad Šmihelom, ki se dviga na desni zadaj, in k strmim stenam sv. Heme na levi, pod katerimi jih je v Jueni čakala topla postelja po naporih celodnevne vožnje iz Celeje, da je šlo naslednje jutro s spočitimi konji veseleje na pot. Od tiste ceste je komaj še kaka sled; zamenjale so jo železne tračnice

svoj povsod prisotni »D«. Kar odveč so nam v tem kraju, ko romamo na ta drugače kaj malo pomembni griček na karavanskem vznožju in raje bi imeli mir in občutje domačnosti. Skromna cerkvičica na vrhu privablja ljudi ob redkih praznikih in čeprav je stara, ne more povedati, da je bilo tu gori živo že pred štiri tisoč leti, v kameni dobi, in da potlej ni zamrlo življenja dolga stoletja. Človek ne bi verjel, a je vendarle res: s Škocjana vidimo toliko lepih polj in prikupnih krajev proti Baškemu jezeru in še dalje, a prazgodovinski ljudje so se trdovratno držali tega skalnega grebenčka, na katerem niso mogli imeti ne njiv in ne pasti večjih čred živine in še vodo je bilo mogoče dobiti le izpod neba. Živeli pa so tod vendarle iz roda v rod in ta ljubezen nekdanjih ljudstev do bivališč na nepriljudnih gričih, kjer danes samevajo tihotne romarske cerkvice, je bila doma po vseh pokrajinah srednje Evrope.

Tega seveda ne ugotavljamo med smrekami in zgodovina tega grička je skrita pod rušo, odkoder so ji arheologi že iztrgali marsikatero skrivnost. Iz kamene dobe je ostala množica črepinj glinastih posod z bogatimi okraski, kamnite sekire in drobni nožički iz kamna. To vse je bilo izdelano in v rabi doma, toda stoletja pozneje so ilirski prebivalci dežele izbrali ta kraj za pokope svojih dragih in v grob so jim polagali zlatorumene sponke, prstane in zapestnice, ki so jih potujoči trgovci prinašali iz južnih dežel. Vse to je danes v muzeju v Beljaku, o najdbah so arheologi čisto pisali v svojih glasilih in »Kanzianiberg bei Mallestig« je vsakemu izmed njih znan. Mi se oziramo za njim še z ravnine, ko spet švigajo mimo nas avtomobili in jo električni vlak naglo ubira mimo Ledenic proti Področici, kjer bo na svoji poti v domovino kmalu izginil v nedrhi Karavank.

Vendar pa se »spak« ne da premamiti domotožju in se pogumno požene skozi Rute in Bistrice v spodnji Rož. Prikupna dolinica zadeva na severnem obrobju ob Dravo, globoko zajedeno pod Gure, kjer Humberški grad kaže zaovinkani cesti pot v Celovec. Po turistični karti, ki so nam jo

avstrijski sosede poklonili na meji, ko smo šli na pot, ugibamo, kje se pod Gurami za imeni Ludmannsdorf, Köttmannsdorf in Maria-Rain skrivajo Bilčovs, Kotmara ves in Žihpolje, dokler ne pridemo v Borovlje. Ko zapravljamo poslednje šilinge, nas prodajalka v trgovini opozori: »Z menoj lahko govorite tudi slovensko!« Z veseljem torej poslušamo odtenke rožanske govornice v njenih besedah, toda ko vmes spregovori nekaj besed s tovarišem po nemško, se nam to veselje zmrača. Njena nemška govornica je namreč tudi tako pristna, da se nam zazdi, kako ji domači jezik le še bolj služi za pomoč v službi, kar je lahko trgovcem le v prid. Toda morda se tudi motimo, kdo ve?

Potem pa »spak« le vzame pot pod nože, to se pravi pod kolesa, in se napoti v gore. Cesta na Ljubelj še čaka nove preobleke in se tako presneto vije zdaj navzgor, zdaj spet strmo navzdol, da nam prijetni spomini na samotne prazgodovinske postojanke od Pliberka do Beljaka prično kar uhajati iz zavesti. Nazadnje se stvar tik pod vrhom, na najhujšem klanecu, še hudo zresni. Tam namreč popravljajo cesto in polovica je je zaprta s stroji, po drugi polovici pa je mogoče smukniti mimo, če se kdo ne pripravi z vrha. Semafor pred ovinkom nedolžno mežika s svojim rumenim očesom, zato »spak« pogumno hrope mimo njega navkreber. A tam je nenadoma tudi buldozer sredi ceste in nam zapre pot. Treba se je torej stisniti k robu nad prepadom in potrpežljivo čakati. Medtem se za nami nabere še vrsta avtomobilov, samih imenitnih znamk, z vrha pa se privali nekaj tovornjakov. Ko je pot za hip prosta, delavci spodbudno mahajo »spaku«, ki se spočetka zaman »postavlja na noge«, potem pa s srditim hrupom le premaga zadnjo strmino, dokler ves pregret, jaz ves prepoten in družina brez diha, ne obstanemo za hip pred poslednjo zapornico. Nato nas v hipu pogoltno temina Karavank in naše gore list, domač carinik, nas pričaka na južni strani ljubeljskega predora.

Stanko Pahič

Marjan Kolar

ČEZ ALPE V PARIZ

Človeku je jasno, da drvenje skozi mesta in dežele, ki bi jih rad spoznal, nima nobenega smisla in skoraj otročje je iti v stoletno kulturno središče stare Evrope za tri dni. Pa vendar je želja prestara in premočna, da bi človek čakal še deset ali dvajset let na takšno pot.

Pravzaprav je marsikaj znano iz knjig, časopisov in filmov. Rekel bi, da manjkajo le vonjave in tisto posebno vzdušje, ki ga ne pisana beseda ne slika ne moreta posneti. Vse drugo je v leksikonih, turističnih priročnikih, na reprodukcijah. Morda ta poučenost o vsem celo nekoliko moti, vsekakor pa daje več možnosti za opazovanje drobnih stvari in več časa za misli, kajti vsako potovanje je študij in izobraževanje in idealna bi bila šola, ki bi poučevala zemljepis skozi okna vozečega avtobusa, zgo-

dovino in književnost pa po gradovih, cerkvah in na ulicah.

Turistična Avstrija

Ob znani panorami Vrbskega jezera človek pomisli, da manjka slovenskemu turizmu metle, barv in tiste prijaznosti, ki je sicer povsod vračunana v ceno uslug, ki pa vendarle dobro de. Prav tako bi kazalo pretehtati, ali potrebujejo majhni kraji velike hotele, ki so leto in dan napol prazni, in ali je nekaj krp gozda že zadosti velika turistična zanimivost. Avstrijci tudi pametneje od nas ločijo industrijo in turizem. Kjer so saje in dim, žage, puste drče in elektrarne na sivih gorskih rekah, tam pač živijo od tovarn in žag. Ceste so lepe zato, da človek čimprej pride v lepše kraje.

Heiligenblut je ena sama vrveča postaja, s katere nenehno odhajajo eni avtobusi, prihajajo pa drugi. Osebni avtomobili in peči se gnetejo vmes. V stari cerkvi orglajo za turiste, v predverju jim prodajajo svetinjice, križce in kipece. V slavnih krajih pač ni miru, ni počitka niti časa za pošten ogled. Sicer pa je Heiligenblut tudi zadnji kraj pred Grossglocknerjem. Pred vrati visokih Tur smo. Kačasta avtomobilska cesta veže Koroško s Salzburško. Mitnino pobirajo na njej kot v srednjem veku 30 šilingov na osebo.

Eifflov stolp

Sonce in dež se menjata trikrat na dan, asfalt je moker. Počasi se vzpenja avtobus, na vsakem ovinku pove tabla nadmorske višine in vzbuja v potnikih otročji ponos, ker so številke vedno višje — 1800 m, 2000 m — 2300 m in končno zadnja postaja na odcepu — veliki ledenik Pasterz (po naše Pastirica, če je res, da so Slovenci kdaj živeli tako visoko v Turah).

Evropski Babilon občuduje vzkipelo površino ledenika, ostre grebene gora, zvonasti vrh Grossglocknerja, gleda, se kepa sredi poletja, se tišči pod streho pred prhami dežja in kupuje pregrešno draga okrepčila.

Marogasto sivi sneg na obeh straneh ceste je debel do dva metra, izpod njega nenehno curlja snežnica. Do višine 2500 m se vzpne cesta, preden se prevesi na salzburško stran. Vsaka rida ima sila poetično ime, da potnikom (če bi se slučajno naveličali občudovati vršace in špike naokrog — vsi so visoki 3000 m in več) ne bi bilo niti za hip dolgčas. »Čarovničina kuhinja« je en tak naziv, »Medvedja soteska« drugi.

Ko se le zvižugamo spet v dolino, se začne pravi napad z leve in desne: »proste sobe«, »sobe za tujce«, »sobe z zajtrkom«, »sobe s toplo vodo«; pisane hišice na obeh straneh ceste, nekatere že skoraj vile in tako naprej vse do znanih letovišč Zell am See in Kitzbühel, ki pa — po pravici povedano — vsaj poletni nista kaj posebnega.

Zanimivost tega predela so majhni lesenih seniki, kot sive kočke nametani po travnikih. Človek bi dejal, da živijo Avstrijci samo od tunizma, ker na prvi pogled nikjer

ni videti kmetij. Šele pozornejši pogled odkrije, da so hlevi grajeni v istem stilu kot alpske vile — pritličje zidano in belo ometano, gornji del lesen. Večkrat je hiša le podaljšek hleva ali obratno, vendar je vse — kot rečeno — spretno prikrito, komaj opazno in zelo čisto.

Na Tirolskem se podoba le malo spremeni. Strehe so položne, krite s škodlami in obložene s kamenjem za okras in varstvo pred neurji.

Avstrija je nevtralna dežela, ki ji menda nihče nič noče, pa vendar imajo po vsej

na, nekam ravnodušna do tujcev. Vsa srednja Evropa se je pri njej učila turizma, Švice pa vsaj na videz ta konkurenca ne gane.

Če je imel človek v Avstriji vtis, da so spomladi vso državo na novo prebelili in pobarvali, lahko v Švici vso pot vidi sicer čedne in lepe hiše in vile, ki pa so prav takšne, kot so bile pred desetimi, dvajsetimi leti. Skoraj nikjer ne poznajo snubljenja z napisi ob cesti, nikjer ne vabijo z vsemi štirimi, ampak opravljajo vsak svoje delo. Alpe, jezera in spomeniki iz preteklosti te države trdobočnih hrbovcev, ki imajo kar štiri uradne jezike, so zadosti velika reklama. Wallensko jezero, Züriško jezero, stari gradovi in trdnjave, stara mesta, ki pa so znala združiti komfort naše dobe z arhitekturo in štimungo prejšnjih stoletij.

V Zürichu se je bolj jasno kot kjerkoli dotle pokazalo, kaj je bogato, staro vlemesto. Nove palače in stare cerkve, univerze in klinike, hoteli in galerije, reke avtomobilov v ozkih ulicah, migotanje neonskih reklam in razkošne izložbe. Ulice ur in zlatnine — ure po pol milijona dinarjev, ulica pohištva, ulica konfekcije — sami atentati na človeško skromnost. Preveč vtisov za nekaj revnih ur. Komaj dovolj časa, da se človek na lastna ušesa prepriča, kako vse znanje knjižne nemščine s poznavanjem avstrijskega in bavarskega narečja vred čisto nič ne pomaga k razumevanju züriškega dialektu.

Skozi meglen dopoldan se približuje ravnina in z njo baselski trikotnik — Švica, Zahodna Nemčija, Francija. Na desni je Ren, na drugi strani Nemčija, Schwarzwald. Švicarji se razumejo z vsem svetom, Za denar ni meja. Zlati esperanto razumejo povsod.

Črno škofovsko pokrivalo v baselskem grbu spominja na čepice dvornih norcev. Vodič stresa številke in imena, toda nič o kulturni zgodovini Basla. Kaj pa si naj Kompas pomaga z Burckhardtom in Nietzschejem?

Vogezi in Šampanja

Še smo na baselskih ulicah, pa vendar že v Franciji. To je prva nasmejana meja, ki smo jo prestopili. Francoski carinik ve, da ni mogoče podrobno pregledati 40 potnikov v pol ure, zato sploh ne gleda.

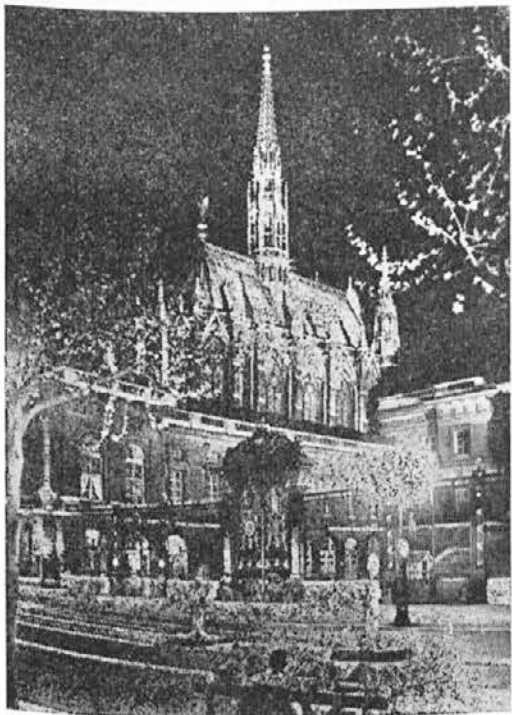
V Alzaciji smo vsaj ob meji še med Nemci. Pravda za to deželo je stara tisoč let. Vozimo se skozi mesta, ki so bila samo v našem stoletju dvakrat porušena. Zdaj je Mühlhausen že dvajset let spet »Milúz«. Bilo bi zanimivo povprašati, kako kaj živijo skupaj po tako hudih preizkušnjah Francozi in Nemci, toda postanek ni v načrtu, zato drvimo skozi idilično deželo, mimo vinogradov in polj ter še zadnjikrat bolj resno zavijemo v hrib — na Vogeze.

Gozdovi v meglici in rahlem dežju ne morejo biti nikjer na svetu posebno veseli, toda Vogezi bi se mi najbrž zdeli otožni tudi v soncu. Prevečkrat so jih pač omenjala vojaška poročila, prevečkrat so politiki in generali videli v teh mehkih vasicah in klanjih le obrambne položaje in preveč mladih fantov je padlo tod.

Nancy se ponaša s trgov kralja Stanislava, na katerem se prvič srečamo s staro francosko ljubeznijo do simetrične arhitekture; kar je levo, mora biti tudi desno — levo palača, desno palača, levo pozlačena železna ograja, desno prav tako, z vsemi podrobnostmi vred, le spomenik na sredi je en sam. Siv kamen, črno železo in pozlata vsenaokoli so gotovo mogočna stvar, dosti več pa ne.

Pri psihološkem testu bi se človeku ob besedi Francija vzbudile asociacije: Pariz, Riviera, Alpe, ob imenu Šampanja pa obvezno šampanjec in gorice, morda celo Slovenske gorice ali Haloze. Napačno, do kraja napačno.

Šampanja ob avtomobilski cesti proti Parizu je še najbolj podobna Slavoniji, kakršno vidi človek z vlaka. Ure in ure sama ravnina, tu in tam nekaj gozda (v njem ali ob njem ameriško vojaško oporišče), sicer pa morje žita, kakor daleč sega pogled. Na

Sveta kapela

deželi leto in dan razobešene svoje državne zastave (največ pred gostilnami in hoteli). Rdeče-belo-rdeče so kje poslikane tudi oknice, drugje zidovi, vsekakor pa povsod silen ponos na svoje barve; tu in tam visijo za reklamo tudi zastave držav, iz katerih so njihovi gostje.

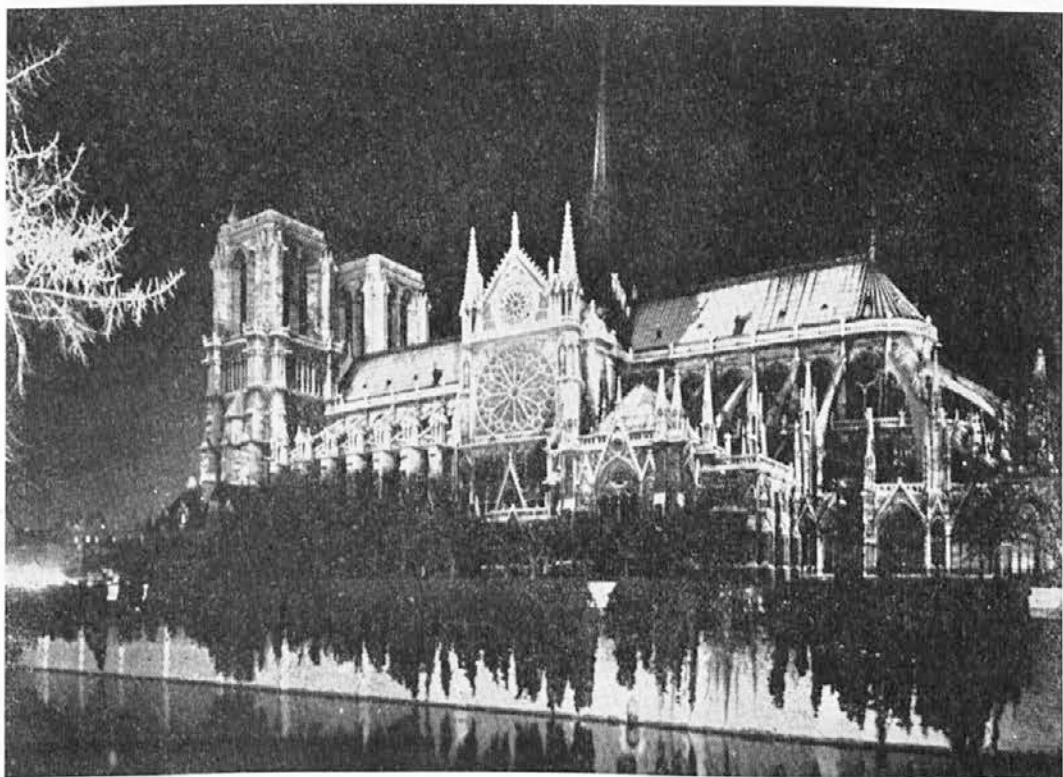
V Innsbrucku, starem habsburškem mestu, s spomeniki cesarja Maksimilijana in borca za svobodo Andreasa Hoferja, se borca za svobodo Andreasa Hoferja, se utrne nelagodna misel, da imamo sodobniki nekam turističen odnos do lepote in zgodovinskih znamenitosti.

Pomilovalno se smehljamo našim pobožnim prednikom, ki so gradili cerkve bogu in dvorce cesarju, toda obenem smo veseli in dinarjev in deviz, ki nam jih takšne stavbe prinašajo. Kar žal nam je, da jih naši stari niso zgradili več.

Gosposka Švica

Pri Feldkirchu zapuščamo Avstrijo, toda pred Švico je še kneževina Lichtenstein z glavnim mestom Vaduzom, ki ima manj prebivalcev kot Ravne. Državica je v carinski zvezi s Švico in ima švicarski denar. Ostanek tiste dobe je, ko je bilo v Evropi skoraj več mej kot plotov in je bilo vsako večje mesto že država zase. Toda v resnici je tu že Švica, čeravno je uradno treba še čez Ren, da smo zares tam.

Najstarejša evropska republika ni na prvi pogled nič posebnega, saj smo sami doma med gorami in prihajamo celo iz hrbovite Avstrije. Švica je čista, delovna, res-

Notre Dame

obzorju se tu in tam pokažejo vasi. Majhna mesta so podobna našim primorskim, hiše gole, s skoraj ravnimi strehami. Puščoba in dolgčas za turista, žitnica za Francijo. Ljudi skoraj ni videti, le vrsta avtomobilov in bolj ko se bližamo Parizu, več jih je. Potem se začno predmestja in kilometre še traja vožnja, preden smo na cilju.

Ponos Francozov

Prestolnice velikih držav so navadno res tudi žarišča kulturnega in umetniškega življenja, toda malokje je to dejstvo tako poudarjeno kot v Franciji. Pri nas republiška središča držijo ravnotežje Beogradu, v Nemčiji Berlin ne premore niti najstarejše univerze niti najlepše arhitekture, v Angliji ne morete mimo Oxforda in Cambridgea, le v Franciji je vse, kar je zunaj Pariza, provinca, podeželje že dolga stoletja.

Mesto je staro 2000 let in že v Cezarjevih časih so na otoku sredi Seine stale kočke galskega plemena Parizijcev. V 13. stoletju je štel Pariz že 250.000 prebivalcev, v 18. stoletju nad 500.000. Zdaj jih ima skupaj s predmestji nad 6 milijonov.

Okrog leta 900 so na otoku zgradili Sveto kapelo, leta 1900 metro — podzemeljsko železnico. Deset stoletij se je širilo mesto v smeraj širših krogih okoli središča. Rasle so cerkve, dvorci, palače, muzeji in parki. Menjale so se dinastije, vrstile so se revolucije in vsaka doba je vtisnila mestu svoj pečat. Iz nešteti romanov in filmov poznamo vse obraze Pariza.

Po njegovih ozkih ulicah so se pretepali mušketirji, okoli notredamske cerkve je Hugo spletel ganljivo zgodbo. Od zloglasne Bastilje je ostalo samo ime za trg. Na Place de la Concorde so padale glave pod giljotino. Na slavolok zmage so vklesali ime na Napoleonovih zmag, v Domu invalidov so ga pokopali.

V tem mestu je bilo vselej prostora za vse rase in svetovne nazore na svetu. Pariz je bil enako gostoljuben do umetnikov, re-

volucionarjev in emigrantov. Davno preden je Napoleon ponesel ime Francije po vsej Evropi, jo je osvojila francoska kultura. Na pruskem dvoru so govorili francosko, v Petrogradu so brali francoske romane. Od umetnostnih struj do mode, vse je dajal Pariz in preprosto ni evropske književnosti, ki ne bi nosila njegovih sledov.

Poznamo ga iz vseh dob, z vseh mogočih vidikov od Balzaca in Stendhala prek Zolaja, Hemingwaya, Millerja, Remarquea in Simenona.

S katerekoli strani ga človek pogleda — Pariz je velikanski. Boljše oznake zanj ni.

Izgubljena dirka

Po pameti bi človek dejal: Notre Dame, Sainte Chapelle, bukinisti — en dan, palača Chaillot — dva dni, Louvre — en teden. Toda ne gre po pameti, ker nimamo ne časa ne denarja. Za ljudi pa, ki imajo na razpolago le tri dni, so modri turistični delavci posneli smetano:

Place de la Concorde z Elizejskimi poljanami in slavolokom zmage, palača Chaillot, Eifflov stolp, Dom invalidov, Justično palačo s Sveto kapelo in notredamsko cerkvijo, Louvre, Sacre Coeur z Montmartrom, nočni Pigalle, pa dva skoka stran — v Versailles in Orly.

Torej prav nespametna, vnaprej izgubljena dirka. Pa vendar — ali bi se mogel človek zariti za dva dni samo v Louvre? Bi mogel izbrati samo impresioniste in ostati ves čas pri njih? Bi obsedel na Eifflovem stolpu? Nemogoče! Naj se torej dirka začne!

Nekaj minut je odmerjenih sprehodu po največjem trgu — Place de la Concorde. V dveh vrstah so kipi francoskih mest, na sredi egipčanski obelisk, na vsaki strani od daljave zamegljena slavoloka. Res — dva sta: večji, »pravi« na koncu Elizejskih poljan in drugi, karuzel (zaradi simetrije seveda) na koncu Touilerij. Oba sta posnetka rimskih slavolokov.

Dve veliki krili palače Chaillot sta v lokih obrnjeni proti Seini. Vidimo ju samo od zunaj, ko gledamo prek trocaderskega vrta Eifflov stolp. Tega stolpa so se Parižani nekoč branili iz dveh razlogov. Prvič, so rekli, je grd in bo kvaril podobo mesta, drugič pa ni stabilen in bo predstavljal večno nevarnost za prebivalce Marsovega polja. Nobena napoved se ni uresničila. Da-

Sacre Coeur

nes stolp zaposluje armado ljudi, prinaša Parižanom lepe milijone in je simbol mesta.

Štiri dvigala nenehno vozijo radovedneže gor in dol, pri vsakem kraku je vhod. Tri ploščadi nudijo razgled, vsaka višja in manjša. Iz kamnitega pariškega morja se dvigajo konice cerkva in obrisi znanih stavb. Vmes avenije, bulvarji, ulice in uličice, parki in strehe, strehe do meglenega obzorja. Seine je vsa zabetonirana, rastlinje pedantno pristriženo. En krog, dva, pa spet nazaj na zemljo. Mudi se, ker je Dom invalidov odprt le do dvanajstih.

Invalidi francoske armade so imeli nekaj svoje sobice v velikanski stavbi s cerkvijo na sredi. V tej cerkvi so uredili pogreznjeno, okroglo grobnico za največjega francoskega vojskovodjo. Na sredi je sarkofag iz rdeče rjavega ruskega porfira. Vse je poudarjeno preprosto. Polglasno pripovedujejo vodiči o zapleteni poti Napoleonovega trupla s Svete Helene v to grobnico.

Sveta kapela je najstarejša, Notre Dame najlepša cerkev Pariza. Barvasta okna Svete kapele kažejo vse zgodbe iz Svetega pisma v podobah. Strop in stene so modre, rdeče in zlate in ko posije skozi okno sonce, nenadoma preplavijo prostor topli valovi najrazličnejših barv in spremenijo kapelo v omamno mavrico. Prav gotovo so v srednjem veku že samo barve hipnotizirale vernike.

Le deset minut časa imamo za bližnji Notre Dame, to počrnelo, resnobno mojstrovino arhitekture, ki se skozi nenehno pretaka reka šepetajočih občudovalcev.

Bukinisti — prodajalci starih knjig in barvnih reprodukcij ob nabrežju Seine —

Slavolok zmage

zdrknejo mimo avtobusa kot prej Pantheon in Sorbona ter pozneje še toliko drugega. Preprosto ni časa.

Ce je sploh kaj greh, potem je greh teči skozi Louvre, ki je bil nekdanj kraljeva palača, danes pa je eden največjih muzejev na svetu. Pa vendar tečem skozi zgodovino: egipčanski kipi, mumije, posoda, okraski, Babilon, stara Grčija. Kot bi se odprl osnovnošolski učbenik zgodovine, stojijo pred nami Milonska Venera, Nike, Zeus, filozofi.

Pred skulpturami neznanih rimskih umetnikov vidimo, da delamo Rimljanom krivico, ko jih dolžimo, da so vso umetnost enostavno prevzeli od Grkov. Tako naturalistične portrete lahko pač pokaže le malo kateri narod.

Drvimo po stopniščih, hodnikih, dvoranah, navzgor in navzdol, mimo kron in diamantov in keramike in skrinj in slik. Nenehno se človeku zdi, da je vse to že nekje videl, pa vendar je tu, na podstavkih in stenah vse drugače živo kot na fotografijah. Toda nemogoče se je zbrati ob eni stvari, nemogoče je zabeležiti vse, nemogoče celo samo videti vse prostore.

V galeriji stari in mladi slikarji kopirajo umetnine: Mono Lizo, Špance, Holandce. V starem Louvru vlada nepopisna gneča. Bogastvo vsega sveta je zbrano tu in hodijo ga občudovat ljudje iz vsega sveta.

Čeprav je tudi v Versaillesu huda gneča, deluje dvorec sončnega kralja veliko bolj prazno kot Louvre. Prostorne dvorane so sicer okrašene z gobelini in freskami, vendar so nekam hladne in puste. Spalnice kralja in kraljice pa nešteti saloni in dvorana, v kateri so podpisali mirovno pogodbo po I. svetovni vojni. Povedo nam, da imamo srečo, ker bomo lahko videli v parku vodomete, ki jih sicer sprožijo le nekajkrat na leto, zato vse tem bolj rine na prsto.

Ljudje tiho čakajo okrog velikih bazenov, sredi katerih stojijo kamniti in bronasti kipi antičnih božanstev pa ribe in zmaji.

Pač za 20 do 30 naših parkov je versajskega — »gozda« bi človek najraje rekel. Drevesni sestav ni tako plemenit kot naš, zato pa je vse polno bazenov, vodnjakov in paviljonov najrazličnejših oblik. Nad tišo vodometov je brizgalo nekoč kralju v zabavo, polovica jih deluje še danes in končno dočakamo tudi ta »čudež«.

Vodomete je seveda že videl vsakdo, toda kaj vse je ustvarila z vodometi domišljija in spretnost mojstrov pred stoletji! Po vsej površini parka se nenadoma na temno zeleno ozadje vzpnejo beli vodni curki in zašumijo, kot bi se ulila ploha s sončnega neba. Ta osnovni motiv srebrno belega na zelenem ima toliko variant, kolikor je bazenov. Kot bi oživel ves pravljичni svet nemih kipov, vsi bljujejo in brizgajo vodo iz ust in žrel in oči. Do 40 m visoko se dviga vodni stolp, manjši vodometi se križajo z njim. Kamnito plesno ploščad nenadoma obkrožijo vodene sulice, vodne zavese se zagrinjajo in odgrinjajo. Vodni slapovi, prhe, rafali — čudovita geometrija krivulj in ploskev šumi in štopota. Dobro uro traja čar, nato počasi zamre. V spominu spet oživi misel, ki je v Versaillesu od vsega začetka zoprno navzoča: z velikanskim trpljenjem tisočev je bilo vse to zgrajeno za enega samega človeka.

Drobeci vsakdanjosti

Vsaka dirka ima etape in med njimi je počitek. Podstrešna soba hotela Cervantes je hudo revna. Kdo ve, kako dolgo je že na rjuhi velik madež šminke; odeja je še najbolj podobna shojeni bosenski preprogi. Rue Richer (za nekaj dni naša) je najbolj znana po zabavišču Folies Bergeres. Sicer je to ozka enosmerna uličica branjarij in točilnic. V njej in okoli nje ujamemo nekaj vsakdanjosti in hotelskim vtisom pridružimo nove. Muca mirno počiva na polici poleg kruha, odpadki se mečejo po tleh, zaboji sadja se pariyo na soncu itd. Iz vsega sledi, da prebivalci IX. okrožja (ali smemo reči — Francozi?) niso pretirani ljubitelji higijene. Zato pa so prijazni, vsak hip pripravljeni za klepet, vendar ženske bolj kot moški.

Z angleščino in nemščino človek ne pri njih ne drugje v Parizu ne pride daleč. Če v izložbi ne piše, da govorijo ta ali oni jezik, se boste z govorico gluhozemih in z denarjem nazadnje sporazumeli, s tujimi jeziki pa res ne. Med vsemi je bil gotovo najbolj zabaven napis:

»Man spricht mehr oder weniger deutsch.«

Pijač se v Pariz ne izplača nositi. Tudi zakotne trgovinice premorejo vse, od slivovke do vodke, arabskega žganja, grškega vina in sladkega belgijskega piva, da o francoskih specialitetah ne govorimo. Seveda je dobra pijača tudi tu draga, toda vsaj za liter »postiljona« (rdeče vino v steklenicah) bo vsakdo odštél frank in nekaj centimov, ker ni slab.

Pred boljšimi restavracijami se kdaj pa kdaj pojavijo dekleta v alzaških narodnih nošah (reklama za pivo), sicer pa vse sedi pod ozkimi platnenimi strehami na pločnikih. Naj bosta ulica in pločnik še tako ozka, za mizico in stolček se najde prostor in tako gostu ne uide nobena stvar na ulici.

Ko je človek že sit poplave kiča — kot povsod, ga tudi v Parizu ne manjka, — med katerim prevladuje Eifflov stolp na obeskih, medaljonih, pepelnikih, vžigalnikih, dozah, rutah in kdo ve kje še, si mora

ogledati še Galeries Lafayette, — pariško Namo, blok, ki ga obdajajo štiri ulice, ki ima vhode na vseh straneh, pet nadstropij v obliki galerij, na njegovem vrhu pa se boči kupola.

Že naša Nama je paša za oči, pariška veleblagovnica pa je velikanska. Primer: samo moški kadalni pribor — pipe, stojala za pipe, šatulje za tobak, mošnjički, ustniki, pribor za čiščenje itd. — zavzema toliko prostora kot v ravenskem trgovskem domu en oddelek. Prav toliko obsegajo dežniki, pisalni pribor dvakrat več, o kozmetiki, ženskih torbicah, perilu in konfekciji pa je sploh težko govoriti. Ne samo da je nemogoče popisati vse te stvari, tudi znajti se je težko v džungli oblek, jopic, rut, klobukov in kombinež.

Lažji je odgovor na vprašanje, v čem je ta trgovina (pa švicarska in avstrijska) pred našo.

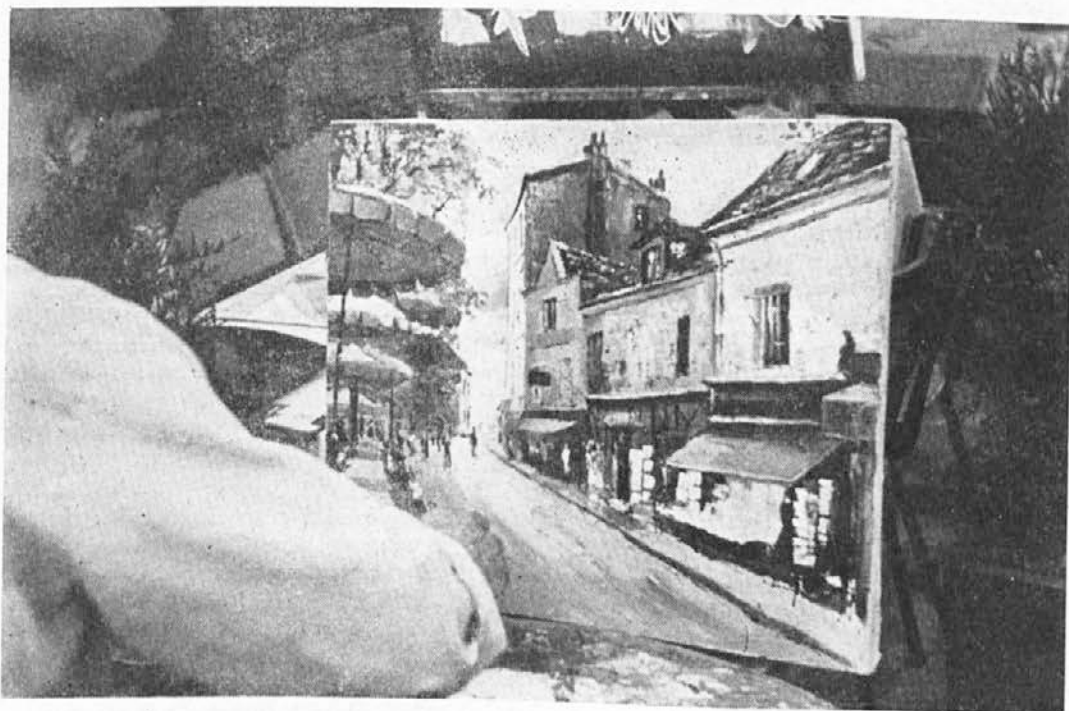
Najprej po zalogah, saj dobi človek vse, kar si izmisli, za okus stare mame in za teenagerja. Potem po kvaliteti — seveda so tudi cene »strašne« — in ne nazadnje po izbiri. Vzemimo, da hoče ženska kupiti rdeč dežnik. Tam se ne vpraša: ali imate temno ali svetlo rdečega, ker imajo npr. vinsko rdečo barvo v treh, štirih odtenkih, prav tako opekasto rdečo, k odtenku pa seveda še različne oblike držajev. In tako je z vsako stvarjo.

Kljub temu pa pariška moda ni tako huda stvar, kot bi sklepali po televizijskih filmih. Če odštejemo nekaj filmskih zvezd, je povprečna Parižanka oblečena praktično in preprosto. Nikdar ne navesi nase nemogočih obročkov in verižic, da bi kar cingljalo, zato pa s poslušom izbira in kombinira stvari, ki ji pristajajo, in jih nosi s prirojeno eleganco.

Za utrjene nakupovalce in radovedneže je na vrhu restavracija, terasa pa nudi lep pogled na mesto.

Nočni Pariz

Milijonsko mesto je ponoči bolj privlačno kot podnevi, ker neštete pisane luči poudarjajo le, kar je lepega, mrak pa usmiljeno zakriva vse ostalo. Iz ulic, iz avenije

Na Montmartru

Foto: V. Broman

Pariški berači

Foto: V. Broman

v avenijo se prelivajo slapovi neonskih reklam, ki se prižigajo in utripajo v vseh mogočih barvah. Prizori so privlačni, rafinirani pa surovi obenem in nazadnje človeka boljijo oči.

Če izvzamemo znamenite stavbe, ki jih niti reflektorji ne morejo »pocukrati«, potem ves ta nočni blišč in trušč deluje na otročji del človeka, na lakoto po cenenih senzacijah in po sejmskem razkošju. Res pa je seveda, da iluminacija ni sama sebi namen, temveč je za vsako reklamo trgovina, torej je vse preračunano, vendar pa je treba priznati Parižanom, da so pri tem zelo iznajdljivi.

Ne zgodi se pač zlepa, da bi se v isti ulici večkrat ponovil neki barvni odtenek in Francozi so mojstri niansiranja ter barvnih kombinacij. Žareča kolesa se svetijo, pahljače luči se odpirajo in zapirajo, klaviatura svetlobe se prižiga, kakor da bežijo čez njo prsti nevidnega pianista. Med odpor in priznanje, ki se mešata v človeku, se vrine misel, da nemara ves ta bleščeči vsakonočni spektakel nadomešča preprosteu Parižanu sveži zrak, mir in naravne lepote, ki jih imajo ljudje na deželi vsak dan.

Na hitrem avtobusu doživljamo same kontraste: Elizejske poljane in Pigalle, Notre Dame in Montmartre. Na eni strani kričavi del nočnega življenja, na drugi dostojanstveni molk okamenela umetnosti.

Skupaj z drugimi sprehajalci posedemo ob vznožju obeliska na Place de la Concorde in se zagledamo proti slavoloku zmag. Elizejske poljane so osvetljene z mirno belo lučjo, v daljavi se boči slavolok, vmes pa migota na stotine lučic — na desni reka rdečih, na levi reka belih — avtomobili, ki vozijo v treh, štirih vrstah.

Rjasto rjav se dviga Eifflov stolp v temo, Notre Dame pa kot da je pokrita s snegom. V Sacre Coeur ujamemo ob polenajstih ponoči del zadnje maše.

Montmartre je zbirališče teenagerjev, turistov in drugorazrednih slikarjev, ki za nekaj frankov portretirajo turiste ob vsakem dnevnem času. Minila so leta, ko se je po teh ozkih uličicah in trgih zbirala

avantgarda evropskega slikarstva. Zdaj je vse sejmsko kričavo, uglašeno na turizem.

Slavo Pigalla z Moulin Rougeom so popevke in filmi raznesli po vsem svetu. Pa je to le kilometer dolg odsek severne strani Bulvarja Clichy s trgom Pigalle, na katerem so po vsej dolžini natlačeni lokali, preplavljeni z utripajočimi neonskimi lučmi, ki so — če je to sploh mogoče — še bolj pisane kot drugje. Povsod reklama za strip

tease. Vratarji stojijo pred vhodi, molijo vstopnice mimoidočim in na vsa usta hvallijo svoje striptizete in programe. Nonstop strip tease od šestih popoldne do jutra.

V izložbah so razstavljene fotografije goilih plesalk z enako samoumevnostjo kot pri nas filmske reklame. Pred lokali sedijo za mizami večinoma sami moški. Veliko je tujcev in mladine. Ozke, temne ulice se cepijo z bulvarja na Montmartre. Ob zidovih slonijo dekleta v pretesnih oblekah in s torbicami v rokah ter čakajo na posel molče kot kipi. Njihov poklic je med najstarejšimi na svetu, že Egipčani in Babilonci so ga poznali. Kljub temu pa je na Pigallu malo pravega, sproščenega veselja. Preveč očitna je želja po hitrih užitkih.

Medtem ko se Parižani in turisti zabavajo po kinematografih, številnih gledališčih in nočnih lokalih, vozijo iz vse Francije težki tovornjaki hrano v »trebuh« Pariza. Težak zadah se dviga iz velikanskih hal — skladišč hrane za milijonsko mesto. Trgovci prihajajo ponjo in jo razvažajo naprej po mestu, da bodo naslednje jutro police spet polne svežena sadja in zelenjave, mleka, jaje in mesa. Delo traja vso noč. Sem ne zaidejo ljudje v večernih oblekah. Težaki, šoferji, berači in dekleta za denar živijo tod. Jesti je treba.

Če človek samo pol dneva presedi pred televizorjem je že ves zbit, mi pa smo tri dni dinkali. Vrti se nam od Pariza, utrujeni smo. Ponoči smo prišli v Pariz, ponoči odhajamo. Vendar — čudna stvar — še preden se vlak premakne, si že zaželimo, da bi se še kdaj vrnili. Torej le — au revoir!

Potreba ali samo zabava

Ideologija planinstva

Nemalokrat čitamo najrazličnejše članke o planinstvu. Nekatero preberemo pozorno, druge bolj ali manj preletimo; v srcu nam pa vedno ostane slutnja, da je nekje nekaj — da so nekje planine, ki nam lahko nudijo lepe trenutke v našem življenju.

Kdor ni ležeren, gre sam v gore, da se prepriča, ali le mogoče vsa ta hvala o lepoti ni zlagana. Ko se prepriča, da ni bil prevaran in da je vse resnica, se razveseli, v njem pa začnejo rasti globoka in skrivnostna čustva. Preraščajo ga in takšen človek ne najde notranjega miru, če se večkrat ne prepriča o resnici, ki jo je spoznal. Ta resnica se zakorenini vanj, se začne spreminjati in človek kaj kmalu spozna, da to ni več tista prvotna resnica spoznanja. Spremenila se je v nekaj nujnega, potrebnega. Človek se je oplemenitil za nekaj svojstvenega — za ljubezen do gora in narave.

Kdor pa je ležeren, poskuša ta čustva in slutnje poteptati kljub temu, da se v njem oglašajo iz dneva v dan; in ta čustva po malem okrnijo, zamrejo. Tako je oropan za nekaj lepega. Po pisanju nekega francoskega planinskega tednika doživi takšen človek dve tretjini vsega lepega in prijetnega manj kakor človek, ki zahaja v planine.

Doživetje gora se spričo sprememb, ki jih sodoben človek doživlja v vsej intenziteti, nedvomno spreminja. Vsakdanji delavnik ne žene človeka v gore kakor splešeno divjad, nasprotno, počitek in razmišljanje v gorah daje človeku moč, da samega sebe »najde« in se zato tem bolj sproščeno spoprime z življenjsko stvarnostjo, da se z naraščajočo dinamiko spoprime z večjo notranjo pripravljenostjo. Čim večja sta razglašena in nesoglasja življenja, tem srečnejši se človek počuti v zavesti, da je nekje svet miru in soglasja. Občasen odhod v samoto in tišino gorskega sveta je prav tako potreben kakor spanje. Gore človeka duhovno sprostite, ker mu nudijo toliko presenečenj, velikih in malih, ga osrečujejo, srečo pa človek potrebuje. Seveda ta občutek sreče in sprostitev ni vsem enako potreben, niti ga ne morejo vsi enako doživeti. Zato naletimo v gorah na marsikatero popačenost. So ljudje, ki hodijo v gore zgolj zato, da bi se uveljavili. So ljudje, ki jim je samo za rože itd. Prav gotovo bi bilo mnogo manj nesreč, če bi vsi, ki zahajajo v gore, naravo opazovali in se od nje učili, jo spoštovali in ne pretiravali s kazanjem svojih sil. Če kdo ne najde časa za to, ampak drvi iz stene v steno, greši proti naravi. Če kdo nabira samo vrhove, je v njem več slavohlepja, kakor potrebe po občutku sreče, ki naj jo nudi gorski svet. Takšna

hoja vodi iz naravnosti in pomeni smrt za vsa čustva. Tak lovec na vrhove ne bo deležen projiciranega doživetja v poznejših letih.

Zelo živo se spominjam nekega doživetja, ki sem ga bil deležen pod Jalovcem. Dva planinca srednjih let sta zelo živo razpravljala o slovenski planinski transversali. Oba sta jo končala in sta sedaj debatirala, kako je bilo. Prvi jo je prešel, ne, preletel, v 14 dneh, drugi pa je rabil za celo Pohorje 1 dan, za Karavanke pa 2 dni. Kar sram in jeza sta me spreletavala ob tem pogovoru, o »štopanju tur«, v katerem ni bilo niti besedice o lepoti planin. Ker smo dolgo hodili skupaj, sta me končno tako močno prepričala, da sem že sam začel dvomiti, ali ne bi bilo bolje, če bi pustil to »brezsmyselno opazovanje teh belih neživiljenjskih sten«, vzel v roke štoparico, na noge dal »šprintarice«, ter se začel kot brezumen poditi od koče do koče za žigi. Dolgo me je bilo potem sram in še sedaj mi ni vseeno, da sem sploh kdaj podvomil v ideal planinstva. »Štopanje tur«, iskanje rekordov, vse to in kar je s tem v zvezi, ne ustreza idealom gorništvu. Kot trajna vrednost ostane le doživetje, vse drugo pa odneha v nečimrnosti in napuhu.

Prav zaradi tega planinstva ne moremo enačiti s športom. Tu ni načel: čim dalje, tem više, tudi ni borbe s štopericami. Pred tabo ni napolnjenega stadiona. Boriš se tam z edinim sovražnikom in prijateljem sam: z naravo. Stadion ti predstavlja silhete molčeče stene, ki se ti v lepem vremenu tako prijateljsko smešljajo, v slabem vremenu pa nikoli ne veš, kdaj te bodo iztrgale in te vrgle v črno globino.

Čista ideologija planinstva je nedvomno eden od problemov, ki mu je težko priti do konca, če ga ne poenostavimo. Zati do hodimo v gore, kakšno stališče zavzemamo do tega življenjskega, množičnega pojava sodobnega življenja? Ali obstaja svetovni nazor, ki povezuje gornike? Menda ne, čeprav to v alpinistični literaturi večkrat najdemo izraženo v zakriti obliki. Gorniki radi posebljajo prirodo, goro, jo poduhovljajo, ji prisojajo usodnost, jo imenujejo večno, neskončno, skratka, za vse te pojave bi lahko našli skupno ime — pan-teizem. Načelno se pisatelji torej le redko jasno izražajo o skupni besedi za planince. Sem spada tudi Gvido Lamper. S svojim pisanjem je dvignil precej prahu. Njegove fraze, ki se neprestano ponavljajo in se ne izpopolnjujejo z razmišljanjem, se glasijo: »V boju z goro naj gornik preme-ga strah pred smrtjo in tako sam sebe odreši z zmago nad naravo v sebi in zunaj sebe.« Tega nazora ni mogoče poplošiti kot skupni nazor gornikov, čeprav ne moremo tajiti, da je močno vplival na miselnost gorniških generacij za njim.

V zadnjem času so se Lamperjeve ideje močno oprijeli eksistencialisti, jo zelo spremenili po terminologiji, vsebinsko pa je ostala skoraj nedotaknjena: Gornik, ki se giblje na meji eksistence — obstoja, prodira iz niča v bivanje in tako uresničuje, oživlja svoje bivanje, svojo eksistenco, svojo odrešitev.

»O skupnem nazoru gornikov je torej težko govoriti pa tudi nesmiselno, kajti gore ne morejo biti edina in izključna vsebina človeškega življenja in praktično tudi niso. Svetovni nazor pa zahteva celotnost v

vseh pogledih. Iskanje skupne miselnosti, ki bi duhovno povezala vse gornike in sploh ljubitelje gora, je torej jalovo prizadevanje. Gore ne morejo graditi svetovnega nazora, pač pa obratno: svetovni nazor, ki smo ga osvojili, mora prekvasiti naš odnos do gora, naše gorništvu in planinstvo.«

(Tine Orel: Ideologija planinstva)

Planine in tehnika

To je pomembno vprašanje naših dni, čeprav v naših gorah še ne tako kočljivo kakor v zahodnoevropskih. Tehnika v gorah bi morala družiti precej protislovne elemente, biti bi morala hkrati solidna in lahka, učinkovita in preprosta obenem. Skrb za varnost ne bi smela ubijati športa. V zadnjem času so se raznim motorjem, ki osvajajo gorski svet, pridružili še avioni.

Žičnice vse bolj odpirajo gorski svet, ki je bil doslej rezervat posameznikov. Koliko ljudi ne bi nikoli videlo Col du Geanta (eden največjih sistemov žičnic). Zdaj jim to ni težko, stane malo denarja in malo časa, truda pa nič.

Velika sreča za Kugyja, Tominška, Aljaža in druge, da so že mrtvi in jim ne bo treba videti svojih ljubljencev Triglava, Jalovca in Prisanka prepredenih z nizom žičnic. Sreča pa tudi za nas, za naše »modernizirane planince«, da jim ne bo treba videti njihovih grenkih solza ter poslušati njihovih upravičenih očitkov. Desetletja so se mučili, čeprav z veseljem, da so odkrivali najbolj divje, a najlepše predele domovine, zato da se bo sedaj »gospod« lahko usedel na Velem polju na žičnico ter se v dobre četrt ure prepeljal na Kredarico (peš 6 ur).

Da, tehnični napredek! Ali je to res napredek? Z množicami prihaja v gorski svet vse, kar spada k njim, hrušč in trušč, običajna muzika in vse, kar tej stvari streže.

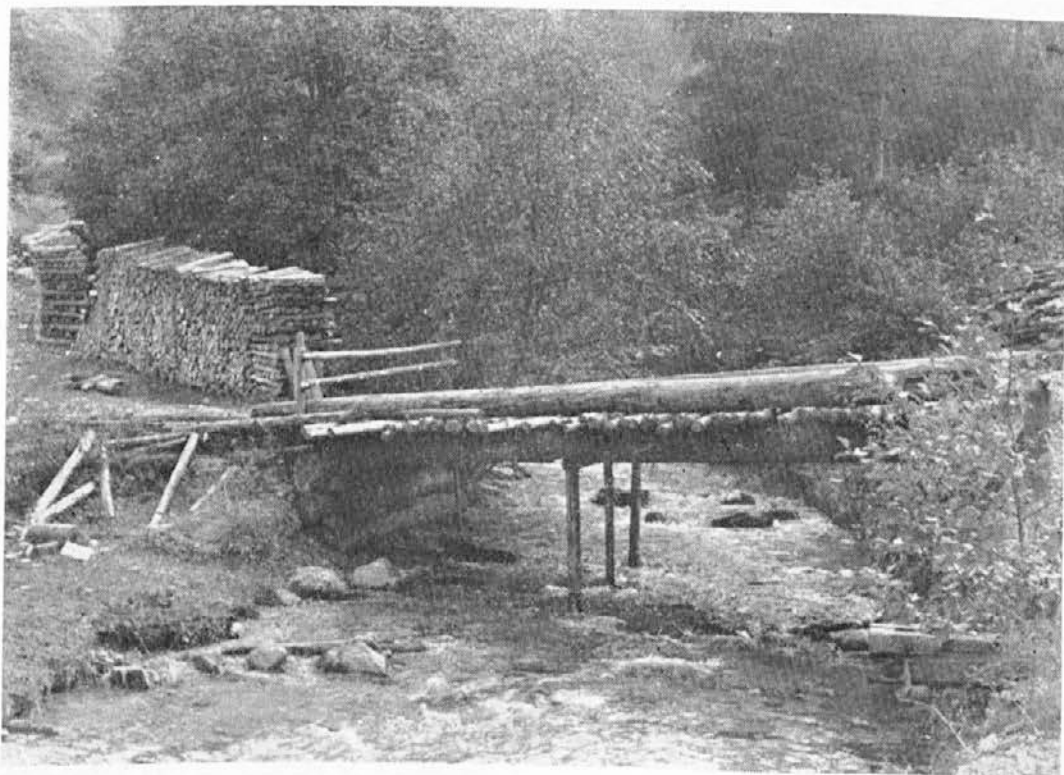
Svet gre naprej, vse se razvija, tehnika prodira, zahodnoevropske države imajo v planinah že davno žičnice, helikopterski in

avionski promet. »Ne smemo zaostajati za njimi,« ugotavljajo naši višji forumi za razvoj in razširitev turizma. Ali smo res za njimi? Ali moramo res po tej poti, po poti mehanizacije planin? Kako kratkovidna je politika našega turizma! Ali bomo s tehničarji služili res več dinarjev in deviz? Ne. Iz leta v leto prihaja v naše planine več tujih turistov; tudi takšnih, ki imajo v svoji domovini — Alpe. Vedno več je tudi naših ljudi, ki hočejo preživeti nedeljski weekend ali letni dopust v planinah (z okoli 65.000 člani je PZS najbolj množična organizacija v republiki). Ali jih vabijo tja žičnice in podobne stvari? Vsekakor ne! Tuji turisti, ki prihajajo k nam, so povečini prekaljeni »borci« francoskih in italijanskih Alp. Vendar niso prišli k nam zaradi tega, ker so se svojih planin naveličali. Odbija in utruja jih nekaj drugega. Prav v naših Alpah pa še lahko najdejo nedotaknjenost naravnega sveta.

Naši ljudje odhajajo v planine — v naravo zato, da bi ušli avtomatizaciji in tehničarji sodobnega časa. Iščejo nekaj, kar jih bo razvedrilo in pomirilo po šestih dneh dela. Naš turizem pa hoče zaradi gole rentabilnosti, ki konec koncev niti ne bi bila rentabilna, uničiti ljudem poslednje pribežališče miru in naravne lepote.

Tako je tudi z našo Uršljo goro. Dolgo se že govori, da bo od Ivarčkega jezera na vrh stekla žičnica. Doslej še ni nič kruha iz te moke. Kakor je videti, zmagujejo elementi, ki bi raje vložili denar, katerega niti nimamo preveč, v bolj potrebne in rentabilne stvari. Poglejmo, kdo pravzaprav potrebuje žičnico na Goro: planinci ne. Če hočejo gor, gredo raje peš; smučarji — niti ne. Trenirajo lahko nižje. Če pa gredo peš na vrh, jim tudi ne škodi malo več kondicije. Kolikor pa hočemo podpirati pijančevanje, lahko to delamo tudi drugje. Pa tudi neprimerno bolj nevarno je pijančevati v planinah, saj bi lahko poleg obveznega mačka dobili še višinsko bolezen povrhu.

Prav gotovo se sedaj kdo sprašuje: kaj

Sam les pa Meža vmes, da ni dolgčas

pa mariborska vzpenjača? Mariborska vzpenjača ima zaledje — odpira nam celotno Pohorje. Še veseli smo, da pridemo čimprej iz zaprašenih ulic med zelene gozdove ter se podamo proti Črnemu vrhu in Veliki Kopi.

Gora je bila in naj ostane še naprej merilo moči in sposobnosti posameznikov, ne pa strojev, merjenih v konjskih močeh!

Naše planine so in ostanejo neizčrpen vir lepote, zdravja in moči za vse one, ki prihajajo k njim z zaupanjem, da bodo našli v njih moči in sveže energije za delo, da si bodo utrdili in oplemenitili značaj in da bodo ponovno in ponovno ugotavljali, da je naš gorski svet biser naše lepe domovine.

Alpinizem

Bolj ko so ljudje hodili v gore, več je bilo takšnih, ki se niso zadovoljili z nadela-nimi potmi. Mikale so jih divje stene z grebeni in previsi.

Zimski dan

Vendar tam ni šlo tako brez vsega: potrebne so bile vrvi, kladiva, klini. Tako se je rodil otrok planinstva — alpinizem. Že od vsega začetka je bil ta otrok najbolj živ in divji. Z njegovim razvojem se je to še stopnjevalo. V drugi polovici 20. stol. se je spremenil že v pravega moža.

Tehniko plezanja je razvil do popolnosti, premagal je zadnje tri probleme Alp (Severno steno Matterhorna, Walkerjev stebler in steno Eigerja), premagal je vse himalajske osemstisočake, dal nam je moče, ki so-lirajo najtežje smeri (Boratti, Terray itd.), pri nas pa je premagal skrajno težki smeri (Dedca in Ashenbrennerjevo smer v Travniku). Se pa že spreminja tudi v ekstremizem.

Alpinizem je kljub temu, da ti življenje ne visi na nitki, kakor pravijo ljudje, ampak na celi vrvi in še najlonski povrhu, precej delikatna stvar. Zato ta del članka ni (kar ne rečem za prejšnje dele), propa-

gandnega značaja. Alpinizem je stvar vsakega posameznika in je tudi v interesu posameznikov, ali ga sprejmejo ali odbijejo.

Da bi si lažje predstavljali značilnosti tega lepega a najtežjega športa, si preberimo dva odlomka.

«... Sprevidel je, da je ena sama možnost, kako priti tja gor: ne sme običajati v razpoki, ampak se mora poslužiti nekaterih neznatnih oprimkov na robu reže in plezati v ravnotežju kakor vrvohodec. Oprt na en sam žebelj podplata in s telesom prižet ob steno je usmeril vse misli v to, kako se bo obdržal. Izpustil je oprimek in počasi drsel z roko ob telesu navzdol. Prsti so tipali za sponko, na kateri je imel ob pasu obešeno kladivo. Nenadoma je začutil, da mu je noga začela od utrujenosti drgetati. Naglo je spet šiniš z roko proti oprimku, toda v tem trenutku je že izgubil ravnotežje. Prsti so zgrabili granit, ne da bi se obdržali. Padel je vznak brez sleherne-ga krika...»

(Faison Roche, Prvi v navezi)

«... Nisva čutila zmagoslavja, komaj da veselje, da sva tu cela in zopet živa. Marsikdo bi ob tem vprašal, zakaj potem raje ne ostanemo spodaj ali prilazimo na vrh po lažji južni strani ali sploh ostanemo doma? Zadostila sva samemu sebi in doživela nekaj velikega, čeprav težkega, in ostala živa. In prav zato, ker sva še tu in z nama vred ves ta svet, nopremerejen in deviški kot nekdanj, se vrneva zopet, kot da se nikdar ni nič hudega zgodilo...»

(Ciril Debeljak, Ogrinova v belem)

Tu sta se nam nazorno odkrili dve skrajnosti alpinizma. Kdo bo mogoče našel več lepote v drugi kakor strahu v prvi, drugi mogoče obratno. Če pa smo že pri alpinizmu, ne moremo mimo misli Mauricea Hérzoga, francoskega ministra za šport (mislim, da je tu tudi odgovor, zakaj dobi francoski alpinizem težke milijone, naša himalajska odprava pa je dobila manj, kakor ima en nogometni klub v črnem fondu): »Včasih ima tudi nesmisel svoj pomen. To je tudi edino opravičilo našega dejanja, za katerega sicer ni bilo pravih vzrokov.« To je napisal v svoji knjigi po zavzetju prvega osemstisočaka 1950. leta — Anapurne.

Planinstvo, gornišstvo, plezanje, alpinizem do ekstremizma je nekaj, kar je nam Slovencem, posebno še nam samorastnim Korošcem, blizu. Do nas še ni v toliki meri prodiral mestni vrvež in kar k njemu spada. Živimo še bolj ali manj na podeželju, vsak naš korak je vezan na naravo. Zato smo dolžni, da jo spoznamo, ljubimo in spoštujemo. Tem prej, ker iz vsega napisanega vendarle lahko zaključimo, da planinstvo ni moda, ampak potreba 20. stoletja.

Gotovo jih bo mnogo, ki mi bodo očitali nekaj planinski fanatizem. Radoveden pa sem, če bi mi še kdo dejal kaj podobnega, če bi sam šel v gore ter doživel njihovo lepoto, čar in moč.

Marjan Lačen

Redakcija te številke je bila zaključena 15. I. 1966.

IVO DRETNIK

10. julija 1906 — 17. novembra 1965

Bil je otrok perzonalov in selfmejdmen: mož, ki je sam iz sebe napravil osebnost. Dretniki so Javorci, kremenit in samozavesten rod.

Mlad je njegov oče prišel iz Javorja na Ravne, napredoval je za pudlarja, četrto otrok je zapustil, ko je v sušici umrl mlad.

Dvanajst let je bilo tedaj Ivu, družina je nestrno čakala, da dovrši obvezno šolo 1920. leta so ga vzeli v železarno, začel je kot »pobič za vse«, letal za pisarje v kantino po pivo in cigarete, lepopisno prepisoval račune, tudi že sam sešteval, dobil svojo mizo, meril police in ravnal registre, navajal se točnosti in natančnosti, od leta do leta vse bolj mojster števil in saldov in kontov — moral je biti sposoben, kdor se je, Slovenec, pri nemških gospodarjih povzpel do uradnika. Svoje službovanje je dovršil na delovnem mestu visoke strokovne kvalifikacije.

Njegovo življenje je pričevanje za dobesnen del naše krajevne zgodovine:

spomin na narodne borbe in uveljavlja nje slovenske družbe v guštanjskem trgu bil je Sokol, bil je planinec, tajnik raznih narodnih odborov, sodelavec Rdečega križa;

spomin na Prežihovega Voranca v sosedni pisarni, na politično in sindikalno gibanje fužinarjev, na okupacijska leta železarne.

Po osvoboditvi je bil prvi tajnik sindikata ravenških fužinarjev in se je v tej funkciji vidno zapisal v kulturno kroniko kraja.

Ko je leta 1945 na Prevaljah rojena in s prvimi ministrskim aktom tu potrjena koroška gimnazija iskala botre in dom, je bil Ivo Dretnik, ki je predložil ravenškemu sindikalnemu vodstvu nje pomen, tako da je sindikat fužinarjev osvojil kot svojo zadevo, izvolil zanj »aksijski odbor« in za tajnika v njem določil Iva Dretnika. Posle je bilo to tajništvo njegovo najljubše opravilo, gimnazija njegovega družbenega življenja središče in srce, ponosen je bil na srečno zgrajeno gimnazijsko poslopje, na vsako novo maturantsko generacijo, in č

Hotuljcem se je izpolnila stara želja

so najmlajše jele nanj že zabljeti, je dejal vase: Stoji pa le, ta naša gimnazija!

Kilometer dolg sprevid avtomobilov se je v soboto, 20. novembra, vil za mrliškim vozom z Raven proti Slovenjemu Gradcu na starotrško pokopališče, na drugo, na sončno stran Uršlje gore.

Ravne — Slovenj Gradec: na tej relaciji je zrasla ravenska gimnazija; v nje temeljih je pomemben delež Iva Dretnika.

Dr. Fr. S.

* *

Na grobu je v imenu planincev spregovoril Rok Gorenšek.

Prijatelj gora se je poslovil. Ne moremo tega prav verjeti, vendar je res! — Nikoli več ga ne bomo srečali vrh Uršlje, vrh Pece, na Pohorju ali na Ledinah, pa tudi nikoli več na poteh, ki vodijo v Kotlje, na Strojno, Brdinja, Tolsti vrh in drugam po našem prelepem gorskem svetu. Odšel je od nas in nas zapustil v žalosti in bolečini.

Da, zares nas je zapustil! Toda zapustil nam je neprecenljivi zaklad, svojo strastno ljubezen do naših gora in planin. Kako velika je bila ta njegova ljubezen do slovenskih planin, nam najlepše povedo njegove besede, ko se mu je zdravje nekoliko izboljšalo: »Tako močnega, lahkega se počutim! O, sedaj bom zopet lahko šel na planine, v gore, kjer je zdravje in veselje doma!« — Zal, bilo je drugače. Bilo je tako, da smo ga morali spremljati na njegov zadnji dom v Starem trgu, sredi poti med Uršljo goro in Pohorjem, ki ju je tako ljubil, da bo počival sredi med njima.

Dragi Ivo! V imenu planincev in Planinskega društva Ravne na Koroškem se ti za tvoj prispevek kot soustanovitelju društva na ustanovnem občnem zboru l. 1952 na vrhu Raduhe in za vse tvoje poznejše tajniško delo, ki si ga opravljal osem let, vse do leta 1960, iskreno zahvaljujem. O tvojemu delu in požrtvovalnosti pa najlepše priča tudi to, da te je Planinska zveza Slovenije v letu 1963 odlikovala s srebrno značko za zasluge v planinstvu.

Dragi Ivo, planinci bomo tvoje delo nadaljevali. Ljubili bomo naše koroške slovenske planine, kakor si jih ljubil ti. Ko bomo kdaj stali na vrhu Uršlje gore ali vrh Pohorja in nam bo pogled splaval tja proti Staremu trgu, tvojemu zadnjemu domu, se te bomo spomnili — spet boš med nami!

Slava ti! Počivaj mirno med gorami!

Med šolskimi glasili

Prevaljska Vigred 1 prinaša trinajst prispevkov iz vsakdanjega življenja v šoli in kraju, spomine na partizanska leta, čustvene črtice in razpoloženske skice. Med besedilom je sedem ilustracij in naslovni linorez Oranje, ki izpričuje precej smisla za likovno oblikovanje.

Osnovna šola Prežihovega Voranca je začela izdajati že IV. letnik svojih »Samorastnikov«. Prva številka vsebuje enajst proznih prispevkov in tri pesmice. Skoraj vsi prispevki kažejo težnjo po samostojnem oblikovanju snovi iz vsakdanjega življenja. Napisani so nazorno, živo in z občutkom za mero. Drobne podobice so to, povzete

26. decembra 1965 so Hotuljci slovesno odprli novo urejeno prosvetno dvorano, ki je bila ob tej priložnosti tudi nabito polna. Častne goste z Raven in Prevalj je pozdravil Rok Gorenšek. V svojem nagovoru se je spomnil prvega sestanka leta 1947 v gostilni pri Križanu, ki ga je vodil Prežihov Voranc in propagiral na njem gradnjo združnega doma ter prosvetne dvorane, pa mu je neka ženska zabrusila:

»Kaj boste kaj vi, siroteji, gradili združni dom, ko še cokeljskih žebeljev nimate!«

Govor Bena Kotnika zaradi tehtnosti povzemamo kar v celoti.

Že v stari Avstriji so začeli proti koncu 19. stoletja (leta 1898) na pobudo domačih slovenskih študentov Vinka Razgorška, Franca in Janka Kotnika, ki so študirali v Celovcu, ob velikih počitnicah prirejati v Kotljah igre. Prvi hotuljski igralci so bili: Florjan in Zefa Razgoršek, Marija in Lojza Močivnik ter sin tedaj še samostojnega kmeta Ulška z Navrškega vrha. Že tedaj so se želeli, da bi bil v Kotljah primeren oder in prostor za take prireditve, kajti ljudje so se zanje zelo zanimali, v gostilnah pri

Križanu, Matevžu in Toniju pa so bili prostori premajhni.

Ob nastanku stare Jugoslavije je učitelj Sokol dal napraviti v šoli majhen oder in od te dobe se je igralo v šoli. Ko so leta 1923 v Kotljah ustanovili Prostovoljno gasilsko društvo, so oder uporabljali še gasilci, na njem pa so nastopali tudi domači pevci, ki jih je zelo dobro izuril omenjeni učitelj.

Ena največjih kulturnih prireditev v Kotljah pa je bila tedaj, ko so Hotuljci pod okriljem Kmečke zveze na Stalekarjevem dvorišču igrali »Kmečko ovset«.

V novi Jugoslaviji so tudi Kotlje začele graditi združni dom. Pobudo zanj je dal Prežihov Voranc. Načrt je bil napravljen udarniško in tudi gradilo se je udarniško. Hotuljci so skraja bolj malo pomagali. Marsikateri je mislil, da bodo v združnem domu tudi skupni kotli. Šele po veliki ovseti, ki je bila v bližnji gostilni, na kateri je čez 50 parov svatov dva dni jedlo, pilo in rajalo, se je ob koncu na Vorančevo pobudo, ki je bil tudi svat, oglasil camar Šrotneški Tonč (Metarnik): »Tuš na zdravje Hotuljcem, ki bodo prihodnjo nedeljo obhajali jesihovanje na gradbišču združnega doma!«

Vsi svatje so prihodnjo nedeljo z godbo na čelu prišli in pridno delali, tako da se je gradnja precej premaknila. Po končanem delu so se vsi krepčali z ovčjim golažem in s precej kislim Prežihovim moštom. Takšno je bilo jesihovanje takrat, ko je Lužnik (Munk) ženil dva člana svoje družine.

Leta 1950 sta bila združni dom in v njem dvorana že pod streho in pokojni Voranc je ležal zadnji dan v dvorani na parah.

iz otroškega sveta, šegave in vesele, pa tudi zamišljene in otožne s poslušom za socialne probleme in medčloveške odnose. Nekje človek ostrmi nad igravo domišljijo, drugod nad zgodnjo zrelostjo. Pa recite, če ni vredno, da se zamislimo ob stavku osmošolca Gerdeja:

»Ljubim zemljo — naš kruh ni iz železa.«

Lepa, polna številka.

Pršič

Foto: A. Kolar

V tisti dobi so za združne domove kredite ponujali, člani upravnega odbora zadruge pa jih niso najeli, ker so se bali zadolžitve. Tako je dom ostal napol dograjen, s čistim dobičkom zadruga pa se je vsako leto kaj uredilo. Ker je spadala zadruga po prometu med majhne, tudi dobički niso bili veliki, vendar je stal v Kotljah združni dom, medtem ko ga na Prevaljah in v Črni, kjer so bili dobički precej večji, ni bilo.

V napol urejeni dvorani so člani KUD, nato IZUD in nazadnje Prosvetnega društva pridno igrali. Mirno lahko trdim, da so bili hotuljski igralci bolj delavni kot ravenski. Omenil bi tudi, da so člani prosvetnega društva večinoma udarniško uredili oder ter napravili betonsko ploščo in položili ladijski pod.

Zdaj se je dolgoletna želja Hotuljcev izpolnila. S finančno pomočjo občine in z naklonjenostjo krajevne skupnosti, s podporo kmetijske zadruge, s pomočjo agilnega predsednika vaškega odbora in predsednika gradbenega odbora imamo v Kotljah tak kulturni dom, da ni samo v ponos Kotljah, ampak celi občini. Ko bo prihodnje

leto urejena še fasada in bodo vzdane spominske plošče vsem Hotuljcem, ki so v osvobodilni vojni žrtvovali svoja življenja, bom tudi jaz razrešen svoje obljube, ki sem jo dal ob Vorančevem odprtem grobu, kulturni dom pa bo njemu in žrtvam najlepši spomin.

Po finančnem poročilu je predsednik vaše skupnosti Kuselnik še povedal, kaj so v Kotljah leta 1965 vse naredili in je bil seznam kar dolg, saj so uredili razen dvorane s prizidkom še kanalizacijo in javno razsvetljavo, uredili škarpo na Hotuljščici ter most prek nje, gradijo pa tudi cesto proti Šrotneku.

Po uradni otvoritvi so stari igralci Franc Herman, Justa Kostwein in Peter Jamer prikazali film »kinoteke Kotlje«, kakor so ga igrali že naši predniki na steljerajah, ovetih in drugih domačih prireditvah. Tej preprosti uprizoritvi, ki je vzbudila veliko smeha predvsem pri mladini, je sledil barvni film »Krvavi kapitan«. Sicer je bilo vmes nekaj motenj, vendar so kmalu našli napako, tako da je občinstvo zadovoljno pričakalo konec filma, v Kotljah pa je bil spet lep in vesel popoldan.

vzela kite žalžene in jih poravnala v posteljo k njej, potem pa zopet tiho odšla v svojo sobo.

Zjutraj, ko sta vstala, je vprašala žena moža, kako je spal, pa je rekel, da dobro. Razložila mu je, zakaj je prišla na njega gledat, on pa sploh ni vedel kaj od tega in nikoli ni videl ne slišal kaj, da bi ga kaj motilo v spanju.

Od tiste noči naprej so izginile žalžene z Volinjaka in kmet tudi boba ni sejal več pozimi, ker ni več uspel.

Zdaj imajo pa lisičke tam svoje mlade v vigredi in mami Stovčnikovi dostikrat izgine kakšna putka iz kurnika.

Rudolf Jasser

Žal-žene na Volinjaku

To storijo je pred leti objavil že Möderndorfer v svojih Koroških pripovedkah, vendar so pri takih starih zgodbah zmeraj kakšne variante, objavljamo pa jo tudi za spodbudo drugim zapisovalcem.

Urednik

Dobro uro hoda iz Prevalj, iz Mežice malo manj, nad cerkvijo sv. Barbare na Lešah je precej visok hrib po imenu Volinjak. Lep razgled nudi na vse strani: na Koroško v Podjuno s Peco, na severni strani Šentanel, Strojna, zadaj Svinška planina in Golica, na vzhodu proti Mariboru Pohorje, čisto blizu pa Uršlja gora, proti jugu pa Raduha in Olševa do Kamniških planin.

Zanimiv je ta skalnati hrib in nešteto majhnih votlin je po njem, kjer imajo dandanašnji lisice in jazbeci svoje brloge. Pred davnimi leti pa so kraljevale v teh naravnih votlinah žalžene, kakor se pravljica glasi. Še kot deček sem slišal to pravljico od staršev in starih ljudi in ne pozabim kaj takega, zato jo pa napišem, da ne bo šla čisto v pozabo.

Čisto pod vrhom na strani proti Mežici je še danes lepa kmetija pri Stovčniku, pišejo se pa Hermonko. Lepa zidana hiša s poslopjem na zelo razgledni točki, strmina pa huda že takoj od poslopja dol do Meže in glavne ceste iz Prevalj v Mežico.

Kateri posestnik je živel tedaj tam, se ne ve, bil je pa menda zelo premožen, ker je žito zelo uspevalo; mnogo pa so pridelali boba. Pravljica pravi, da so bile temu vzrok žalžene. One so svetovale gospodarju, da mora dosti boba sejati v najhujši

zimi, ko je imel sneg skorjo, da si lahko bodil po njem. Dostikrat so slišali domači, ko so tako po večeru še hodili zunaj, kličanje s hriba dol: »Sej bob, sej bob, sej bob!« so pa mislili, da si kdo norce brije, zaslediti pa niso mogli koga. Kmet tega zaenkrat ni upošteval in se mu je za zrno škoda zdelo, da bi ga kar tako po vrhu snega nametal po strmini, ker je vse seme šlo po bregu dol v dolino. Pa se je odločil in ga je šel sejati v breg ter dobro zataknil v sneg paličice, da bi v vigredi videl uspeh tega dela.

Žalžene so pa tudi nehale spominjati gospodarja, ko je bil bob že vsejan. Tako je minilo par mesecev in prišla je težko pričakovana vigred. Setev se je začela. Gospodar se je zdaj spomnil na bob, ki ga je po snegu sejal, in je šel pogledat, če je res kaj uspelo; pa glej čudež, bob raste iz zemlje zelo lepo, da se ni mogel načuditi.

Tako je še potem vedno vsako leto nadaljeval, dokler so ga žalžene opominjale: »Sej bob, sej bob!«

Prišlo pa je drugače. Gospodinji se je pa sanjalo enkrat, da naj pogleda za svojim možem ponoči, ko bo spal. In res je vstala drugo noč, ko so že vsi spali. Z možem nista imela skupne postelje in je šla čisto tiho v njegovo sobo pogledat na njega. In kaj je zagledala? Mož je mirno spal, zraven njega pa lepo mirno leži prelepa ženska žalžena. Prelepi dolgi lasje, v kite zviti so ji viseli iz postelje do tal. Žena je

Taki umetniki so naši mladi

Prvi v razredu

— Pomisli, Janezek, da je bil Napoleon v tvojih letih najboljši učenec v razredu!
— Vem, tovariš učitelj. V vaših letih pa je bil že francoski cesar!

Zakonski problemi

— Žena mi je povedala, da sem jo v sanjah klical.
— Da, da! Strah preide polagoma celo v podzavest!

Otroška

Dedek: »Otroci, ali naj se z vami igrate Indijance?«

Vnuk: »Ne, hvala, dedek, saj te ne moremo porabiti, ko si pa že skalpiran!«

STROŠEK ZA »KOROŠKI FUZINAR« 1965

Po zakonu o tisku objavljamo strošek za lanski letnik našega lista, in sicer:

CP »Mariborski tisk« — tisk	3.640.240	dinarjev
CP »Mariborski tisk« — odprema	26.360	dinarjev
Honorarji za tekstni in slikovni material	667.820	dinarjev
S k u p a j :	4.334.420	dinarjev